

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ISSN 2076-5843

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

ICV 2015: 47.26

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
Серія
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1997 року

№4. 2016

Черкаси – 2016

**Засновник, редакція, видавець і виготовлювач –
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16161-4633ПР від 11.12.2009**

Матеріали «Вісника» присвячені актуальним соціально-економічним проблемам України та зарубіжних країн в умовах поглиблення і розширення глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Наукові статті рекомендовані викладачам, аспірантам, студентам, а також усім, хто цікавиться соціально-економічною проблематикою.

Журнал входить до Переліку наукових фахових видань України (наказ МОН України від 15.04.2014 №455).

Випуск № 4 наукового журналу Вісник Черкаського університету, серія економічні науки рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 4 від 23.12.2016 року).

Журнал індексується в міжнародній наукометричній базі Index Copernicus (ICV 2015:47.26) та реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновники: Інститут проблем реєстрації інформації НАН України та Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського), індексується Google Scholar.

Головна редакційна колегія:

Черевко О.В., д.е.н., проф. (головний редактор); Боєчко Ф.Ф., член-кор. НАПН України, д.б.н., проф. (заступник головного редактора); Корновенко С.В., д.і.н., проф. (заступник головного редактора); Кирилюк Є.М., д.е.н., проф. (відповідальний секретар); Архипова С.П., к.пед.н., проф.; Біда О.А. д.пед.н., проф.; Гнезділова К.М., д.пед.н., доц.; Головня Б.П., д.т.н., доц.; Гусак А.М., д.ф.-м.н., проф.; Десятов Т.М., д.пед.н., проф.; Земзюліна Н.І., д.і.н., проф.; Жаботинська С.А., д.філол.н., проф.; Кузьмінський А.І., член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; Кукурудза І.І., д.е.н., проф.; Лизогуб В.С., д.б.н., проф.; Ляшенко Ю.О., д.ф.-м.н., доц.; Марченко О.В., д.філос.н., проф.; Масненко В.В., д.і.н., проф.; Мігус І.П., д.е.н., проф.; Мінаєв Б.П., д.х.н., проф.; Морозов А.Г., д.і.н., проф.; Перехрест О.Г., д.і.н., проф.; Полицук В.Т., д.філол.н., проф.; Селіванова О.О., д.філол.н., проф.; Чабан А.Ю., д.і.н., проф.; Шнак В.П., д.пед.н., проф.

Редакційна колегія серії:

Кукурудза І.І., д.е.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Економічна теорія»); Проциликіна А.М., к.е.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Економічна теорія»); Мігус І.П., д.е.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Менеджмент та економічна безпека»); Мірошник В.В., к.е.н. (відповідальний секретар напрямку «Менеджмент та економічна безпека»); Врубель Ю. д.е.н., проф. (Польща); Волейшо Я., д.е.н., проф. (Польща); Єжі Веславські, д.е.н., проф. (Польща); Сфіменко Н.А., д.е.н., проф.; Кирилюк Є.М., д.е.н., доц.; Пасєка С.Р., д.е.н., проф.; Петрова І.Л., д.е.н., проф.; Пузіков В.В., д.е.н., проф. (Білорусь); Соловйов В.М., д.ф.-м.н., проф.; Шпильова В.О., д.е.н., доц.

За зміст публікації відповідальність несуть автори

Адреса редакційної колегії:

18000, Черкаси, бул. Шевченка, 81
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
кафедра економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки. Тел. (0472) 37-11-15,
web.-сайт: www.econom-ejournal.cdu.edu.ua
e-mail: natazachosova@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 336.226.11:331.5

Заглинська Любов Василівна,

к.е.н., доцент, завідувач кафедри економічної теорії Рівненський державний гуманітарний університет, Україна
e-mail: ekonom_teor@mail.ru

Заглинський Анатолій Олексійович,

к.е.н., доцент кафедри економічної теорії Національний університет водного господарства та природокористування, Україна

ДОХОД ЯК СЕНС ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

***Анотація.** В статті досліджений дохід як сенс зайнятості працездатного населення. Розкрито тенденції розвитку відносин в сфері зайнятості та їх вплив на динаміку доходів на макро- і мікрорівнях. Висвітлено вплив різноманітних економічних та соціальних факторів на рівень життя. Виявлено чинники, які впливають на динаміку доходів та підкреслено значення раціонального використання суспільної праці для рівня задоволення потреб, інших важелів, які забезпечують гідний рівень життя людей.*

***Ключові слова:** зайнятість; дохід; національний дохід; особистий дохід; трансфертні доходи; номінальна доходність; заробітна плата, пенсія.*

Постановка проблеми. Дохід виступає сенсом зайнятості, завжди є підсумком роботи господарюючих суб'єктів. Його величина пов'язана із ступенем задоволенням людських потреб у певних товарах і послугах. Водночас, дохід є мотивом зайнятості населення країни і спонукає людей до виробництва національного багатства, а отже, становить економічну основу життя суспільства. Разом з тим, дохід має і соціальний характер. Він відображає потреби людей не лише в заробітках, але і у самореалізації через суспільно корисну діяльність. Таким чином, дохід як сенс зайнятості працездатного населення – це надзвичайно актуальна проблема соціально-економічного життя суспільства, яка далеко не вичерпується лише аналізом певних статистичних результатів господарювання, а включає також такі аспекти, як: раціональне використання суспільної праці; забезпечення гідного рівня життя населення; задоволення потреб економіки у робочій силі тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок в дослідження методологічних та прикладних аспектів проблеми доходу як сенсу зайнятості зробили такі відомі економісти як Т. Мальтус, Д. Рікардо, Дж. Кейнс. З-поміж сучасних вітчизняних учених, які досліджують різні аспекти проблеми формування і розподілу доходів, необхідно відзначити В. Д. Базилевича, В. М. Петюха, О. Грішнову та інших.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на популярність в науковій літературі дослідження проблем формування і розподілу доходу суспільства, саме аналіз доходу як сенсу зайнятості населення дає можливість поглибленого аналізу та виявлення причин незадовільного стану ринку праці нашої держави.

Метою є дослідження окремих видів доходів суспільства, їх зв'язку із системою зайнятості працездатного населення та проблем, які виникають при цьому.

Викладення основного матеріалу дослідження. Зайнятість – будь-яка діяльність людей, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб, що не

суперечить суспільним нормам і, як правило, приносить дохід. До зайнятого населення відносяться: громадяни, що працюють за наймом протягом повного чи неповного робочого дня (тижня); громадяни, що самостійно забезпечують себе роботою, включаючи зайнятих підприємництвом, індивідуальною трудовою діяльністю, кооператори, фермери і члени їх сімей, які беруть участь у виробництві; військовослужбовці, що проходять службу у збройних силах, органах держбезпеки і внутрішніх справ; працюючі громадяни інших країн, що не зв'язані з діяльністю посольств та місій [5, с.44]. Значне розповсюдження має гнучка зайнятість, яка не зв'язана з працею протягом повного робочого тижня і жорстко регламентованим часом праці. Основні види гнучкої зайнятості – праця протягом неповного робочого дня чи тижня, робота на дому, робота з гнучким графіком робочого дня.

Зайнятість є запорукою отримання доходів, а дохід – сенсом економічної діяльності. Суспільство приводить у рух усі виробничі фактори – капітал, працю, природні ресурси – для створення продукту, його наступної реалізації та утворення доходу.

В самому загальному значенні під доходом розуміють кількість грошових засобів, благ або послуг, отриманих окремою особою, корпорацією чи економікою за певний період часу [7, с.231]. Дохід може бути результатом продажу своєї праці або, в разі наділення певними правами чи володіння активами, він може мати форму нетрудового доходу. Проте, дохід – це завжди підсумок роботи господарюючих суб'єктів.

Дохід – багатогранне економічне поняття, яке застосовується у різних значеннях. У широкому розумінні дохід розглядається як грошові та натуральні надходження до суб'єктів господарського життя. У вузькому значенні дохід – це потік коштів в одиницю часу (годину, тиждень, місяць, рік). На відміну від багатства, яке втілюється у запасах (будівлях, спорудах, знаряддях праці, цінних паперах, готівкових грошах і ін.), дохід передбачає приплив грошей.

Джерелами доходів загалом служать продукти, як уречевлені результати праці, багатство. Під багатством розуміють показник соціально-економічного потенціалу держави і результатів відтворювального процесу. Його складовими є вартість усіх матеріальних засобів (природних ресурсів та накоплених благ, створених людиною) і фінансових коштів, інтелектуальної власності, які належать господарюючим суб'єктам і служать їм джерелами доходів.

Доходи населення перебувають у прямій залежності від відносин розподілу. Насамперед, це стосується розподілу в суспільстві засобів виробництва як об'єктів власності. Саме ці відносини визначають відповідні способи розподілу вироблених суспільством життєвих благ. Державні інститути, вдосконалюючи відносини розподілу, повинні створити найсприятливіші умови реалізації можливостей кожної особи, забезпечити ефективну зайнятість, стабільність і справедливість економічної системи.

Аналіз доходу як сенсу зайнятості та безпосереднього економічного мотиву передбачає наступне.

По-перше, розрізняють два види доходу: на макрорівні – національний дохід; на мікрорівні – дохід підприємства та особистий дохід.

В економічній літературі існують різні підходи щодо визначення національного доходу. Так, з точки зору прибічників трудової теорії вартості, національний дохід – це новостворена вартість в сфері матеріального виробництва або частина вартості сукупного суспільного продукту, що залишається після вирахування вартості, перенесеної із витрачених засобів виробництва чи матеріальних витрат. Відповідно до цієї концепції, національний дохід створювався лише виробничою сферою. А дохід, вироблений нематеріальними галузями економіки (житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, охорона здоров'я, освіта тощо) в розрахунок не брався. Вилучення послуг зі сфери зайнятості відображало її низький рівень та недооцінку в житті населення, а також те, що пріоритетом економічної політики було проголошено розвиток матеріального виробництва.

Теорія факторів виробництва спиралася на інші принципи. Тут до сфери зайнятості відносять не тільки матеріальне виробництво, але й послуги. Продуктивною вважається будь яка діяльність, що приносить доход. Створення вартості продуктів і послуг є результатом функціонування всіх факторів виробництва (праці, землі, капіталу, підприємництва).

Відповідно до теорії факторів виробництва, національний доход – це грошова оцінка товарів і послуг, що стали доступними країні в результаті економічної діяльності [7, с.346].

Щоб отримати величину показника національного доходу, необхідно вирахувати із чистого національного продукту опосередковані податки на бізнес. З точки зору постачальників ресурсів, даний показник є вимірником доходів, які вони отримали від участі в поточному виробництві. З точки зору компаній, національний доход відображає ринкові ціни економічних ресурсів, які пішли на створення об'єму виробництва даного року [4, с.142].

Аналіз величини національного доходу є складною проблемою економічної теорії. Більшість праць з теорії вартості і виробництва присвячені, в першу чергу, розподілу зайнятих ресурсів між різними сферами. Наприклад, Рікардо свідомо відкидав будь-які спроби аналізу величини доходу. Він не погоджувався з визначенням політичної економії як науки про природу і причини багатства народу. На його думку, дана наука повинна займатися дослідженням законів, які визначають розподіл виробленого продукту між класами, що беруть участь в його створенні [6, с.110-111].

В той час як Рікардо відкидав будь-яку спробу дослідити власне величину національного доходу, А. Пігу в книзі “Теорія безробіття” спеціально присвяченій проблемі національного доходу, стверджує, що класичну теорію можна використовувати і у випадку, коли існує вимушене безробіття, і у випадку повної зайнятості. З цим не погоджується Дж. М. Кейнс. Він доводить, що постулати класичної теорії можна пристосовувати не до загального, а лише до особливого випадку, оскільки вони допускають тільки фрикційне і добровільне безробіття і не допускають можливості вимушеного безробіття [2, с.224-226].

Величина фактичного національного доходу з урахуванням вимушеного безробіття не відповідає повній зайнятості наявного працездатного населення. Якщо він відповідає повній зайнятості, то його називають потенційним національним доходом. Останній відображає міру реальної кількості товарів і послуг, які можуть бути створені чи надані при повному використанні національних факторів виробництва та природній нормі безробіття, тобто нормі безробіття, закладеній в існуючій структурі економіки. Ця норма безробіття визначається структурними та фрикційними факторами і не може бути зменшена в результаті підвищення сукупного попиту. Тому, природна норма безробіття може розглядатися як рівень безробіття, який зберігається навіть при повній зайнятості. Вертикальна крива Філіпса вказує, що будь які спроби утримання безробіття нижче його природної норми, ведуть до прискорення інфляції [7, с.197, 349].

Нині досить часто зустрічається думка, що доход підприємства і його прибуток це одне й те ж саме. Але це не так. Доход і прибуток є головними показниками, які відображають фінансові результати діяльності підприємства. Ці показники є вирішальними для підприємства, тому що відображають мету його діяльності, а також цікавлять інвесторів, кредиторів, фінансові органи, податкову службу, фондові біржі.

Доход підприємства – це більш загальний показник і прибуток входить до його величини. Доход представляє собою загальну суму коштів, яка надходить підприємству за певний період і за вирахуванням податків може бути використана на інвестування і споживання. Загальна величина доходу підприємства включає доход від: а) реалізації продукції, робіт, послуг; б) реалізації матеріальних цінностей і майна; в) позареалізаційних операцій (пайова участь у спільних підприємствах, здача майна в оренду, цінних паперів, товарного кредиту тощо).

Економічна теорія розрізняє загальний, валовий та чистий доходи підприємства. Загальний дохід – це величина доходу, отриманого підприємством від продажу певної кількості продукції. Валовий дохід становить грошову виручку від реалізації продукту (виконання робіт чи послуг), інших матеріальних цінностей і майна (включаючи основні фонди) тощо, зменшену на суму постійних витрат підприємства. У валовому доході зарплата може розглядатися як його елемент, і як різновид витрат. Так, працівники підприємства, які є його власниками, розглядають свою зарплату, як дохід підприємства, а зарплату найманих працівників – як елемент витрат. Проте, від даного формального сприйняття економічна суть зарплати не змінюється. Якщо від валового доходу підприємства відняти ще й змінні витрати, то отримують величину чистого доходу підприємства. Чистий дохід підприємства – це його загальний або балансовий прибуток. Із балансового прибутку сплачується податок на прибуток. Величина, що залишилась, називається чистим прибутком.

Прибуток – це та частина виручки, що залишається після відшкодування усіх витрат на виробничу і комерційну діяльність підприємства. Прибуток є основним фінансовим джерелом розвитку підприємства, науково-технічного удосконалення його матеріальної бази та інвестування.

Суть прибутку як економічної категорії проявляється у його функціях, зокрема: а) оцінка підсумків діяльності підприємства; б) розподіл чистого доходу в економіці; в) економічне стимулювання підприємства та основа його матеріального розвитку.

Значна роль в реалізації функцій прибутку належить системі управління підприємством. Сучасний менеджмент доводить, що гонитва підприємств за величиною прибутку досить часто ігнорує людський фактор. Розуміння виробничих проблем виключно в площині справедливої оплати, або чітко розроблених операцій, не завжди ведуть до підвищення продуктивності праці. Мотивами вчинків людей є не тільки рівень зарплат, а й інші потреби, які можуть бути тільки частково або опосередковано задоволені за допомогою грошей. Тому, чим більша турбота про своїх працівників, тим вищий рівень їх задоволеності від своєї діяльності та мотивації до праці.

Олюднення господарської діяльності найбільш повно прагнуть враховувати японці. Головне завдання японського менеджера – встановити здорові відносини зі своїми співробітниками, створити на фірмі сімейну атмосферу, об'єднати ідеєю спільної долі управлінського апарату, робітників і службовців, а також власників акцій. Тому, на японських підприємствах практично відсутній дух протистояння між адміністрацією і рядовими працівниками. Там формується атмосфера доброзичливих трудових відносин. Робітники розглядаються не як сліпі знаряддя для отримання прибутку, а як колеги і помічники. Наприклад, працівники незалежно від службових посад носять однакові фірмові куртки, користуються однією і тією ж їдальнею, жоден управлінець не отримує окремого кабінету – всі розміщуються в загальному конторському приміщенні і т.д. Загальне усвідомлення того, що компанія належить всім працюючим в ній, а не тільки вищому ешелону управління, сприяє використанню творчого потенціалу працівників-особистостей, гармонічно поєднуючи їх ідеї. При цьому ризик прийняття помилкових рішень знижується. Все це обумовлено ідеєю про те, що Японія володіє тільки одним видом природних багатств – енергією її народу.

На відміну від японського менеджменту, головною метою американських фірм, в більшості випадків, є високий прибуток. Основну увагу вони приділяють дивідендам вкладників або підсумкам, з якими їх фірма закінчує фінансовий рік. Рада директорів, яка представляє інтереси власників акцій компанії, може звільнити її управляючого якщо вважатиме, що дивіденди не так високі, як хотілось би.

Для японського менеджера інтереси акціонерів і робітників фірми важливі в рівній мірі, а іноді останні навіть переважають, оскільки акціонери з'являються й зникають, керуючись недовготривалими меркантильними інтересами, а співробітники залишаються в компанії на довгі роки.

Прийнята в Японії система “колективного управління”, яка дозволяє брати участь у виробленні рішень молодшому адміністративному персоналу, здатна давати довготерміновий ефект. Молоді менеджери мають перспективу – в майбутньому зайняти високі керівні посади. Тому-то перспективи фірми є предметом їх особистих міркувань. Це дозволяє виробити філософію компанії, що досить рідко зустрічається в діловому світі Заходу. Працюючи в одному місці багато років, співробітники японської фірми формують відповідні спільні погляди, ідеали, які з часом залишаються незмінними.

В США компаній, які мають власну філософію небагато. Новий пересічний керівник за звичай радикально змінює курс у відповідності зі своїми поглядами. В погоні за прибутками він нерідко закриває заводи, компанії, звільняє сотні або тисячі співробітників і заслуговує за це похвалу від своїх колег, які вважають його видатним керівником.

В Японії подібна політика покрила б її ініціатора ганьбою. Скорочення виробництва і звільнення робітників у випадках економічного спаду може видатися доцільним і зручним, тому що дозволить закінчити черговий квартал без втрат, але неминуче підірве моральний дух співробітників компанії. Потім підприємству буде важко знайти досвідчених робітників, готових служити йому і здатних випускати високоякісну продукцію. Якраз в цьому приховується найважливіша перевага японської системи управління перед американською і західною. Практика довготермінового планування та “ініціатива знизу” формують досить тісні відносини співробітництва між верхнім і нижнім рівнями управління. З роками такий тандем і виробляє конкретні підходи, що визначають ідеологію компанії. Коли ж цю ідеологію вдається донести до кожного співробітника, підприємство отримує істинну міць і гнучкість [1, с.190-191].

Національні підприємці не сповідують ані японські, ані американські принципи менеджменту, про що свідчать результати діяльності господарюючих суб’єктів. В нашій державі налічується біля 8 тис. підприємств, на яких зайнято близько 5 млн. чоловік. Перший квартал 2015-го року українські великі і середні підприємства закінчили із збитками, що перевищують 385 млрд. грн., за рік об’єми фінансових втрат виросли в три рази. При цьому, якщо в 2014 р. збиткові компанії склали 49% від загального числа, то в 2015-му – 46%. Тобто кількість неефективних підприємств скоротилась, а от їх втрати, навпаки – виросли. Безумовно, найбільшою мірою економічні проблеми відчуває промисловість (понад 150 млрд. грн. збитків) і транспортники (75,4 млрд. грн., вантажообіг зменшився на 20%, пасажирообіг – на 10%). Але і в інших сферах результати діяльності залишають бажати кращого. Навіть підприємства сільського господарства подвоїли збитки – з 500 млн. грн. в першому кварталі 2014-го до 1,1 млрд. грн. в 2015-му.

Складовою доходу є особистий дохід, тобто потік грошових та матеріальних надходжень, що одержує індивід чи домогосподарство в результаті трудової чи нетрудової діяльності за певний період для забезпечення відповідного рівня життя. Його розподіляють на чотири групи: а) дохід, що отримується у вигляді плати за працю; він набуває форми заробітної плати; б) дохід, що отримується від володіння капіталом, землею, підприємницькими здібностями; в) трансфертні платежі: пенсія за віком, стипендія, виплати з безробіття, виплати на дітей і т.д.; г) доходи, що отримуються від зайнятості в неформальному секторі економіки.

Існує різниця між особистим доходом (отриманим доходом) і національним доходом (заробленим доходом). Особистий дохід – це дохід, що отримує індивід чи домогосподарство, величина якого вимірюється шляхом вирахування із національного доходу тих видів доходів, які зароблені, але не отримані (податки на прибуток корпорацій, нерозподілений прибуток корпорацій, чисті відсоткові платежі бізнесу і внески в фонди соціального страхування; всі вони складають частину національного доходу, але не надходять до окремих осіб), а також приріст доходів, які не є результатом поточної трудової діяльності (трансфертні платежі держави і бізнесу, особисті доходи в формі відсотків) [4, с.143].

Для підрахунку національного і особистого доходу існують спеціальні умовні процедури. Наприклад, вважається, що прибутки неакціонерних фірм (скажімо, товариств чи індивідуальних підприємств) надходять до власників і тому розглядаються як особистий дохід навіть в тих випадках, коли на практиці ці прибутки можуть “не розподілятися” і реінвестувати в бізнес абсолютно таким же чином, як це робиться в акціонерних компаніях [7, с.382].

Залежно від форми отримання розрізняють грошові та натуральні доходи. Видом доходів є різні пільгові та безплатні товарні послуги. Формування грошових доходів здійснюється за рахунок оплати праці працівників, виплат із соціальних фондів, підприємницьких доходів, доходів від власності, доходів від особистого підсобного господарства та індивідуальної трудової діяльності, інших доходів (аліментів, гонорарів, благодійної допомоги тощо). Грошові доходи поділяються на загальні й чисті. Загальні доходи містять усі надходження і розраховуються до сплати податків та обов’язкових платежів. Чисті доходи населення – результат перерозподільних процесів. Це ті доходи, що залишаються після здійснення необхідних платежів. Чисті доходи коригуються з урахуванням натуральних соціальних трансфертів.

В залежності від величини отриманого і реально наявного доходу в грошових доходах населення виділяють: а) номінальний дохід – це загальна сума отриманих грошей; б) наявний або чистий дохід – це залишок після виплати податків; в) реальний дохід – чистий дохід з поправкою на зміну цін.

Натуральні доходи включають продукцію особистого підсобного господарства, що використовується на особисте споживання, трансферти в натуральній формі, а також заробітну плату в натуральній формі. У країнах з невисоким економічним розвитком та високим ступенем бідності значна частка доходів має натуральний вигляд. З погіршення економічної ситуації питома вага натуральних доходів, як правило, зростає. Співвідношення між грошовими і натуральними доходами періодично змінюється, але переважають загалом – грошові.

Розрізняють різні джерела утворення доходів. Дане питання є предметом дискусій. Наприклад, прихильники трудової теорії вартості вважають єдиним джерелом доходів працю найманих працівників. Доходи поділяють на первинні і похідні (вторинні). Первинні доходи утворюються всіма суб’єктами сфери матеріального виробництва в процесі створення і розподілу національного доходу за принципом “Від кожного – за здібностями, кожному – за працею”. Величина особистих доходів залежить від особистого внеску в суспільне виробництво працівників, які створюють національний дохід за вирахуванням частини фонду споживання національного доходу, спрямованої на задоволення соціальних потреб суспільства. Визначальною формою первинних доходів є заробітна плата. Вона виступає вартістю і ціною робочої сили. Іншим напрямом руху життєвих засобів і формою доходів індивідів та сім’ї є суспільні фонди споживання за допомогою яких досягається реалізація соціальної функції доходів: забезпечення загальної доступності та вирівнювання ступеня задоволення потреб, що сприяє соціальній справедливості.

Первинні доходи утворюють фонд, за рахунок якого у процесі перерозподілу національного доходу формуються доходи працівників невиробничої сфери, тобто похідні (вторинні) доходи. Ними є всі доходи підприємств, установ, індивідів невиробничої сфери у формі заробітної плати, всі види виплат соціального страхування, пенсій, допомог, а також стипендій, відсотків на вклади, вигравів за позиками тощо.

За часів командно-адміністративної економіки основою розподільчих відносин був закон розподілу за працею, який виражав зв’язок між кількістю суспільно корисних затрат праці робітника та мірою привласнення ним результатів своєї праці для особистого споживання. Отже, він відображав відносини між працівниками і державою щодо розподілу тієї частини національного доходу, яка утворює фонд споживання і розподіляється через індивідуальні форми доходів.

Вважалося, що такий закон стимулює ефективну зайнятість і забезпечує соціальну справедливість. Однак, на практиці, під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників, дія вищезгаданого закону деформувалася і спричинила серйозні соціальні протиріччя.

Згідно теорії факторів виробництва, всі доходи формуються безпосередньо в процесі поточного виробництва товарів і послуг. Вони є винагородою власникам факторів виробництва за участь у виготовленні товарів і послуг. Поняття “доходи від факторів виробництва” зазвичай використовується для виокремлення чотирьох основних категорій доходів – ренти, заробітної плати, відсотку і прибутку.

Заробітна плата – це ціна, що виплачується за використання такого фактору як праця. Вона є формою доходу найманого працівника. Окрім того, заробітна плата може набувати різних форм: премій, гонорарів, комісійних винагород, місячних окладів, позначається усе це одним терміном “заробітна плата”, який означатиме ставки заробітної плати в одиницю часу: за годину, день і т.д. Величина заробітної плати перебуває під впливом законів попиту і пропонування на ринку праці. Доход найманого працівника залежить від його рішення продавати чи не продавати свою робочу силу. Людина добровільно робить вибір між дозволенням і доходом.

В ринковій економіці отримання прибутку є винагородою за підприємницьку діяльність, ризик, стриманість, новаторство тощо. Ця винагорода, або підприємницький доход, є частиною прибутку, що залишається у функціонуючого (промислового) суб'єкта господарювання після сплати відсотку кредиторам.

В сучасних умовах, крім розподілу за факторами виробництва, існує і інша форма розподілу доходів, пов'язана із соціальним забезпеченням громадян. З цього приводу, все більшою мірою відбувається перерозподіл функцій, які раніше виконували суспільні фонди споживання, на користь соціальних фондів підприємств. Зокрема, значно розширені форми соціальної допомоги працівникам за рахунок власних коштів підприємств. Держава також не стоїть осторонь соціального забезпечення населення. Її витрати на дані цілі, економічна теорія трактує як трансфертні платежі.

Трансфертні платежі – це виплати, що зазвичай здійснюються державним органом. Вони не призначаються в обмін на товари і послуги, але є частиною процесу перерозподілу національного продукту і мають вигляд субсидій, пенсій, стипендій, допомоги населенню на соціальні потреби. Трансфертні платежі і доходи не слід плутати із економічною рентою.

Доходи від факторів виробництва можуть бути розділені на доходи від зайнятості і доходи від самозайнятості, тобто на доходи, пов'язані і не пов'язані із заробітною платою.

В Україні близько 20 млн. працездатного населення. При цьому чисельність зайнятого населення складає 16 млн. громадян. Серед них до найманих працівників, тобто тих, які отримують заробітну плату, відносять 10,6 млн. осіб. Різницю між двома останніми показниками працівників складають самозайняті чи неформально зайняті особи (ті, хто не працевлаштований офіційно).

Зарплата представляє собою вид доходу від людських зусиль – праці як фактора виробництва. Нині рівень заробітної плати в Україні є самим низьким серед європейських держав. 40% всіх працюючих українців офіційно отримують мінімальну зарплату – 1378 гривень. Останні гроші доплачують «в конвертах». В результаті 19,4% працюючих українців потрапляють в категорію бідних, серед сімей з дітьми, у яких обоє батьків працюють, цей показник складає 18,9%. В 2016 р. загальна сума заборгованості по зарплаті сягає 2 млрд. грн. Низький розмір заробітної плати та несвоєчасна її виплата знижує реальний рівень життя та сприяє зростанню тіньової економіки.

Середня заробітна плата в Україні також є однією із самих низьких в Європі. В той час як в Білорусії середньою вважається зарплата 450 дол., більша частина українців, по даним Держстату, отримує зарплату менше 200 дол. Крім того, середні зарплати відрізняються в залежності від регіону. Так, сама низька середня зарплата в Тернопільській області – 3259 гривень, а сама висока в Києві – 7879 гривень. Різні

зарплати також отримують чоловіки і жінки. В середньому українки заробляють 3966 гривень, а українці – 5379 гривень [9].

Доход, не тотожний зарплаті. Доход, не пов'язаний із зарплатою, декларується і оподатковується окремо.

Залежно від джерел формування, доходи поділяють на трудові і нетрудові. Трудовий доход – це та винагорода, яку отримує працівник у результаті своєї економічної діяльності, як наймана робоча сила чи у разі самостійної зайнятості. Види трудових доходів: доходи від основної роботи, доходи від вторинної зайнятості. Нетрудові доходи – це, наприклад, отримання спадщини, вигравів, дивідендів від цінних паперів, а також від діяльності, що ведеться з відхиленням від чинних у державі правових норм і норм моралі. Дані доходи утворюються поза ринком праці або в результаті інвестицій чи трансфертів. Нині значна частина доходів є прихованою. Вони пов'язані з тіньовою економікою, яка є прихованою економічною діяльністю, бо її суб'єкти не бажають сплачувати податки. Бізнес іде в “тінь”, оскільки податкове навантаження на фонд заробітної плати в Україні є самим великим в Європі і, мабуть, в світі. Сьогодні за оцінками Мінсоцполітики, на тіньовому ринку праці щорічно виплачується 200 млрд. грн. тіньової заробітної плати, внаслідок чого Пенсійний фонд із року в рік недоотримує понад 70 млрд. грн.

Нетрудові доходи є наслідком перерозподілу суспільного багатства без дотримання принципів соціальної справедливості та порушення законів. Їх існуванням зумовлена надмірна диференціація добробуту людей. Майнова нерівність виступає результатом нечесної приватизації та можливості окремих людей користуватися суспільним і державним майном. Виникнення нетрудових доходів спричиняє дефіцити, несплату податків, прагнення до надприбутків і влади.

Роль нетрудового доходу в пропонуванні праці надзвичайно важлива, бо в сучасних умовах дозволяє отримувати доходи без врахування відпрацьованого часу та дотримання стандартів праці.

Пенсія, як вид доходу, є основою матеріального забезпечення працівників та членів їх сімей із суспільних фондів споживання. Розрізняють два види пенсій: трудові та соціальні. Трудовими є пенсії за віком, по інвалідності, у випадку втрати годувальника і за вислугу років. Соціальні пенсії призначаються громадянам з причин, які не дають права на трудову пенсію. Призначення соціальних пенсій – в забезпеченні всіх, без виключення, непрацездатних мінімумом засобів до існування. Їх розмір залежить від принципів нарахування і таким чином, щоб вони не перебільшували мінімальної пенсії за віком [5, с.94-95].

В 2011-му році мінімальний стаж для призначення пенсії в Україні збільшили з 5 до 15 років. Якщо українець до 60-ти років офіційно працював менше 15 років, йому прийдеться задовольнитися соціальною пенсією, яку на даний час отримує більше 100 тисяч українців.

Нині існуюча солідарна система пенсійного забезпечення в Україні нашкодується на значні труднощі і потребує реформування. З 1 січня 2017 року уряд планує запуснути накопичувальну систему пенсійного забезпечення. В 2015 року відсоткова ставка єдиного соціального внеску була зменшена з 38,4% до 22%. Таке зменшення економічної бази для формування пенсій не відповідає вимогам накопичувальної системи. Вважається, що реалізація пенсійних нововведень нормалізує ситуацію лише тоді, коли при 30 роках страхового стажу, люди будуть мати пенсію розміром 40% від заробітку. Брак коштів на рахунках пенсійного фонду змушує керівництво держави ініціювати питання подовження пенсійного віку українців.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, доход – це головний сенс і стимул життєдіяльності населення, який має економічний та соціальний характер. Важливими чинниками, які впливають на динаміку доходу є: раціональне використання суспільної праці; підвищення прибутковості підприємств; рівень зарплат, пенсій, трансфертних платежів, тощо. Нажаль, в умовах українських реалій (військові дії на Сході

країни, різка девальвація гривні, стрімке зростання безробіття та ін.) відбувається продовження зниження доходів, зростання безробіття і зубожіння нації. Нерівність доходів перетворюється з економічного стимулу на фактор депресії [3, с.94].

За офіційними даними щорічного звіту Global Wealth Report – 2015 [8] проведено світовий рейтинг добробуту країн, в якому Україна за валовим доходом на душу населення посіла 51 місце серед 53 країн, випередивши лише Індонезію та Індію.

Подолання проблем низьких доходів через неефективну зайнятість та відсутність робочих місць, на нашу думку, знаходиться не в теоретичній площині (вона досить глибоко розроблена українськими та зарубіжними вченими), а в площині практичної реалізації вже існуючих Програм та заходів Уряду, в наявності політичної волі у керівників держави і контролю народу за їх виконанням.

Список використаної літератури

1. Заглинська Л. В. Загальні основи економічної теорії. / Л.В. Заглинська, А.О. Заглинський, М.К. Матусевич, І.О. Самборський. – Київ: НМЦВО, 2002. – 408 с.
2. Кейнс Дж. М. Избранные произведения. Пер. с англ. / Дж. М. Кейнс. – М.: Экономика, 1993. – 543 с.
3. Комеліна О.В. Проблеми формування доходів населення в системі забезпечення соціальної стабільності в Україні / О.В. Комеліна // Економіка і регіон. – 2013. – №1(38). – С.90-96.
4. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. 11-го изд. Т.1. / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. – М.: Республика, 1992. – 399с.
5. Популярный экономико-статистический словарь-справочник / под ред. И. И. Елизеевой. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 192 с.
6. Рикардо Д. Сочинения, том 5. / Д. Рикардо. – Москва: Госуд. изд-во полит. лит-ры, 1955. – 271 с.
7. Словарь современной экономической теории Макмиллана. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 608 с.
8. Global Wealth Report (2015). Credit Suisse [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en>
9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

References

1. Zahlynska, L.V., Zahlynsky, A.A. et al. (2002). *General principles of economic theory*. Kyiv: NMTSVO (in Ukr.)
2. Keynes, J.M. (1993). *Favorites works*. Moscow: Economica (in Russ)
3. Komelina, O.V. (2013). Problems of incomes in the system of social stability in Ukraine *Ekonomika i region (Economy and region)*, 1(38), 90-96 (in Ukr.)
4. McConnell, K.R. & Brue, S.L. (1992). *Economics: Principles, problems and politics*. Moscow: Respublika (in Russ)
5. *Popular economic and statistics directory dictionary* (1993). In I. I. Elyseevov (Ed.). Moscow: Finance and Statistics (in Russ)
6. Ricardo, D. (1955). *Works, Volume 5*. Moscow: Gosudarstvenoe izdatelstvo politicheskoy literatyru (in Russ)
7. MacMillan's (2003). *Dictionary modern of economic theory MacMillan's*. Moscow: INFRA-M (in Russ)
8. Global Wealth Report (2015). Credit Suisse. Retrieved from <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en>
9. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukr.)

Zahlynska Liubov Vasylivna

PhD, Associate Professor
Rivne State Humanitarian University,
e-mail: ekonom_teor@mail.ru

Zahlynskiy Anatoly Oleksiyovich

PhD, Associate Professor
Rivne National University of Water Management and Nature Resources Use

INCOME AS MEANING OF EMPLOYMENT

Introduction Income sense stands employment is always the outcome of the businesses. Its value is related to the degree of satisfaction of human needs in certain goods and services. However, income is the motive of employment of the population and encourages people to producing national wealth, and therefore is the economic basis of society. However, income has a social character. It reflects the needs of people not only in earnings, but also self through socially useful activities. Thus, employment income as the meaning of the working population a highly topical issue of social and economic life, which is not only limited to the analysis of certain statistical results management, and includes such aspects as sustainable use of social work; ensure a decent standard of living; meet the needs of the economy in the workforce and more.

Purpose of research is to study certain types of income society, their relationship with the system of employment of the working population and the problems that arise in this.

Methods Method of scientific analysis of theoretical material, statistical analysis and comparison, deductive-indicative method, theoretical generalization.

Results The article explored the meaning as employment income of the working population. Reveals the development trends in employment relations and their impact on income dynamics at the macro and micro levels. The influence of various economic and social factors on quality of life. The factors that influence the dynamics of income and underlined importance of rational use of public works to meet the needs of other instruments that provide a decent standard of living.

Originality consists in the peculiarities of methodological analysis and practical projections on the problem income and employment.

Conclusion. Income is the main thrust and impetus of the population that has economic and social. Important factors that affect the dynamics of income are: efficient use of public safety; increase enterprise profitability; wages, pensions, transfer payments, and more. Unfortunately, in terms of Ukrainian realities (fighting in the east, sharp currency depreciation, rapid rise in unemployment, etc.) Is continuing decline in revenues, rising unemployment and impoverishment of the nation. Income inequality is transformed from economic stimulus factor for depression. Overcoming the problems of low income due to inefficient employment and lack of jobs, in our opinion, is not a theoretical plane (it deep enough developed Ukrainian and foreign scientists) and in the plane of the practical implementation of existing programs and activities of the Government, the political will of the leaders state and people control over their implementation.

Keywords: employment; income; national income; personal income; transfer income; nominal returns; salary; pension.

Одержано редакцією 15.10.2016 р.
Прийнято до публікації 20.10.2016 р.

УДК 331.101.64

Федотова Тетяна Анатоліївна

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та управління національним господарством Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, Україна
e-mail: feduy@ukr.net

Масич Дмитро Андрійович,

студент, напрям підготовки «Економічна кібернетика» Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, Україна
e-mail: Dmitrich256@icloud.com

Шепель Таїсія Олександрівна

студентка, напрям підготовки «Прикладна статистика» Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, Україна
e-mail: Taisiyaschepel@mail.ru

ВПЛИВ ОСВІТЛЕННЯ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ

***Анотація.** Розкрито тенденції впливу освітлення на продуктивність праці на робочому місці. Висвітлено особливості правильного освітлення на робочому місці. Виявлено залежність між якістю праці, станом здоров'я та належним світлом в робочих приміщеннях. Доведено, що існує пряма залежність між освітленням робочих місць та здоров'ям, високою продуктивністю праці, комфортним емоційним і психологічним станом людини.*

***Ключові слова:** умови праці, освітлення, рівень освітленості, ефективність праці, продуктивність праці, здоров'я працівника, робоче місце.*

Постановка проблеми. Існує набір загальновідомих факторів, які впливають на продуктивність праці на робочому місці, але є один важливий фактор, який часто не береться до уваги більшістю роботодавців в усьому світі - освітлення. Відомо, що читання в темряві може зашкодити зору, проте освітлення офісних приміщень виходить далеко за рамки цього, і вибір роботодавцем особливостей освітлення може мати істотний вплив на ефективність діяльності всієї компанії.

Поліпшення умов праці тісно пов'язане з поліпшенням продуктивності роботи працівників. Дослідження показали, що збільшення продуктивності співробітників на 3% може бути отримане за рахунок кращого освітлення робочого простору. Часто виграшу в продуктивності праці досить, щоб компенсувати вартість проектів по модернізації освітлення менш ніж за рік. Краще освітлення веде до підвищення ефективності групи, підвищує задоволеність співробітників і обсяги випуску продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти впливу освітлення на працездатність робочого персоналу знайшли відображення у працях вітчизняних і зарубіжних економістів: В. Андрійчука, Дж. фон Брауна, Х. Віллер, В. Зіновчука, М. Квайма, Л. Кільхера, Ю. Коваленка, А. Креттігера, І. Лукінова, М. Маліка, В. Милосердова, Б. Пасхавера, П. Саблука, М. Трейсі, І. Ушачова, О. Шпичака, В. Юрчишина, М. Юссефі та ін. А. Креттігер, М. Квайм, Дж. фон Браун [1; 2] є представниками сучасних концепцій, які обґрунтовують необхідність включити фактор освітлення в основні аспекти, які впливають на продуктивність праці. При цьому головним аргументом є вплив світла на здоров'я, високу продуктивність праці, комфортний емоційний і психологічний стан людини.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах посилення глобалізаційних процесів необхідні комплексні дослідження, спрямовані на узагальнення напрацювань низки сучасних концепцій, виявлення впливу сучасних етапів науково-технічного прогресу на продуктивність праці робітників, а саме виявлення

основних факторів, покращення яких надасть позитивний вплив на результати діяльності як компанії в цілому, так і кожного працівника окремо.

Метою статті є виявлення сили впливу освітлення в робочому приміщенні на продуктивність праці робітників.

Викладення основного матеріалу дослідження. З другої половини серпня скорочення світлового дня стає все більш помітним, і, відповідно, стає актуальним питання правильної організації штучного освітлення на робочих місцях. А, враховуючи поглиблення енергетичної кризи в Україні і підвищення тарифів на електроенергію, керівникам компаній доводиться замислюватися щодо розумного використання всіх своїх ресурсів.

Так, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики і комунальних послуг (НКРЕКП), своєю постановою № 220 від 26 лютого 2015 р. прийняла рішення про поетапне підвищення тарифів на електроенергію починаючи з 1 квітня 2015 року. Згідно даної постанови підвищення планується у 6 етапів до 2020 року. Тож роботодавцям не слід сподіватися на зниження вартості енергоносіїв в Україні.

Кілька досліджень в США і Європі показали, що підвищення продуктивності може істотно змінити фінансові прогнози проектів освітлення. Витрати на оплату праці співробітників (на м²) від 8 до 15 разів вище, ніж витрати на утримання нерухомості. Інвестиції в високу якість світлодіодного (LED) освітлення дають результати в якості значного приросту продуктивності.

Перед тим, як раціонально підійти до особливостей встановлення освітлення в офісних приміщеннях і не витратити гроші на рахунки за електроенергію, при цьому ще й додатково мотивувати співробітників компанії до більш продуктивної праці, слід початково проаналізувати задачі офісного освітлення.

Кілінг і Каллаус у 1996 році виділили три основні цілі освітлення в офісі:

- створити належну і безпечну робочу зону;
- забезпечити естетичну і приємно-несліпучу видимість;
- економія енергії.

Світло має пряму кореляцію з легкістю читання, нижчою зоровою напругою, зниженням кількості помилок, кращим терміном виконання робіт, зниженням ризику травм опорно-рухового апарату і психологічним благополуччям. Існує велика кількість даних, які вказують на те, що світло є одним з найбільш важливих факторів для продуктивності на робочому місці і є областю, де інвестиції мають найшвидший час окупності і максимальну віддачу. У 2000 році дослідник Бахнер чітко встановив, що співробітники, які працюють в умовах повного освітлення, працюють швидше і з меншою кількістю помилок.

У 1983 дослідження компанії Merck показали, що 20% співробітників були не задоволені умовами освітлення в приміщеннях, де вони працюють. Надмірне напруження очей, вважається однією з провідних причин фізичного стресу. IESNA (Illuminating Engineering Society of North America – Світлотехнічне суспільство Північної Америки) рекомендує горизонтальну освітленість при використанні комп'ютера на рівні 300 Lux, і 500 Lux, якщо використання комп'ютера є нечастим [3]. Але це середні цифри. Вони не враховують зміну індивідуальних переваг для рівня освітленості. Наприклад, літнім людям потрібно більше світла. Точно так само зміна в характері роботи викликає відмінності в індивідуальних перевагах вибору освітленості.

Дані, наведені на рис. 1, показують, що більшість працівників вважають кращим рівень освітленості, який є вищим, за передбачені показники IESNA. Як було зазначено раніше, дослідження показало, що незадоволеність умовами освітлення пов'язана з негативним впливом на продуктивність співробітників. Можна передбачити індивідуальні переваги рівня освітленості за допомогою затемнення світлодіодних (LED) ліхтарів. Контрольоване затемнення може надати додаткову економію витрат на світло на 10-30% у грошовому вираженні та понад 50-80% у розмірі спожитої електроенергії, отриманої за допомогою технології світлодіодного (LED) освітлення.

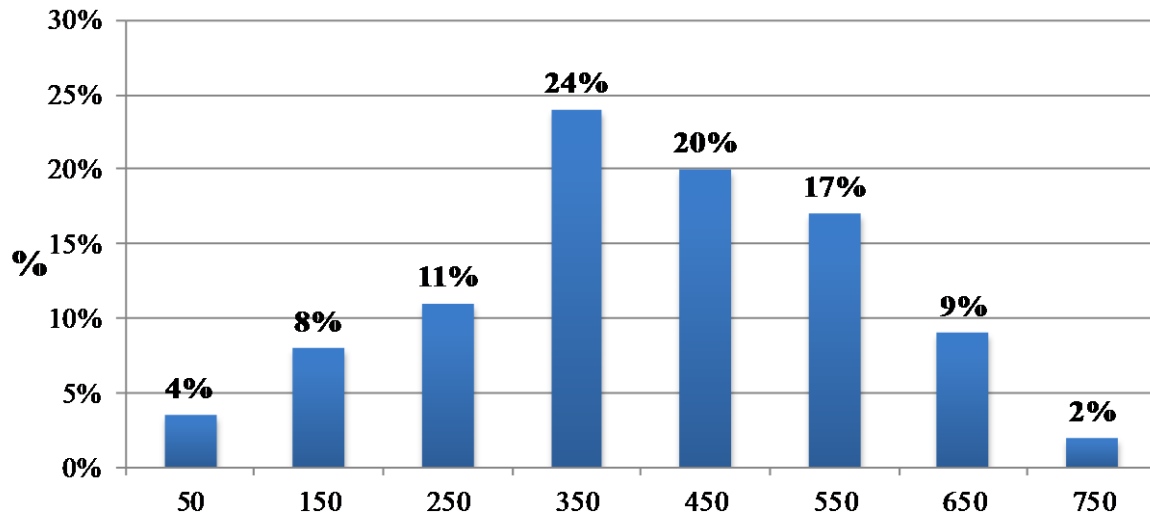

Рис. 1. Бажаний рівень освітленості робочого місця, лк (Lux)

Вигоди від світлодіодного освітлення не обмежуються лише енергетичної ефективністю. Згідно показників IESNA, рекомендоване співвідношення рівномірності освітлення 3:1, проте співробітники, як правило, віддають перевагу співвідношенню 2:1. Завдяки застосуванню призматичних розсіювачів світла в світлодіодних лампах, світло від цих джерел є більш рівномірним, ніж від ламп накаливання, флуоресцентних чи інших аналогів [2].

Дослідимо зв'язок освітлення із головними пріоритетами керівництва компаній. Опитування керівників компаній показало, що підвищення продуктивності праці, залучення кращих талантів і підвищення прибутковості є одними з головних пріоритетів більшості керівників.

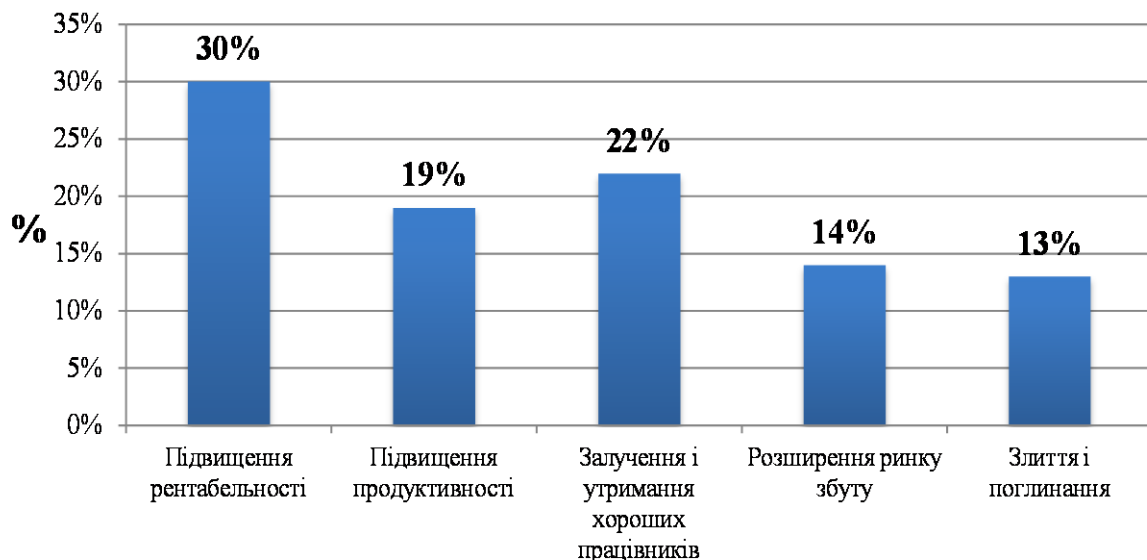

Рис. 2. Пріоритети керівників компаній

Освітлення має певну роль у виконанні кожного з цих різних пріоритетів керівного менеджменту. Наведемо важливі тези досліджень у сфері впливу освітленості на співробітників компаній:

- втомлюваність очей, пов'язана з поганим освітленням, наводиться в якості однієї з основних причин головного болю у робітників;

- дослідження, проведене Американським товариством дизайну інтер'єру, показало, що 68% офісних працівників скаржаться на ситуацію з освітленням в своїх офісах і переважна більшість робітників вважала фізичну якість робочого місця як третій найважливіший фактор, що впливає на їх рішення про прийняття або відхилення трудової позиції;

- дослідження Корнельського університету (США) показало, що достатній рівень освітлення може підвищити продуктивність праці на 3-5% [4].

Очевидно, що висока якість та енергозберігаюче освітлення підвищують рівень задоволеності співробітників, продуктивність праці і зміцнюють імідж "турботливості" компанії. Можна вивести наступне рівняння (рис. 3).

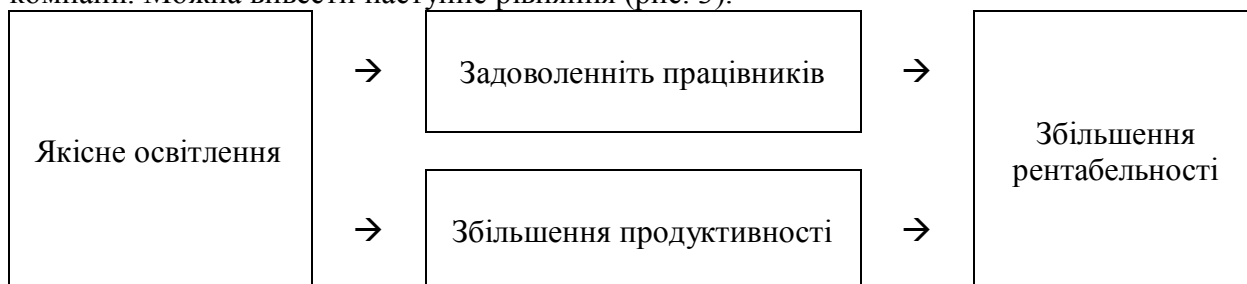

Рис. 3. Залежність рентабельності діяльності компанії від освітлення

Як тільки маркетологи навчилися переконувати покупців більше витратити, виробники почали шукати способи, як переконати робітників більше виробляти. Так почалося вивчення факторів, що впливають на продуктивність праці співробітників компаній на робочих місцях.

У багатьох офісах передбачені приміщення різного функціонального призначення: кімнати для командної або групової роботи, кімнати для переговорів та зустрічей, зали для конференцій і нарад, зона ресепшн. Крім чисто естетичної функції освітлення в кожній частині офісного приміщення має важливе значення. Воно дозволяє зосередитися і енергійно працювати або розслабитися і відпочити.

Починаючи з 1924 по 1932 рік на фабриці американської електротехнічної компанії Western Electric Company проводилися експерименти, які повинні були визначити ступінь впливу різних умов праці на продуктивність робітників. Проводилися досліди з рівнем освітленості, температурою і вологістю в приміщеннях, режимом праці, раціоном харчування, розкладом сну, довжиною робочого тижня і кількістю вихідних днів.

У перспективі отримані результати істотно вплинули на всі аспекти виробництва і менеджменту. Оптимальні умови в робочому просторі можна створити завдяки системам динамічного контролю освітлення, що дозволяють поступово змінювати яскравість і кольорову температуру світла в залежності від рівня освітленості приміщення. Ефективність застосування динамічного освітлення доведена експериментальним шляхом. У 2000 році Дженніфер Веїтч і Гай Ньюшем визначили, що можливість самостійно змінювати рівень освітленості сприятливо позначається на психологічному кліматі в офісі. Після встановлення динамічного освітлення 91% співробітників відзначили підвищення своєї продуктивності [5].

Сучасні світлові рішення дозволяють істотно скоротити споживання електроенергії, адже майже 40% від загального споживання в Україні припадає на офіси і офісні будівлі. Використовувати енергозберігаючу світлотехніку в офісах бажано ще й тому, що вона підвищує рівень безпеки праці і не завдає шкоди навколишньому середовищу протягом всього терміну служби (навіть після утилізації, оскільки може бути перероблена вдруге). Світлодіодне освітлення є найперспективнішою технологією, яка дозволяє скоротити витрати електроенергії до 80% в порівнянні із звичайними лампами накаливання [6].

За допомогою числових розрахунків продемонструємо, як виграв в продуктивності праці приводить до швидкої окупності інвестицій на модернізацію освітлення (табл. 1).

Таблиця 1

Витрати на утримання персоналу та будівель типового об'єкту

Економічний аналіз витрат		
Вихідні дані	Площа будівлі (м2)	10000,00
	Кількість працівників	65,00
	Середня завантаженість (м2 / чол)	153,85
Експлуатаційні витрати / витрати, на утр. власності (\$/ м2 / рік)	Оренда	21,00
	Комунальні платежі	1,90
	Податки	2,00
	Разом:	24,90
Вартість людських ресурсів (\$)	Погодинна оплата	12,00
	Пільги	3,50
	Загальна погодинна вартість	15,50
	Фонд робочого часу (ФРЧ)	2080,00
	Загальна річна заробітна плата (на одну людину)	32240,00
	Повний рахунок річної заробітної плати (всієї компанії)	2095600,00
	Нормовані витрат на заробітну плату (\$ / м2 / чол / рік):	209,56
Порівняння експлуат. витрат і витрат на з/п	Співвідношення витрат на з/п до вартості експлуатаційних витрат та витрат на утримання власності	8,42
	Заробітна плата у % від загальних витрат	89,4%
Втрата продуктивності	Втрата продуктивності через погане освітлення	3%
	Втрати (\$ / м2 / чол / рік)	6,30
	Повна втрата річної продуктивності (\$):	62868,00
	Економія у вартості комунальних послуг (\$)	4750,0
	Разом дохід від поліпшення освітлення (\$)	67618,00

Інструкції з впровадження світлодіодного (LED) освітлення віддають перевагу персоналізованому підходу до вирішення ряду питань. Табл. 1 демонструє витрати на утримання персоналу та будівель типового об'єкту. Наведені дані засновані на дослідженні NEMA (National Electrical Manufacturers Association – Національна асоціація виробників електроустаткування – США). Слід зазначити, що отримані розрахунки є орієнтовними і можуть варіюватися в залежності від типу об'єкта.

У табл. 1 показано, що факторинг тільки від економії енергії в проекті модернізації освітлення може призвести до зниження валового потенційного виграшу на цілих 93%. Це, в свою чергу, матиме важливі наслідки для періоду окупності і розрахунків ROI (коефіцієнт повернення інвестицій). Як правило, світлодіодні проекти освітлення мають дворічний термін окупності, ґрунтуючись лише на економії енергії. Якщо врахувати фактор росту продуктивності, компанія може досягти терміну окупності за 2-3 місяці.

Також таблиця показує, що витрати на робочу силу становлять майже 90% від загальної вартості об'єкта. Ясно, що будь-які досягнення в цій галузі будуть значними. Оскільки ці витрати в 8 разів більше, ніж вартість майна, прибуток в розмірі 1% на продуктивності робочої сили викликає скорочення витрат на нерухомість в розмірі 8%.

Провівши експерименти, дослідник Адамс констатує, що зниження відблисків призводить до збільшення швидкості читання і зниження кількості помилок на 3-7%. Аналогічним чином, EIA (Energy Information Administration – незалежне агентство в складі федеративної статистичної системи США, відповідальне за збір, аналіз і поширення інформації про енергію і енергетику) у дослідженні, проведеному в Пенсільванії, встановило, що збільшення на 5% швидкості читання коректури і виробництво редакційних креслень, було зумовлено кращим освітленням. Дослідження EIA 1994 року продемонструвало приріст на 6% в продуктивності та на 25% менше прогулів серед працівників, що в свою чергу збільшило прибуток на суму 25000\$ після поліпшення освітлення об'єктів [5, с. 199-212].

Визначимо вплив належного освітлення на продуктивність праці та здоров'я. Згідно з деякими дослідженнями, цей вплив є суттєвим, і, хоча початкова вартість вдосконалення освітлення може здатися високою, вигода завдяки економії енергії і, що є більш важливим, приріст продуктивності, в повній мірі компенсують вартість початкових інвестицій.

Наведемо приклад зі світової практики: у кінці 1980-х років, освітлювальні системи в поштових відділеннях США у місті Ріно, штат Невада, були відремонтовані таким чином, щоб зробити їх більш зручними для працівників. Підвищення призвело до економії енергії близько 50000\$ на рік, але реальне покращення виявилось в формі продуктивності праці. Поштові сортувальники на об'єктах, де була проведена реконструкція освітлення, стали найрезультативнішими сортувальниками в західній частині країни, верстатники вихвалялися найнижчим коефіцієнтом помилок, а фінансовий вплив підвищення продуктивності праці збільшив доходи міських поштових відділень приблизно на 500000\$ на рік. І це був не поодинокий випадок. Багато інших компаній по всій країні також відзначили зростання продуктивності як результат проведених ремонтних робіт з освітлення приміщень [7].

За допомогою світла, що є ключовим компонентом зору, людина має змогу бачити, а зір відповідає за 80–85 % нашого сприйняття оточуючого світу. Тому не важко зрозуміти, чому ігноруючи відповідні стратегії освітлення в офісних приміщеннях, можна створити істотний негативний вплив на продуктивність. Суворе і тьмяне освітлення мають однаково згубні наслідки для продуктивності працівників, і, вибираючи серед систем більш природного освітлення або інших систем освітлення, які довели свою ефективність, роботодавці стоять перед вибором, щоб не тільки зекономити електроенергію, але і підвищити продуктивність праці серед співробітників свого бізнесу.

Відомо, що наше навколишнє середовище впливає на здатність виконувати роботу. Дратівне дзижчання з сусідньої кімнати, сидіння на незручному стільці, що викликає біль в спині, значно знижує продуктивність праці. Але схожий вплив на працівників має і мерехтіння флуоресцентного освітлення, що значно заважає.

Є багато проблем, що стосуються теми освітлення: від мігрені до втоми очей. Крім фізичних проблем, залежно від типу освітлення у кожній конкретній робочій області, працівники можуть отримувати навіть деякі види психологічних захворювань.

Щоб не погіршувався зір і не розвинувся синдром сухого ока, працівникам (особливо тим, що працюють з комп'ютерною технікою) необхідно проводити профілактику хвороб зору та слідкувати за належним рівнем освітленості робочого місця.

Помічено, що дивлячись в екран монітора, людина моргає майже в два рази рідше, ніж необхідно для збереження оптимального зволоження очей. Через кілька годин це виливається в сухість, відчуття піску в очах, свербіж. Погіршує ці проблеми загальна сухість повітря в приміщенні, викликана використанням кондиціонерів та недостатнє або неякісне освітлення.

Тож для того, щоб належним чином виконувати роботу, працівник повинен мати пристойне освітлення. Навіть незначні зміни в освітленні в робочому просторі можуть поліпшити продуктивність праці та зосередженість робітників компанії.

Оптимальне освітлення робочих місць регламентується різними стандартами. Наприклад, європейський стандарт освітлення робочих місць (EN 12464-1) регламентує рівномірність розподілу світла, обмеження за рівнем виблискування і передачі кольору (Ra). Лампи зі значенням $Ra < 80$ заборонені до використання в офісах та інших приміщеннях, де робітники працюють тривалий час. На жаль, сьогодні в Україні в 9 з 10 випадків встановлені застарілі лампи накаливання з передачею кольору $Ra = 60$.

Залежно від роду діяльності рівень освітленості робочого місця може перебувати в діапазоні від 200 лк до 750 лк. Для звичайного офісного робочого місця оптимальний показник освітленості – 500 лк. Освітленість зони навколо робочого місця (радіусом 0,5 м) повинна бути менше, але не нижче 200 лк [7].

Правильне освітлення робочих місць в офісах передбачає комбінацію яскравого, але не сліпучого світла, і джерел з більш теплим і приглушеним відтінком (рис. 4). Джерела світла мають різний спектральний склад, що характеризується колірною температурою (вимірюється в градусах Кельвіна).

Рис. 4. Індекси освітлення

Світло, придатне для загального освітлення приміщень, ділиться на три класи:

- теплий білий з температурою нижче 3300 К;
- нейтральний білий з температурою від 3300 до 5000 К;
- холодне біле світло з температурою вище 5000 К.

Вибір колірної температури для освітлення в офісі залежить від рівня освітленості приміщення, дизайну інтер'єру, кольору стін і меблів, навколишнього середовища і сфери діяльності компанії. Світло різної інтенсивності і колірної температури по-різному впливає на психофізіологічний стан працівників. Зміна тону освітлення з теплою жовтого на холодне біле підвищує рівень гормону кортизолу, який дозволяє співробітникам відчувати себе бадьорими і активними. Тому холодне біле світло з температурою вище 5000 К найкраще підходить для інтенсивної роботи, що вимагає високого рівня зосередженості. Навпаки, теплий білий світ з температурою нижче 3300 К сприяє розслабленню і відпочинку.

Необхідно також враховувати основні недоліки штучного освітлення.

Перший недолік – приглушене світло, яке шкідливо впливає на продуктивність з кількох причин. По-перше, тьмяне освітлення може викликати напругу очей і головний біль, оскільки, коли освітлення недостатньо, очі змушені працювати набагато складніше, щоб бачити. Тьмяне освітлення також може призвести до сонливості і відсутності уваги, що чинить негативний вплив на мотивацію працівників.

Другий недолік – жорстке освітлення, що є набагато більш поширеним, ніж тьмяне освітлення і настільки ж шкідливо. Особливо флуоресцентне освітлення має ряд негативних наслідків для співробітників. Воно викликає напругу очей і навіть призводить до головного болю та мігрені. Це освітлення також заважає очам зосередитися, тому альтернативи слід шукати щоразу, коли це можливо.

Найкраща альтернатива жорстких і тьмяних систем освітлення – само по собі природне світло. У дослідженні, проведеному в Великобританії, результати якого опубліковані в роботі “Відповідальне робоче місце” було показано, що вікна були номером один для визначення рівня задоволеності офісною будівлею. Цей ефект обумовлений здатністю освітлення впливати на організм людини двома шляхами:

безпосередньо, у вигляді світла, що ми можемо добре бачити, так і побічно, у вигляді впливу на наш настрій, поведінку, і навіть гормональний баланс. Було доведено, що природне освітлення робить працівників більш щасливими, що у свою чергу приводить до зменшення кількості прогулів і захворювань, а також сприяє задоволеності серед співробітників та приводить до підвищення продуктивності праці.

Вибрати лампочку настільки ж важливо, як і вибрати зручне крісло. Необхідно враховувати відблиски від екрана комп'ютера, вплив на навколишнє середовище і вартість, а також рівень освітлення, при якому робітник працює найкраще. Освітлення не тільки впливає на настрій на роботі. Багато людей свідомо вибирають таке домашнє освітлення, що не нагадує їм про їх робоче середовище.

Більшість офісних будівель використовують електричні лампочки в діапазоні 6500 К, або приблизно на тому ж рівні освітлення, як денне світло. Дизайнери освітлення зазвичай рекомендують офісним працівникам використовувати два джерела світла для своїх офісів: загальне непряме джерело світла, щоб в цілому освітлити кімнату і "освітлення завданням" – невелике пряме джерело світла, яке може бути сфокусоване на папері на столі або на іншому завданні. У той час як флуоресцентні лампи та інші варіанти більше підходять для загального освітлення, галогенні лампи краще пасують для детальної роботи, оскільки галоген робить колір більш ясним, що іншим типам освітлення частково не вистачає [8].

Для поліпшень, які роботодавці можуть зробити для освітлення офісу, слід враховувати наступні моменти (рис. 5) [1].

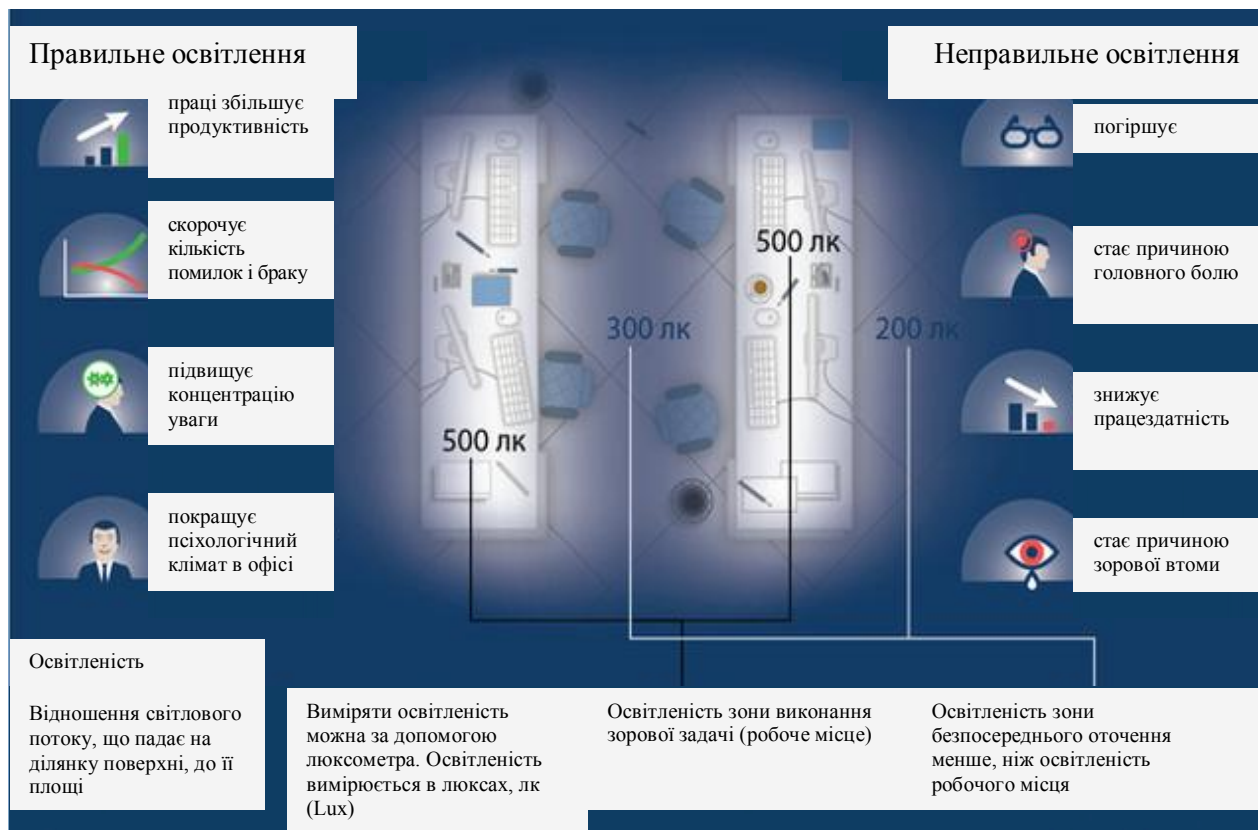

Рис. 5. Правильне та неправильне освітлення

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, стає очевидним, що неправильне освітлення становить значну загрозу для здоров'я працівників. Правильна організація освітлення на робочому місці – запорука здоров'я, високої продуктивності праці, комфортного емоційного і психологічного стану людини. Незважаючи на те, що картина сучасного робочого місця буде гарантовано змінюватися з плином часу, потреба в максимізації продуктивності праці і ефективності роботи є вірними константами незалежно від переважаючих модних тенденцій.

Список використаної літератури

1. Инфографика: правильное освещение офисного пространства. Как повысить работоспособность сотрудников и улучшить психологическую атмосферу. – Режим доступа: <http://forbes.net.ua/business/1373405-infografika-pravilnoe-osveshchenie-ofisnogo-prostranstva>
2. Newsham G.R., Veitch J.A., Arsenault C. and Duval C. Effect of dimming control on office worker satisfaction and performance, Proceedings of the Annual Conference of the Illuminating Engineering Society of North America (Tampa, FL), 2004.
3. Jensen A. How Office Lighting Affects Productivity, 1.06.2016. [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.andrewjensen.net/how-office-lighting-affects-productivity>.
4. Improving Productivity by Improving Lighting. [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.lifehack.org/articles/featured/improving-productivity-by-improving-lighting.html>
5. Veitch J.A and Newsham G.R. Preferred luminous conditions in open-plan offices: Research and practice recommendations, Lighting Research and Technology, 32(4), 2000, pp. 199-212.
6. Как повысить продуктивность работы с помощью света. [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://sostav.ua/publication/kak-povysit-produktivnost-raboty-s-pomoshchyu-sveta-62902>.
7. Ries R.B, Melissa M. G, Nuri M. N, Kim LaScola. The economic benefits of green buildings a comprehensive case study, Engineering Economist. 2006.
8. Illuminating Engineering Society of North America (IESNA) (Ed: Rea, M.), Lighting Handbook 9th Edition, New York, NY, 2000.

References

1. Infographic: proper lighting of the office space. How to increase the efficiency of staff and improve the psychological atmosphere. Retrieved from <http://forbes.net.ua/business/1373405-infografika-pravilnoe-osveshchenie-ofisnogo-prostranstva> (in Russ.)
2. Newsham, G.R., & Veitch, J.A., & Arsenault, C., & Duval, C. (2004) *Effect of dimming control on office worker satisfaction and performance*, Proceedings of the Annual Conference of the Illuminating Engineering Society of North America (Tampa, FL).
3. Andrew Jensen. *How Office Lighting Affects Productivity*, 1.06.2016. Retrieved from <http://www.andrewjensen.net/how-office-lighting-affects-productivity>.
4. *Improving Productivity by Improving Lighting*. Retrieved from <http://www.lifehack.org/articles/featured/improving-productivity-by-improving-lighting.html>
5. Veitch, J.A & Newsham, G.R. (2000) *Preferred luminous conditions in open-plan offices*: Research and practice recommendations, Lighting Research and Technology. 32(4). pp. 199-212.
6. *How to increase productivity with light*. Retrieved from <http://sostav.ua/publication/kak-povysit-produktivnost-raboty-s-pomoshchyu-sveta-62902>. (in Russ.)
7. Ries, R.B, & Melissa M. G, & Nuri M. N, & Kim LaScola. (2006) *The economic benefits of green buildings a comprehensive case study*, Engineering Economist.
8. *Illuminating Engineering Society of North America* (2000) (IESNA) (Ed: Rea, M.), Lighting Handbook 9th Edition, New York.

Fedotova Tatiana Anatolievna,

Ph.D., associate professor, associate professor of the Department of Economics and national economy management
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University,
e-mail: feduy@ukr.net

Masych Dmytro Andriyovych,

Student, major «Economic Cybernetics»
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University,
E-mail: Dmitrich256@icloud.com

Shepel Taisiya Olexandrivna,

Student, major «Applied Statistics»
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University,
e-mail: Taisiyaschepel@mail.ru

INFLUENCE OF LIGHT ON THE PRODUCTIVITY

Introduction. There is a set of common factors that affect productivity in the workplace, but there is one important factor that is often overlooked by most employers around the world: lighting. We know that reading in the dark can damage vision, but the lighting of office space goes far beyond that, and the choice of the employer lighting features can have a significant impact on the performance of the company.

Improving working conditions is closely linked with improving employee productivity. Studies have shown that increasing employee productivity by 3% can be obtained through better illumination of the working space. Often gain in productivity enough to offset the cost of the projects to modernize the lighting is less than a year. Better lighting leads to increased efficiency of the group increases the satisfaction of employees and production.

Purpose. *The article is to identify the magnitude of the effect of lighting in the operating room productivity of workers.*

Methods. *In the process for General knowledge of the object of research we used the methodology of system analysis, which allowed to unite the progressive developments of classical and contemporary researchers in the questions of performance and working conditions with the peculiarities of their regulation at the present stage. The totality of the used methodological framework has allowed to provide the ultimate accuracy and validity of the findings and practical solutions.*

Results. *Disclosed of the effect of lighting on productivity in the workplace. The peculiarities of proper lighting in the workplace. The dependence between the quality of work, health and proper light in work areas. It is proved that there is a direct correlation between the lighting of workplaces and health, high productivity, comfortable emotional and psychological state of a person.*

Originality. *According to the materials of practice proved that the improvement of working conditions is closely linked to improving productivity of employees. It is determined that the performance increase is achieved through better lighting of the working space.*

Conclusion. *Thus, it is clear that improper lighting represents a significant threat to the health of workers. Proper organization of lighting in the workplace – the key to health, high productivity, comfort the emotional and psychological state of man. Despite the fact that the picture of the modern workplace will be guaranteed to change over time, the need to maximize productivity and efficiency of the constants is true regardless of the prevailing fashion trends.*

Keywords: *working conditions; lighting; illumination level; labor efficiency; labor productivity; worker health; workplace.*

*Одержано редакцією 11.11.2016 р.
Прийнято до публікації 15.11.2016 р.*

УДК 330.3

Денисенко Вікторія Олександрівна,
ст. викладач кафедри економічної теорії,
інноватики та міжнародної економіки,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
e-mail: vikaonline@ukr.net

Мартінович Віктор Геннадійович,
к.е.н., старший викладач кафедри
економіки та підприємництва,
Черкаського державного технологічного
університету, Україна
e-mail: economicexpert@mail.ru

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ НА ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

***Анотація.** Визначено критерії, відповідно до яких можна проводити оцінку масштабів середнього класу в регіоні. Запропоновано підходи до удосконалення механізму становлення середнього класу на загальнодержавному та регіональному рівнях. Досліджено інфраструктуру підтримки малого та середнього підприємництва.*

***Ключові слова:** середній клас; критерії середнього класу; механізм розвитку підприємництва; малий та середній бізнес; інфраструктура підтримки малого та середнього підприємництва; механізм формування середнього класу.*

Постановка проблеми. Здійснення реформ в Україні, спрямованих на забезпечення стабільних умов життя та підтримку належного рівня добробуту населення, потребує посиленої уваги до проблем соціально-економічного розвитку продуктивних сил країни та регіонів. Ринкові перетворення в економіці України припускали кардинальні зміни в системі відносин власності, що мало створити умови для становлення і розвитку так званого середнього класу, який, на думку багатьох вчених, є важливим фактором забезпечення соціально-економічної та політичної стабільності в країнах з розвинутою ринковою економікою. І хоча трансформація відносин власності в Україні здійснюється вже більше двадцяти років, сформувати середній клас і досі не вдалося. Тому проблема його вивчення є актуальною як на державному, так і на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування середнього класу присвятили свої праці чимало вітчизняних і зарубіжних вчених, в тому числі Л. Антошкіна, В. Васильченко, Е. Лібанова, А. Саввов, Т. Тресвятська, Дж. Гелбрейт та ін. В їх роботах увага приділяється як питанням вибору критеріїв віднесення до середнього класу, так і основним перешкодам, котрі стоять на шляху кількісного і якісного зростання середнього класу.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як бачимо, при певній розробленості проблеми сучасною економічною наукою, багато її аспектів залишаються дослідженими недостатньо. Зокрема потребує дослідження механізм сприяння становленню середнього класу на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Метою статті є розроблення рекомендацій щодо удосконалення механізму формування середнього класу на державному та регіональному рівнях.

Викладення основного матеріалу дослідження. Трансформація відносин власності в ході ринкових перетворень створює передумови для формування та розвитку середнього класу за такими критеріями: відношення до засобів виробництва, розмір та спосіб отриманого доходу, а також рівень освіти [1, с. 69]. Причому бажано, щоб здобутий рівень освіти забезпечував рівень доходів, який відповідав би критеріям середнього класу. Проте потенційні можливості зростання середнього класу в пострадянських країнах, в тому числі і в Україні, поки що не реалізовані. Для

прискороеного зростання чисельності середнього класу потрібно здійснити певні заходи як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні.

Так держави з розвиненою ринковою економікою мотивують розвиток МСБ. В кожній з них для цього є певні державні структури. Наприклад, в США на федеральному рівні діє Адміністрація з питань малого бізнесу (АМБ), яка забезпечує правове і організаційне забезпечення малого бізнесу і фінансову державну підтримку. В АМБ є відділення в усіх великих містах США, під її підпорядкуванням діє велика кількість консультативних та інформаційних організацій, центрів розвитку малого бізнесу. Крім того, додаткову допомогу малим підприємствам по всій країні надають більше 2700 торгово-промислових палат [2, с. 100].

В Україні Державна регуляторна служба та центри надання адміністративних послуг не вирішують в повному обсязі проблеми малого бізнесу. Ми вважаємо за доцільне створити Адміністрацію малого бізнесу в Україні (АМБУ), яка предметно і постійно займалася б нагальними проблемами підприємництва. Територіальні органи АМБУ повинні складатись із агентств в містах і районах, які будуть взаємодіяти з асоціаціями малих підприємців на відповідних територіях. Асоціації малих підприємців необхідно наділити правом участі у кадрових призначеннях керівників територіальних агентств АМБУ, у прийнятті рішень по наданню державної фінансової підтримки малим підприємствам, у вирішенні інших важливих питань діяльності агентств.

Основними функціями АМБУ повинні стати: реєстрація суб'єктів малого бізнесу в обліковому порядку, надання їм фінансової державної підтримки; захищати їх від незаконних перевірок контролюючих органів; маркетинг їх товарів і послуг; надання методичної та юридичної допомоги в навчанні суб'єктів і бажаючих займатись малим підприємництвом тощо.

Крім того, розвитку малого і середнього бізнесу в Україні в сучасний період заважають організаційно-правові труднощі започаткування бізнесу, особливо на стадії переходу від реєстрації до початку діяльності; недоступність кредитних ресурсів як для започаткування, так і для ведення бізнесу чи його відновлення, недостатні зв'язки з міжнародними фінансовими організаціями по залученню інвестицій і грантів; переважно декларативний характер державної підтримки підприємництва, неоднозначність та суперечливість чинної нормативно-правової бази; територіальні диспропорції, тобто концентрація малих підприємств довкола промислових центрів і майже відсутність їх у віддалених районах і селах; несприятлива податкова політика, непомірний тягар оподаткування; обмежені можливості для захисту від протиправних посягань; криза неплатежів та проблеми з формуванням нових взаємозв'язків, каналів збуту; низька платоспроможність населення; слабкість інфраструктури малого та середнього підприємництва; недостатність професійних знань та досвіду тих, хто займається малим та середнім бізнесом [3].

Важливою умовою щодо посилення мотиваційної складової до становлення середнього класу за умов розвитку середнього та малого бізнесу є сприяння впорядкованості умов його діяльності. Адже допущені помилки з боку держави в цих питаннях завдали певної шкоди. Тому забезпечення сприятливих стабільних умов діяльності підприємств середнього і малого бізнесу доцільно враховувати в реалізації державної політики нарощування потенціалу прошарку середнього класу в Україні. Як вже зазначалося, підприємницька діяльність у формі малих, середніх господарських структур має значний потенціал становлення середнього класу в Україні. Тому є необхідним створення ефективного механізму підтримки і розвитку малого і середнього бізнесу на загальнодержавному та регіональному рівнях, як основи формування середнього класу (рис.1).

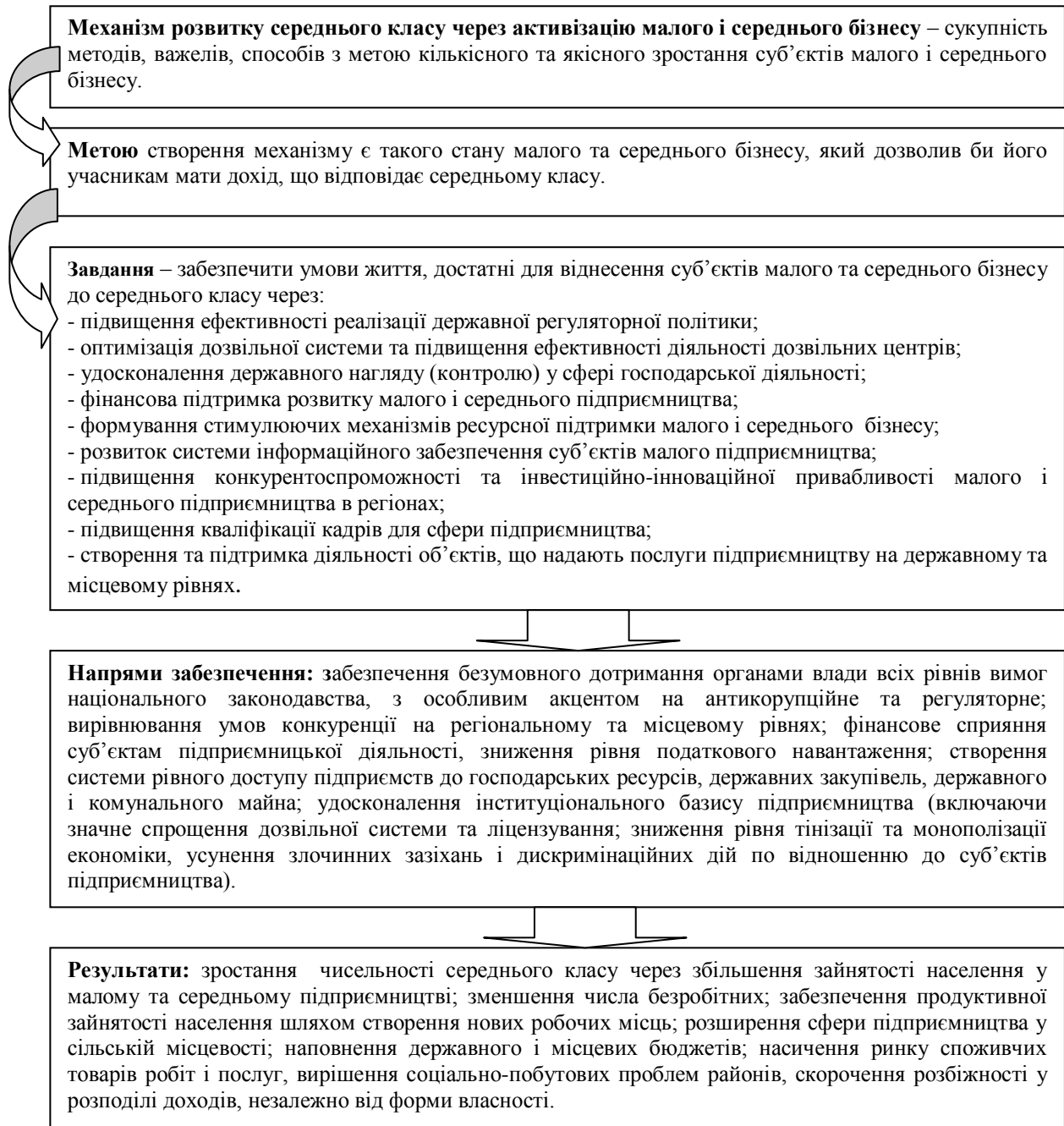

Рис. 1. Механізм розвитку середнього класу через активізацію малого і середнього бізнесу

Таким чином, основними напрямками розвитку малого й середнього бізнесу мають стати: передача самоврядним організаціям малого та середнього бізнесу низки державних регуляторних функцій; адаптація спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва до реалій та вимог сучасної економіки з метою посилення її цільового спрямування та запобігання необґрунтованому використанню в схемах мінімізації оподаткування; покращення доступу суб'єктів малого та середнього підприємництва до інформації та процедур державних закупівель; запровадження державних програм збільшення експортної спроможності малого підприємництва; адекватне представлення інтересів національного малого та середнього підприємництва у двосторонніх та багатосторонніх міжнародних торговельних переговорах; стимулювання ділової активності населення у видах економічної

діяльності, що є потенційно привабливими для малого підприємництва, сприяють соціальній захищеності громадян, подоланню депресивності територій, розвитку малих міст і сільських поселень; покращення просторово-об'єктної структури підприємництва; протидія проявам монополізму, «клієнтських» відносин і корупції у відносинах «влада-бізнес»; формування ефективної інфраструктури підтримки розвитку малого та середнього підприємництва як основи формування середнього класу. Основною метою формування інфраструктури підтримки малого підприємництва з точки зору держави має стати створення умов для ефективної діяльності суб'єктів господарювання, створення нових робочих місць, збільшення обсягів виробництва та усунення диспропорційності у розвитку регіонів за рахунок вирівнювання економічного потенціалу [4, с. 169].

В Україні вже створено певну кількість закладів інфраструктури підтримки. Але їх кількісні показники та нерівномірність розташування по території України не завжди свідчать про ефективність впливу на вирішення соціально-економічних проблем в регіонах та подальші темпи розвитку малого підприємництва. Існуюча в Україні мережа інфраструктури дуже часто перетворюється на мережу звичайних комерційних структур, що надають послуги на платній основі, або ж довготерміново перебуває в ранній стадії становлення. Це зумовлено законодавчою неврегульованістю питань щодо визначення суті, класифікації та порядку створення об'єктів інфраструктури, відсутністю належної фінансової підтримки та відповідної матеріально-технічної бази.

Надзвичайно мала підтримка з боку держави не дозволяє згаданим структурам ефективно працювати, належним чином розв'язувати державні, регіональні, соціальні та інші проблеми малого підприємництва та середнього класу, а тим більше, використовувати інформаційно-комунікативні технології, що суттєво впливає на результативність роботи. Як підтвердження цього, слід зазначити, що лише 5,2% коштів місцевих бюджетів спрямовується на розвиток інфраструктури. Із-за обмеженості коштів, в більшості регіонів або ще не сформовано базової мережі фінансово-кредитної та навчально-консультативної інфраструктури підтримки бізнесу, або формується вона спонтанно, без координуючої ролі місцевої влади, що знижує ефективність її функціонування [5, 24]. Особливої уваги на місцевому рівні потребує мале і середнє підприємництво, інноваційне підприємництво, адже у минулому році лише 0,2% всіх підтриманих на місцевому рівні бізнес-проектів носили інноваційний характер.

До проблем у розвитку інфраструктури слід віднести також існуючі диспропорції у формуванні окремих її елементів. Сьогодні чверть усіх об'єктів інфраструктури функціонує у столиці, а найменша їх кількість – у таких регіонах як Чернігівська, Чернівецька, Рівненська, Тернопільська області. Третина всіх бізнес-центрів (143 установи) зосереджена в столиці [6].

Для становлення потужного середнього класу важливе значення має удосконалення механізму залучення іноземних інвестицій у вітчизняну економіку й створення умов для повернення «вивезених» капіталів, тому що без додаткових інвестиційних ресурсів неможливе здійснення ефективної реконструкції й модернізації виробничих потужностей, різке підвищення як технологічного рівня виробництва, так і життєвого рівня населення, розширення на цій основі прошарку середнього класу [7, с. 69].

Прямі іноземні інвестиції мають ряд переваг: служать додатковими джерелами капіталу для безпосереднього фінансування виробництва конкретних товарів і послуг; забезпечують упровадження нових технологій, передових методів управління й маркетингу; на відміну від іноземних позик і кредитів не збільшують державний борг; сприяють росту валютних надходжень; забезпечують найбільш м'яке й ефективне включення вітчизняної економіки у світове господарство (завдяки виробничій і науково-технічній кооперації); сприяють формуванню конкурентного ринкового

середовища. Залучення іноземних інвестицій і стимулювання повернення “вивезеного” капіталу варто розглядати як невід’ємну частину інноваційно-інвестиційної стратегії держави, необхідне створення сприятливого інвестиційного клімату для іноземних інвесторів. Розробка зваженої державної політики формування ефективної системи мобілізації інвестиційних ресурсів, основаної на принципах ефективного управління і особливостях об’єкта управління, є першочерговим і невідкладним завданням організації інноваційно-інвестиційної діяльності держави. Такий напрям державної політики буде сприяти формуванню та розширеному відтворенню потужного середнього класу.

Крім того, механізм формування середнього класу в Україні повинен бути спрямований на виконання наступних завдань:

- коригування системи пріоритетів соціально-економічного розвитку. Протягом останніх років соціальна політика вимушено зводилася переважно до надання мінімальної допомоги соціально вразливим верствам населення. Економічне зростання забезпечує фундамент для переорієнтації соціальної політики, насамперед на підтримку працюючого населення, зростання заробітної плати, захист інтелектуальної власності і зміцнення на цих засадах становища висококваліфікованої робочої сили та на підтримку підприємництва. У поєднанні з подоланням надмірної диференціації доходів населення це створить передумови для формування середнього класу;

- формування громадянського суспільства з потужним і численним середнім класом, який у найближчій перспективі має охоплювати 55-60% населення, сприяючи істотному зниженню частки людей з доходами нижчими за прожитковий мінімум [8, с. 29];

- формування нової моделі споживання, яка відповідатиме гідному рівню життя і стимулюватиме економічну (трудову та підприємницьку) активність. Такий стандарт добробуту включає: якісне житло, високу забезпеченість товарами довготривалого користування, доступність якісної медичної допомоги, освіти, побутового обслуговування;

- протидія посиленню економічної нерівності населення. Відповідно влада повинна запровадити систему захисту прав дрібних інвесторів, підвищити персональну відповідальність керівників за своєчасну виплату заробітної плати, добитися зміни ідеології та ставок оподаткування малого та середнього бізнесу, забезпечити активну його підтримку, розвиток самозайнятості населення;

- проведення активної антиінфляційної політики як важливого чинника зміцнення економічних позицій середніх верств населення;

- детінізація економіки та доходів, яку слід проводити дуже виважено і помірковано, з урахуванням того, що тіньовий сектор сьогодні, по-перше, реально забезпечує пропозицію ряду товарів та послуг, яких немає на зареєстрованому ринку, а по-друге, є одним з основних джерел доходів широких верств населення, включаючи ті, що реально претендують на входження до середнього класу;

- реформування політики доходів з забезпеченням випереджаючих темпів зростання реальної заробітної плати, відновлення її професійно-кваліфікаційної диференціації, усуненням необґрунтованих міжгалузевих диспропорцій;

- пріоритетний розвиток освіти як основного напрямку інвестицій у людський капітал. Необхідною умовою і метою модернізації системи освіти, основним чинником її подальшого розвитку має стати забезпечення єдності освіти і науки в процесі підготовки та перепідготовки кадрів. Швидкі темпи структурних зрушень у сучасній економіці та старіння знань, набутих під час первинної професійно-освітньої підготовки, зумовлюють необхідність запровадження системи неперервної освіти або освіти протягом усього життя людини з забезпеченням зв’язку між загальною

середньою, професійно-технічною та вищою освітою, оптимізацією системи перепідготовки та підвищення кваліфікації, створенням інтегрованих навчальних планів та програм;

- завершення пенсійної реформи, необхідність якої зумовлюється як соціальними, так і економічними чинниками. Система пенсійного забезпечення має перетворитися з тягара для економіки на один з рушіїв прискорення її розвитку, стабільне джерело доходів літніх людей та довгострокових інвестицій;

- істотне нарощування інтелектуального потенціалу держави, удосконалення його якісної структури, створення механізмів надійного захисту прав інтелектуальної власності. Для цього необхідно прийняти відповідні нормативно-правові акти, забезпечити гармонізацію системи національного законодавства з нормами та принципами міжнародного права;

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, механізм сприяння становленню середнього класу повинен бути обґрунтованим, розробленим і узгодженим з національною стратегією економічного розвитку держави. Необхідно чітко визначити повноваження та відповідальність суб'єктів, на яких буде покладено завдання сприяння формуванню середнього класу в Україні.

На сьогодні, більшість запропонованих методів сприяння становленню середнього класу в Україні задекларовані, але не визначено методи контролю і відповідальність за неналежне або несвоєчасне їх виконання. Проблемою українського суспільства є відсутність особистісної відповідальності посадових осіб за невиконання своїх функцій. Дуже часто буває так, що відповідальність лежить на державі, а держава – поняття широке і містке, тому спрацьовує принцип: якщо відповідальна держава, то невідповідальний ніхто.

Список використаної літератури

1. Ковтуненко В. О. Теоретико-методологічні проблеми формування середнього класу в Україні / В. О. Ковтуненко // Збірник наукових праць. – Тернопіль, 2008. – Випуск 10. – С. 161-166.
2. Іщенко О. М. Місцеве самоврядування: світовий досвід та особливості української моделі / Іщенко О. М. – К., 2003. – 602 с.
3. Медведенко І. В. Роль держави в процесі становлення середнього класу в Україні [Електрон. ресурс] / І. В. Медведенко. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Table/jalilol6/009/htm>.
4. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / Варналій З.С. – К.: Т-во Знання, КОО, 2003. – 302 с.
5. Бачурин А. Экономическая и социальная политика государства по улучшению условий жизни / А. Бачурин // Экономист. – 2003. – № 68. – С. 24.
6. Напрямки діяльності Українського фонду підтримки підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ufpp.gov.ua/about_fund/activities
7. Леоненко П. М. Сучасні економічні системи: [Навч. посіб.] / П.М. Леоненко, О.І. Черепніна. – К.: Знання, 2006. – 429 с. – (Вища освіта XXI століття).
8. Савчук В. Методологія соціальної стратифікації Й. Шумпетера та природа середнього класу як інституту сучасної економічної системи / В.Савчук, Ю. Зайцев // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 4 – С. 22-30.

References

1. Kovtunenکو, V.A. (2008). Theoretical and methodological problems of the formation of middle class in Ukraine. *Zbirnyk naukovykh prats' (Collection of scientific papers)*. 161–166 (in Ukr.)
2. Ishchenko, A.N. (2003). *Local government: international experience and features of Ukrainian model*. Kyiv, 602 p. (in Ukr.)
3. Medvedenko, I.V. (2009) *The state's role in the formation of the middle class in Ukraine*. Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/Table/jalilol6/009/htm>. (in Ukr.)
4. Varnaliy, Z.S. (2003). *Small business: Fundamentals of Theory and Practice*. Kyiv.: Knowledge (in Ukr.)
5. Bachurin, A. (2003). Economic and social policy for improving the lives conditions . *Ekonomist (Economist)*, 24 (in Russ.)
6. Directions of Ukrainian Fund of the Support of Entrepreneurship Retrieved from http://ufpp.gov.ua/about_fund/activities (in Ukr.)
7. Leonenko, P. and Cherepnin, O.I. (2006). *Modern economic systems*. Kyiv .: Knowledge (in Ukr.)
8. Savchuk, V. (2004). The methodology of social stratification of J. Schumpeter and the nature of middle class as an institution of the modern economic system. *Ukrayina: aspekty pratsi (Ukraine: aspects of labor)*. 22-30 (in Ukr.)

Denisenko Victoria Olexandrivna,

senior lecturer in economic theory,
innovation and international economics,
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine
vikaonline@ukr.net

Martinovych Victor Gennadiyovich.,

Ph.D., senior lecturer
Economics and Business department,
Cherkasy State Technological University, Ukraine
economicexpert@mail.ru

MECHANISM OF FORMING A MIDDLE CLASS AT THE NATIONAL AND REGIONAL LEVELS

Introduction. *Market reforms in Ukraine's economy assumed the drastic changes in the system of ownership relations, that should to create the conditions for the formation and development of the so-called middle class, which, according to many scientists, is an important factor in ensuring the socio-economic and political stability in the countries with developed market economies.*

Although the transformation of the ownership relations in Ukraine is being implemented for more than twenty years, the forming of middle class has not yet succeeded. Therefore, the problem of its study is an actual both at the state and at the regional levels.

Purpose. *The purpose of the article is to develop the recommendations for improving the mechanism of forming a middle class at the national and regional levels.*

Results. *The relationship (inverse mutual influence) of the entrepreneurial activities and problems of forming a middle class is substantiated. On the one hand, the private entrepreneurship is the basis for the forming a middle class (in the form of business entities), on the other hand – the forming a middle class is the main condition for the successful development of entrepreneurship.*

Mechanism for promoting the formation of a powerful middle class consists in the fact that this model of the development should act in the regime of fast economic renewal. This conclusion is based on the survey of different categories of population who identify themselves with the middle class. For these people the factors of the state socio-economic policy, state social guarantees, the availability of a permanent job, access to vocational education, motivation for entrepreneurship are of great importance.

The approaches for the improvement of the formation mechanism of the middle class is proposed. We have established that the priorities in this direction are the adjustments of the system of priorities of socio-economic development, the formation of civil society, the formation of new model of consumption, that will meet a decent standard of life and stimulate the economic (labor and business) activity; the maintenance of high rates of economic growth with the simultaneous counteraction of strengthening the economic inequality of the population; an active anti-inflation policy as an important factor in strengthening the economic position of the middle strata of the population; changes in tax policy; deshadowing of economy and incomes; reforming of income policy which ensure the outpacing rates growth in real wages; an increase in the demand for labor with simultaneous rapid elimination of the artificial retention the surplus labor in enterprises; reform of the education sector with the maximum approximation of its quality to the world standards; the completion of the pension reform; priority development of education as the main direction of investment in human capital; a significant build-up of the country's intellectual potential; promoting the entrepreneurship.

Conclusions and prospects for further research. *The mechanism for promoting the formation of the middle class should be reasonable, developed and agreed with the national strategy of economic development of the state. It is necessary to clearly define the authority and responsibility of subjects on which the task of promoting the formation of the middle class in Ukraine will be assigned.*

Keywords: *middle class; criteria for the middle class; mechanism of development entrepreneurship; small and medium enterprises; infrastructure of support for small and medium enterprises; mechanism of forming a middle class.*

Одержано редакцією 01.11.2016 р.
Прийнято до публікації 10.11.2016 р.

НЕВИРОБНИЧА СФЕРА

УДК 330.33.012

Magdalena Hryniewicka

Wydział Nauk Historycznych i Społecznych
Uniwersytetu Kardynała Stefana
Wyszyńskiego w Warszawie

PRZEDSIĘBIORSTWO W „CHMURZE” – SZANSA CZY ZAGROŻENIE?

***Streszczenie.** Artykuł podejmuje problematykę wykorzystywania do działalności gospodarczej chmury obliczeniowej. Celem artykułu jest przedstawienie szans i zagrożeń dla przedsiębiorstw wynikających z wykorzystywania chmury. Artykuł składa się z trzech części. W pierwszej przedstawiono definicję i istotę chmury obliczeniowej, w drugiej zaprezentowano możliwości zastosowania chmury obliczeniowej w biznesie oraz jej zalety. Natomiast w trzeciej omówiono zagrożenia jakie mogą wystąpić w przedsiębiorstwach, które korzystają z takiego rozwiązania.*

***Słowa kluczowe:** «Chmura» cloud; cloud computing; usługi sieciowe; rozwiązania sieciowe; innowacyjność biznesu.*

Магдалена Гринєвіцька,

факультет історії та соціальних наук,
Варшавський університет
імені кардинала Стефана Вишинського, Польща

«ХМАРНІ ОБЧИСЛЕННЯ» В КОМПАНІЯХ – МОЖЛИВІСТЬ ЧИ ЗАГРОЗА?

***Анотація.** Розкрито економічні аспекти впровадження хмарних технологій і хмарних обчислень на сучасних підприємствах. Дано визначення, розкрито специфіку і викладено економічний зміст хмарних обчислень. Показано можливості використання хмарних обчислень в бізнесі та її переваги. Відзначено, що перша перевага полягає в використанні поштової скриньки електронної пошти в хмарі – вони є важливим інструментом для роботи. Друга перевага полягає в тому, що мережеві диски, наявні в хмарі, доступні для кожного авторизованого пристрою, яким управляє адміністратор. Ще однією перевагою є можливість здавати в оренду програмне забезпечення для запуску інтернет-магазинів. Це альтернатива для тих підприємців, які не хочуть купувати доступ до властивості до хмари через його високу вартість. Обґрунтовано ризики та небезпеки, які можуть виникнути в компаніях у результаті використання «хмар» і хмарних обчислень.*

***Ключові слова:** «хмара»; хмарні технології; хмарні обчислення; мережеві сервіси; мережеві рішення; бізнес-інновації.*

Wprowadzenie. Rosnący dostęp do szerokopasmowego Internetu pojawienie się smartfonów z usługami sieciowymi takich jak iPhone (technologie WEB 2.0 dostępne w każdej chwili na każdym urządzeniu) zawdzięczamy szybkiemu rozwojowi technik informatycznych. Przedsiębiorstwa prowadzące działalność gospodarczą są zmuszone podążać za tempem rozwoju, a tym samym stawać się coraz bardziej uzależnione od Internetu. Niestety zwiększanie funkcjonalności i skomplikowania sieciowych rozwiązań wiąże się z ponoszeniem dodatkowych kosztów. Poszukiwano rozwiązań, które będą z jednej strony nadażały za tempem zmian dając przewagę technologiczną i konkurencyjną a z drugiej nie będą zbyt kosztowne. Takim rozwiązaniem jest właśnie „chmura obliczeniowa” (*cloud computing*). Celem artykułu jest przedstawienie szans i zagrożeń dla przedsiębiorstw wynikających z wykorzystywania chmury. Artykuł składa się z trzech części. W pierwszej przedstawiono definicję i istotę chmury obliczeniowej, w drugiej zaprezentowano możliwości zastosowania chmury obliczeniowej w biznesie oraz jej zalety. Natomiast w trzeciej omówiono zagrożenia jakie mogą wystąpić w przedsiębiorstwach, które korzystają z takiego rozwiązania.

Definicja i istota chmury. „Chmura obliczeniowa” (*cloud computing*) to model wszechobecnego, wygodnego, dostępnego na każde żądanie dostępu do wspólnej puli zasobów np. sieci, serwerów, dysków sieciowych, aplikacji i usług które mogą być przyznawane i przesuwane między użytkownikami przy niewielkich wymaganiach administracyjnych, i bez potrzeby angażowania dostawcy tych usług. (P. Mell, T. Grance 2011 s.6)

W tradycyjnym modelu informatycznym użytkownik uruchamia aplikacje na swoim komputerze. Wszelkie dokumenty są przechowywane na komputerze na którym zostały stworzone. O ile dokumenty w modelu klasycznym mogą być udostępnione innym użytkownikom w jednej sieci informatycznej, to nie mogą być udostępnione poza tą siecią. Wszystko obraca się wokół pojedynczych komputerów PC lub wewnętrznych sieci. Natomiast w modelu chmury obliczeniowej programy uruchamiane są nie na komputerze, ale w sieci serwerów w Internecie. Nawet jeśli komputer z którego zostały zainicjowane aplikacje przestanie działać, programy wciąż działają i są dostępne dla innych użytkowników. Podobnie jest w przypadku dokumentów, prezentacji i plików które są dostępne bez przerwy w sieci serwerów cloud zamiast na pojedynczych komputerach. Każdy kto ma dostęp do sieci może nie tylko je edytować, ale także je współtworzyć wraz z innymi użytkownikami w czasie rzeczywistym. (What Is Cloud Computing dostęp 04.2016)

Zastosowania i zalety chmury obliczeniowej w biznesie. Wykorzystywanie w działalności przedsiębiorstwa rozwiązań jakie stwarza chmura obliczeniowa jest wiele, wśród niewątpliwych zalet można wymienić:

- skrzynki pocztowe e-mail w chmurze,
- dyski sieciowe dostępne w chmurze,
- wdzierżawienie oprogramowania przy prowadzeniu sklepu internetowego,
- systemy CRM (Customer relationship management),
- możliwość zarządzania harmonogramem,
- zarządzanie projektami,
- tworzenie raportów, budżetów, prezentacji,
- kontrolę kosztów pracowników,
- planowanie zasobów przedsiębiorstwa.

Pierwszą zaletą jest korzystanie ze skrzynki pocztowej e-mail w chmurze – są one podstawowym narzędziem do pracy. W zasadzie przedsiębiorstwo nie istnieje jeśli nie ma skrzynki pocztowej w formie e-mail, przedsiębiorstwo może wybrać pocztę w chmurze (B Przykładem szeroko używanej usługi SaaS jest Google Gmail. Szerzej: B. Williams “The Economics of Cloud Computing”, Indianapolis 2012) lub pocztę POP3 (*Post Office Protocol 3*). Zaletą poczty w chmurze IMAP (*Internet Message Access Protocol*) jest pobieranie z serwera tylko nagłówek wiadomości, które są przekazywane na każdy zautoryzowany komputer, ale także są dostępne bezpośrednio w sieci, zatem w dowolnym miejscu i czasie. Natomiast poczta POP3 działa wyłącznie w trybie offline i pobiera z serwera całe listy, które są dostępne tylko lokalnie na jednym komputerze (*Różnice pomiędzy protokołami... dostęp 05.2016*).

Drugą zaletą są **dyski sieciowe** dostępne w chmurze, które są wydzielonymi miejscami na dyskach serwerowych chmury to w nich umieszczane są pliki dostępne dla każdego zautoryzowanego urządzenia, którymi zarządza administrator. Dzięki temu może on wybrane pliki udostępniać innym użytkownikom przyznając im odpowiednie prawa dostępu. Takie rozwiązania są odpowiedzią na ograniczoną ilość miejsca na spersonalizowanych komputerach oraz wynikają z konieczności szybkiej wymiany danych. (Omówienie Dysku Google dostęp 05.2016).

Kolejną zaletą jest możliwość **wdzierżawienia oprogramowania** do prowadzenia sklepów internetowych, jest to alternatywa dla tych przedsiębiorców, którzy nie chcą kupować na własność dostępu do chmury z uwagi na jej koszty. Wówczas przedsiębiorcom oferuje się także dzierżawę sklepu w systemie SaaS (*Software as a Service*) wraz z hostingiem we własnej chmurze. Wszelkie działania w systemie prowadzone są za pomocą zdalnego systemu CMS (*content management system*) udostępnionego przez stronę www. (Sklep internetowy IAI dostęp

05.2016) Z kolei najbardziej znane platformy aukcyjne wykorzystywane do sprzedaży w handlu detalicznym (Allegro, e-bay) oraz hurtowym (Alibaba.com czy Aleo.pl) oferują swoim użytkownikom zarządzanie sprzedażą poprzez panel www.

Istnieje także możliwość wykorzystywania chmury w postaci **systemów CRM** (*Customer relationship management*) – ujmując najogólniej to połączenie trzech elementów (ludzi, procesów biznesowych i technologii) mających na celu zdobywać i utrzymywać klientów. W praktyce polega to na poznaniu zachowań klientów co z kolei przekłada się na budowanie z nimi silnych i długotrwałych relacji. Wykorzystanie w tym celu chmury zwiększa płynność i szybkość przepływu informacji a jednocześnie obniża łączne koszty. (CRM systems dostęp 05.2016).

Warto także wskazać na udogodnienia wynikające z **możliwości zarządzania harmonogramem**. Programy takie jak „*Google calendar*” pozwalają na proste budowanie harmonogramu i planu zadań, a centralne położenie danych w chmurze umożliwia automatyczne porównywanie tych harmonogramów z innymi użytkownikami w celu zaplanowania spotkań w odpowiednim dla wszystkich czasie. Jest to alternatywa do umawiania spotkań biznesowych wykorzystujących tradycyjne środki przekazu, doceniana szczególnie wtedy kiedy spotkania biznesowe dotyczą kilku lub kilkunastu osób i ciężko jest ustalić jeden termin, który odpowiadałby wszystkim stronom. Jego atutem, jak w przypadku każdej aplikacji w chmurze jest dostęp do kalendarza z każdego zautoryzowanego urządzenia nawet w drodze, samolocie. Stwarza to możliwość szybkiego wprowadzania zmian co do godziny spotkania czy też jego odwołania pozwalając na poinformowanie wszystkich jego uczestników w jednym czasie. (Witamy w Kalendarzu Google dostęp 05.2016) Według danych Google z tej usługi korzysta ponad 5 milionów firm, ponadto istnieje możliwość darmowego wypróbowania „Google Apps” przez okres 30 dni. (apps.google – dostęp 04.2016).

Kolejną możliwością wykorzystania chmury w biznesie jest jej zastosowanie do **zarządzania projektami**. Im większe przedsiębiorstwo tym więcej realizuje różnych projektów często w tym celu wykorzystując własnych pracowników, ale także współpracując z innymi osobami, którzy pracują w różnych filiach, oddziałach, w domu, na zlecenie czy nawet w różnych krajach. Zarządzanie pojedynczymi składowymi takiego projektu jest bardzo czasochłonne i wymaga dużego nakładu pracy. Ułatwieniem są programy do zarządzania projektami dostępne w chmurze, dzięki którym wszyscy uczestnicy danego projektu mają dostęp do jednego, głównego pliku projektu w którym mogą dzięki programom dodawać oraz usuwać zadania, można je także oznaczyć jako zakończone czy opóźnione. Jest to także ważne dla koordynatora takiego projektu, który na bieżąco ma podgląd do efektów wykonanej pracy, mogąc je na bieżąco korygować. Programy stwarzają możliwość także bieżącej kontroli kosztów, ponieważ każde z zadań na bieżąco pokazuje budżet oraz jego przekroczenie. Istnieją także programy, które pozwalają na prowadzenie kilku projektów przez jeden zespół, wówczas zawierają one m.in.: fora, grupowe listy „do zrobienia”, czy też programy do wymiany plików. (M. Miller 2009, s. 139-145).

Chmurę można także wykorzystywać do tworzenia **raportów, budżetów czy prezentacji**. Raportowanie jest nieodłącznym elementem każdego przedsiębiorstwa, a im ono jest większe tym większa jest ilość raportów do wykonania. Przedsiębiorstwa tworzą raporty dzienne, tygodniowe, miesięczne, kwartalne czy też roczne – ich rodzaj i ilość jest uzależniona od rodzaju prowadzonej działalności gospodarczej. Istnieje także konieczność sporządzania raportów we współpracy z innymi działami, filiami przedsiębiorstwa w kraju czy też zagranicą. Wykorzystując w tym celu chmurę obliczeniową wszyscy użytkownicy danego pliku mogą wprowadzać zmiany w czasie rzeczywistym. Analogicznie wygląda współpraca menagerów w procesie budżetowania. Praca w jednym pliku umożliwia optymalizację kosztów wskazując np.: obszary niedoborów i umożliwiając tym samym przesunięcia limitów między działami. Przykładem tych rozwiązań jest dysk Google, dzięki któremu jego użytkownicy mogą współtworzyć pliki tekstowe, skoroszyty i prezentacje, a także używać komunikatora. (Jak udostępnić dostęp 04.2016).

Następnym praktycznym i korzystnym zastosowaniem w przedsiębiorstwie chmury jest możliwość bieżącej kontroli **kosztów pracowników**, ma to zastosowanie w przypadku pracowników, którzy często wyjeżdżają na szkolenia, spotkania, sympozja czy też są przedstawicielami handlowymi. Stosowanie tradycyjnych papierowych form rozliczania różnych kosztów jest czasochłonne i wymaga akceptacji na kilku poziomach (bezpośredni przełożony, księgowość, kierownik, dyrektor) co ma wpływ na czas potrzebny do rozliczenia odpowiedniej transakcji. Korzystanie z chmury pozwala pracownikowi na bieżące informowanie pracodawcy o kosztach (każdy z pracowników ma jeden plik a pracodawca ma podgląd do każdego z nich), ważne jest także to, że zasady wprowadzania danych mogą zostać ustalone przez pracodawcę sztywno, zgodnie z określonymi zasadami ale mogą być także elastyczne. Do pliku mają jednocześnie dostęp wszystkie osoby, które powinny zatwierdzić poniesione koszty, zatem niewątpliwą zaletą tego rozwiązania jest nie tylko przyspieszenie procesu rozliczania, ale także jego bieżąca kontrola i podgląd w czasie rzeczywistym oraz możliwość zarządzania wydatkami. (M. Miller 2009, s.71-80).

Niekwestionowaną zaletą jest także **planowanie zasobów przedsiębiorstwa ERP (enterprise resource planning)**. Polega na stworzeniu aplikacji modułowej zintegrowanej w jeden program służący do zarządzania wewnętrznymi i zewnętrznymi zasobami przedsiębiorstwa takimi jak: środki trwałe, środki finansowe, materiały czy zasoby ludzkie. System konsoliduje wszystkie dane z różnych działów firmy, a następnie udostępnia je kadrze zarządzającej w prostej formie. Takie rozwiązanie pozwala na podejmowanie optymalnych decyzji i szybkie reagowanie na podstawie uzyskanych informacji. Jego kolejną zaletą jest to, że każdy dział czy departament przedsiębiorstwa może korzystać z innego modułu (od różnych producentów) dostosowanego do rodzaju pracy, którą się zajmuje. Nie ma zatem potrzeby kupowania licencji na cały program dla każdego działu oddzielnie. Potrzebne są jedynie moduły i jeden scentralizowany procesor ERP zbierający dane. Systemy planowania zasobów przedsiębiorstwa zbudowane w sieci chmury nazywane są Cloud ERP Software lub C-ERP a powszechnie określane jako rewolucyjne rozwiązania. Pozwalają bowiem na stworzenie takiego systemu który jest elastyczny, wydajny, dostosowany do potrzeb przedsiębiorstwa a zarazem przystępny cenowo. Jeszcze kilka lat temu z takich rozwiązań korzystały tylko duże przedsiębiorstwa przede wszystkim z branży produkcyjnej, jednak nieustanny rozwój technologiczny przyczynił się do wykorzystywania takich rozwiązań w firmach średnich w każdej branży bez względu na obszar prowadzonej działalności gospodarczej. (Oracle ERP Cloud dostęp 05.2016) Do planowania zasobów przedsiębiorstwa zwykle wykorzystuje się model SaaS (oprogramowanie jako usługa – *Software as a Service*). Takie rozwiązanie pozwala na przetwarzanie danych bez potrzeby zarządzania sprzętem, oprogramowaniem i aktualizacjami, nie ponosi się także kosztów związanych z uruchomieniem rozwiązania lokalnego. Niewątpliwą zaletą jest dostęp do danych z każdego miejsca i urządzenia oraz przepływ danych w czasie rzeczywistym. (G. Raihana, J. College 2012, s.76-79) Wobec tego ERP w chmurze często przynosi lepsze efekty niż lokalnie osadzony system. Chmura jest od podstaw zbudowana po to aby maksymalizować wydajność, ponadto w czasie rzeczywistym dopasowuje się do wymagań biznesu. W przypadku systemu klasycznego aby zwiększyć jego wydajność trzeba wymienić sprzęt na nowszy, co wiąże się z dodatkowymi kosztami w chmurze nie ma takiej konieczności. (How Cloud ERP... dostęp 04.2016).

Zagrożenia dla przedsiębiorstwa wynikające z wykorzystywania chmury. Przeniesienie systemów i danych biznesowych w chmurę publiczną oprócz zalet niesie za sobą także ryzyko. Podstawowymi grupami ryzyka są: łamanie zabezpieczeń chmury, łamanie zabezpieczeń wewnętrznych firmy, ryzyko odtajnienia danych, ryzyko utraty danych, uzależnienie od jednego dostawcy usług, bankructwo usługodawcy. (M. Kavis 2014, s.70-72).

Zastępując lokalne oprogramowanie rozwiązaniami w chmurze przedsiębiorstwo musi liczyć się z różnymi ryzykami z tego wynikającymi. Prowadzenie bieżących spraw firmy związanych z zarządzaniem zasobami, projektami czy kosztami w Internecie jest bardziej podatne na kradzież danych, co ma związek z wewnętrznymi zabezpieczeniami firmy.

W literaturze najczęściej spotyka się trzy podstawowe scenariusze niebezpieczeństw związanych z takimi systemami: (M. Williams 2010 s.40):

- byli pracownicy lub zleceniobiorcy mogą mieć dostęp do systemów po rozwiązaniu z nimi współpracy jeśli ich konta nie zostaną odłączone od zasobów,
- hasła użytkowników mogą zostać wykradzione przez programy logujące naciśnięcia klawiszy (*keylogers*) lub przez profesjonalnych hakerów korzystających z różnorodnych metod,
- użytkownicy, którzy mają takie same loginy czy hasła w kilku aplikacjach narażają system na utratę danych w wielu systemach jednocześnie.

Istnieją sposoby na minimalizowanie tych zagrożeń m.in.: poprzez wprowadzenie wewnętrznej polityki ochrony danych, podwójnych systemów logowania lub systemów pojedynczego logowania. W przypadku wewnętrznej polityki ochrony danych korzysta się z dwóch sposobów zabezpieczeń. Po pierwsze bieżąca aktualizacja list użytkowników uprawnionych do posiadania dostępu (w chwili zatrudniania nowych osób i zwalniana dotychczasowych) do zasobów pozwala zredukować ryzyko szpiegostwa przemysłowego na rzecz konkurencji lub zniszczeń powstałych przy ataku hakerów. Drugim sposobem jest wymuszanie na pracownikach użycia mocnych haseł (wiele znaków, duże i małe litery, cyfry, znaki specjalne) oraz osobnych haseł do każdego systemu i częste ich zmienianie np. co miesiąc. (J. Rittinghouse, J. Ransome 2010 s.167).

Z kolei system dwóch warstw logowania wymusza na użytkowniku wpisanie dodatkowego zabezpieczenia. W tym celu stosuje się np.: (K. Hausman, S. Cook, T. Sampaio, 2013, s. 206-208):

- dane biometryczne takie jak skan odcisków palca, lub źrenicy,
- jednorazowe, dodatkowe hasło generowane na tokenie lub aplikacji android,
- jednorazowe hasło wysyłane SMS po wpisaniu loginu i hasła,
- kartę kodów z której użytkownicy muszą odczytać i wpisać hasło (na karcie zwykle jest kilkanaście kodów, każdy do jednorazowego wykorzystania),
- konieczność wpisywania danych widocznych na obrazku.

Dwuwarstwowe systemy zabezpieczeń nie są nowością, wiele banków używa ich od dawna. Były też od zawsze dodatkowym zabezpieczeniem danych w dużych przedsiębiorstwach które mogły sobie pozwolić na tak zaawansowaną (i kosztowną) ochronę danych. Tylko dzięki efektowi skali publiczne chmury mogą udostępnić te rozwiązania wszystkim swoim użytkownikom bez dodatkowych opłat.

Natomiast systemy pojedynczego logowania wymagają od użytkownika jednego bardzo mocnego hasła aby zalogować się do interfejsu chmury gdzie następnie wybiera się odpowiednie usługi. Jest to alternatywa dla osób, które muszą mieć dostęp do wielu programów i chcą się logować za pomocą jednego hasła do wszystkich jednocześnie. Jeśli wybiorą opcję logowania do każdego systemu oddzielnie i w każdym z nich dla swojej wygody ustalą takie samo hasło zwiększa to prawdopodobieństwo kradzieży danych. Jest to jeden z najczęściej występujących błędów w zabezpieczeniach. (J. Hurwitz, R. Bloor i inni 2010, s.181).

Dane zachowane w publicznej chmurze mogą także zostać wykradzione przez zaniedbania lub braki powstające w zabezpieczeniach dostawcy chmury. Jest to szczególnie niebezpieczne w przypadku chmur publicznych z wieloma użytkownikami. Utrata danych dostępowych usługodawcy może prowadzić do utraty lub kradzieży danych wszystkich użytkowników danej chmury, bez znaczenia są wtedy zabezpieczenia wewnętrzne. Zabezpieczenie chmury jest w interesie dostawcy. Na szczęście firmy dostarczające usługi w chmurze przeznaczają na zabezpieczenia duże środki finansowe, znacznie większe niż pojedyncza firma która jest jej użytkownikiem. Głośnym i upublicznionym przykładem włamania do usług SaaS w chmurze był atak na firmę Twitter w styczniu 2009 roku. Hakerowi udało się przejąć system wsparcia strony, a następnie konto prezydenta Baracka Obamy oraz wielu innych. (The Anatomy Of The Twitter Attack dostęp 05.2016) Co prawda udane ataki z zewnątrz zdarzają się rzadko, ale jeśli taka sytuacja ma miejsce to jest to zjawisko na dużą skalę

i dotyczy wielu użytkowników. Dostawcy usług w chmurze chcąc stosować najlepsze zabezpieczenia tworzą organizację typu non-profit mającą na celu szerzyć wiedzę o najlepszych praktykach stosowanych zabezpieczeń. (Cloud Security Alliance dostęp 05.2016).

Jeśli pomimo wszelkich stosowanych zabezpieczeń firma utraci dane klientów, może zostać podana do sądu i otrzymać kary za złamanie umowy. W przypadku dużych przedsiębiorstw o zasięgu międzynarodowym przed zawarciem umowy upewniają się czy dane klientów będą bezpieczne sprawdzając m.in.: jaki typ informacji jest przechowywany w systemie, gdzie przechowywane są dane, kto ma dostęp do systemu. (J. Rittinghouse, J. Ransome 2010 s.162-164) Najwięcej trudności sprawia pytanie o miejsce przechowywania danych ze względu na wirtualną i tym samym rozproszoną formę chmury. Jednak ma to kluczowe znaczenie, bowiem pozwala uzyskać informacje na temat położenia centrów danych oraz zabezpieczeń które w nich obowiązują a tym samym na szybką reakcję w chwili pojawienia się potencjalnych problemów. Istotna jest także informacja o tym kto, kiedy i dlaczego loguje się do systemu. Przedsiębiorstwa mają możliwość sprawdzenia takich informacji i mogą otrzymywać dane o wszystkich osobach które się logowały i jakie dane przeglądały, jest to określane jako logi ruchu na serwerze. (J. Hurwitz, R. Bloor i inni 2010 s.174-175).

Od czasu powstania chmury zdarzało się wiele przypadków poważnych awarii. Także giganci rynku tacy jak Google, Amazon, Microsoft czy salesforce mieli problemy. Jednak w zdecydowanej większości przypadków awarie chmury są częściowe i nie dotyczą wszystkich użytkowników. W niektórych wypadkach awaria może spowodować jedynie spowolnienie usługi. Mimo wszystko awarie nie powinny odstraszać użytkowników chmury – nawet najbardziej zorganizowane działy IT w rozwiązaniach lokalnych notują brak dostępu do usług przez średnio 20 godzin rocznie co przekłada się na 98.8% czasu bezproblemowego dostępu. Dostawcy chmury tacy jak Amazon, Google czy Microsoft zakładają 99,9% czasu dostępności, i dostarczają to co obiecują bez większych problemów. (M. Williams 2010 s. 47-49).

Jedną z największych zalet korzystania z chmury jest brak konieczności zarządzania systemami i zasobami IT, bowiem to po stronie usługodawcy leżą wszystkie aktualizacje i obsługa techniczna. Problem pojawia się w momencie kiedy dostawca usługi nie posiada niezależnych systemów w wielu lokalizacjach geograficznych czy też nie posiada planu w razie wystąpienia awarii lub nie zna przynajmniej jednego udanego przypadku odratowania danych w krytycznej sytuacji. Zatem co można zrobić aby uchronić się przed utratą danych? Jednym z wyjść jest użycie modelu hybrydowego gdzie dane krytyczne znajdują się w chmurze prywatnej, a reszta w publicznej. Innym sposobem jest trzymywanie dwóch chmur publicznych, w których jedna jest wyłącznie kopią zapasową. Jeśli przedsiębiorstwo zdecyduje się na trzymanie danych jedynie w chmurze publicznej. W praktyce przedsiębiorstwo poradzi sobie z tymczasowym brakiem dostępu do chmury, ale niewiele firm przetrwa utratę krytycznych danych. (M. Kavis 2014, s. 267-281).

Kolejnym rodzajem ryzyka może być upadek dostawcy usługi. Zatem co się stanie się kiedy dostawca usługi ogłosi upadłość lub zostanie wykupiony przez konkurencję? Podstawową zasadą korzystania z chmury jest umieszczanie krytycznych danych w chmurze u sprawdzonego i stabilnego finansowo dostawcy. Wówczas ryzyko, że może on ogłosić upadłość jest minimalne. Jednak zawsze wato mieć plan awaryjny, który pozwoli na przeniesienie swoich danych w chmurę innego dostawcy. (M. Kavis 2014, s. 74-77).

Zakończenie. Chmura obliczeniowa z roku na rok staje się coraz bardziej nieodłącznym elementem zarówno biznesu jak i życia codziennego. Używamy jej czasem nie zdając sobie z tego sprawy, podczas codziennej pracy (poczta gmail). Świadomość chmury nie jest jeszcze powszechna – natomiast jej rozwiązania i usługi są chętnie wykorzystywane przez przedsiębiorstwa. *Cloud computing* walczy ze stereotypem mało bezpiecznego rozwiązania IT. Pomimo oczywistych przewag ekonomicznych i konkurencyjnych jakie oferują usługodawcy część potencjalnych jej odbiorców ma obawy przed wirtualizacją biznesu, które wynikają głównie z braku bieżących informacji na temat rozwoju chmury i jej bezpieczeństwa. W praktyce rynek chmury jest ciężki do oszacowania. Usługodawcy chronią swoje dane oraz

przychody na wiele sposobów. Jedne przedsiębiorstwa „rozmuchują” i powiększają swoje wyniki (np. Microsoft), a inne mieszają zyski z chmury z innymi wpływami maskując faktyczne liczby (zyski z chmury są wpisane w kategorię „Inne” razem z wpływami z reklam oraz innymi, pomniejszymi źródłami zysków. Analitycy Jillian Mirandi i Michael Barba szacują, że 84% zysków w tajemniczej zakładce „inne” to wpływy z chmury). Jedno jest pewne – rynek rozrasta się w bardzo dużym tempie. W perspektywie kilku a najdalej kilkunastu lat nieuniknionym jest przesunięcie większości procesów biznesowych oraz znacznej części działów IT w chmurę aby pozostać konkurencyjnym na tak szybko adaptującym zmiany rynku.

Literatura

1. Hausman K., Cook S., Sampaio T., *Cloud Essentials – CompTIA Authorized Courseware for Exam CLO-001*, Indianapolis 2013
2. Hurwitz J., Bloor R., Kaufman M., Halper F., *Cloud Computing For Dummies*, Indianapolis 2010
3. Kavis M., *Architecting The Cloud*, New Jersey 2014
4. Miller M., *Cloud Computing: Web-Based Applications That Change the Way You Work and Collaborate Online*, Indianapolis 2009
5. Mell P., Grance T., *The NIST Definition of Cloud Computing Special Publication 800-145*, Gaithersburg 2011
6. Raihana G., College J., *IRACST – International Journal of Computer Science and Information Technology & Security*, Indie 2012
7. Rittinghouse J., Ransome J., *Cloud Computing Implementation, Management, and Security*, CRC Press, Taylor&Francis Group 2010
8. Williams B., *The Economics of Cloud Computing*, Indianapolis 2012
9. Williams M., *A Quick Start Guide to Cloud Computing*, Wielka Brytania 2010
10. Amazon Web Services Revenue: New Details. Retrieved from: <http://www.informationweek.com/cloud/infrastructure-as-a-service/amazon-web-services-revenue-new-details/d/d-id/1112068?> (05.2016)
11. Zacznij korzystać z Gmaila, Dokumentów, Dysku i Kalendarza dla firm. Retrieved from: <https://apps.google.com/intx/pl/> – dostęp 04.2016r.
12. Cloud Security Alliance. Retrieved from: <https://cloudsecurityalliance.org/about/> – dostęp 05.2016
13. CRM systems. Retrieved from: <http://www.salesforce.com/0> – dostęp 5.2016
14. How Cloud ERP Compares to On-premise ERP. Retrieved from: <http://www.netsuite.com/portal/resource/articles/on-premise-cloud-erp.shtml> – dostęp 04.2016
15. Jak udostępniać. Retrieved from: <https://support.google.com/drive/answer/2494822?hl=pl> – dostęp 04.2016
16. Omówienie Dysku Google. Retrieved from: <https://support.google.com/drive/answer/2424384?hl=pl> – dostęp 05.2016
17. Oracle ERP Cloud. Retrieved from: <http://www.oracle.com/us/corporate/features/erp-cloud/index.html>
18. Różnice pomiędzy protokołami POP3 i IMAP Retrieved from: www.uci.umk.pl/index.php/Różnice_pomiędzy_protokołami_POP3_i_IMAP – dostęp 05.2016
19. Sklep internetowy IAI. Retrieved from: <http://www.iai-shop.com/asp/saas.phtml> – dostęp 05.2016
20. The Anatomy Of The Twitter Attack. Retrieved from: <http://techcrunch.com/2009/07/19/the-anatomy-of-the-twitter-attack/> – dostęp 05.2016
21. Witamy w Kalendarzu Google. Retrieved from: https://support.google.com/calendar/answer/2465776?hl=pl&ref_topic=3417969 – dostęp 05.2016
22. What Is Cloud Computing? Retrieved from: <http://www.pcmag.com/article2/0,2817,2372163,00.asp> – dostęp 04.2016

Magdalena Hrynyevitska,

Faculty of History and Social Sciences,
Cardinal Stefan Wyszyński University
Warsaw, Poland

THE COMPANY IN THE «CLOUD» – AN OPPORTUNITY OR A THREAT?

Introduction. *The growth of broadband, the emergence of smartphones with network services (Web 2.0 technologies are available at any time on any device) associated with the rapid development of information technology. Modern enterprises are forced to follow the pace of information development and thus become increasingly dependent on the Internet. Today, increasing functionality and complexity of network solutions associated with additional costs. Looking for solutions, which, on the one hand, reduce lag the pace of innovation changes entail obtaining technological advantage and enhance competitiveness, and on the other - will not be too expensive. This solution is the use of "cloud" (cloud computing).*

Purpose. *The research aims is to identify opportunities and risks for companies resulting from use of cloud computing. Objective of the article – identify and reveal the essence of cloud computing and justify the dangers that can arise in companies from the application of cloud computing.*

Results. *The study reveals the economic aspects of the introduction of cloud and cloud computing in modern enterprises. The definition, disclosed the specifics and set out the economic content of cloud computing. The possibilities of use of cloud computing in business and its benefits. It is noted that the first preference is to use mailbox in the cloud – they are an important tool for the job. The second advantage is that the network drives available in the cloud, accessible to every authorized device managed by an administrator. Another advantage is the ability to lease software to run online stores. This is an alternative for those entrepreneurs who do not want to buy access to the cloud properties due to its high cost. Grounded risks and dangers that may arise in the companies as a result of the use of "clouds" and cloud computing.*

Originality. *We got further development of scientific approaches to the systematization of strengths and weaknesses, opportunities and threats of the use of cloud computing in business. The author's approach, unlike the existing ones, provides a comprehensive account of factors that accompany the use of cloud computing, as well as the allocation of system risks and threats, breaking clouds breach of internal security of the risk of disclosing data, the risk of data loss, dependence on a single service provider, bankruptcy provider. Thesis there is determined basic scenarios dangers associated with such systems risks and threats.*

Conclusion. *The use of cloud computing is accompanied by the existence of stereotypes, lack of safety of IT solutions. Despite the obvious benefits of competitive economic services, companies lose part of their potential consumers for fear of virtualization business because of the lack of objective information on the development of clouds and their safety. In practice, the growth rate of the market "clouds" difficult to assess. Service providers carefully protect your data and income in many respects. Some of the company "inflated" and increase your results (eg, Microsoft), while others mix profit from the cloud with other factors that disguises its real value (eg, Amazon). However, you can claim for sure that the market is expanding very rapidly. In the coming years is inevitable shift of most business processes, as well as a large part of IT departments in the "cloud" to stay competitive in today's business environment.*

Keywords: *«Cloud»; cloud computing; network services; network solutions; business innovation.*

*Одержано редакцією 30.09.2016 р.
Прийнято до публікації 02.10.2016 р.*

УДК 640.4:711.455(23)

Мілашовська Ольга Іванівна

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри готельно-ресторанної справи

Кузьма Валерія Іванівна

аспірант

Мукачівський державний університет, Україна

e-mail: 08101991@mail.ua

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КУРОРТНОЇ ГАЛУЗІ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

***Анотація.** Висвітлено розвиток курортної галузі гірських територій з позицій соціально-економічних аспектів. Обґрунтовані теоретичні аспекти курортної галузі. Розглянуті поняття похідні курортної галузі. Визначені фактори впливу на розвиток курортної галузі. Обґрунтовано взаємозалежність курортної галузі з туристичною та рекреаційною сферами. Сформовані поняття соціального розвитку та економічного розвитку. Запропоновані визначення стосовно соціально-економічного розвитку курортної галузі гірських територій.*

***Ключові слова:** розвиток; соціально-економічний розвиток, курортна галузь; гірські території; курорт; курортна сфера; рекреація; рекреаційна діяльність; рекреаційний потенціал.*

Постановка проблеми. Розвиток курортної галузі на сьогоднішній день є найбільш актуальним питанням, це пов'язується з потребою населення держави у відпочинку та відновленні фізичних сил. Економічна та політична нестабільність, екологічний стан в країні, матеріальне становище населення, все це фактори, які сприяють розвитку стресу, який наносить велику шкоду організму людини і в результаті, їй необхідно покращувати фізичний стан. Сучасні світові тенденції орієнтації людей на здоровий спосіб життя неодмінно підкреслюють необхідність розвитку курортної справи, а ми, в свою чергу, розпочнемо дослідження розвитку курортної справи з огляду теоретичних основ курортної галузі, її соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням маркетингу рекреаційних територій: теорія, методологія, практика займалась Черчик Л. М., Прохорова М. С. розглядала питання особливостей послуг рекреації як виду економічної діяльності в своїх наукових дослідженнях, Заваріка Г. М. розглядала історичні та теоретичні аспекти курортної справи в своїх наукових працях. Наукові здобутки з питань теорії і практики формування стратегій підприємств санаторно-курортного комплексу викладено в роботах Бережної І. В., Василенко В. О., Ветитнева А. М., Гудзя П. В., Дишлового І. М., Єфремова О. В., Павленко І. Г., Степанова В. М., Ткаченко Т. І., Федорова І. А., Харічкова С. К., Цюхли С. Ю., Шаптали О. С. та інших.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Створення курортної галузі бере свій початок ще з давніх часів і вона постійно вдосконалюється, але термінологічний словник даної галузі визначений тільки Законом України «Про курорт». В Україні дана сфера є однією із найдавніших видів рекреаційної діяльності, а на рівні регіону вона може бути найбільш перспективною та прибутковою. Водночас на сьогодні питання теоретичних аспектів соціально-економічного розвитку курортної галузі гірських територій розглянуто не в повному обсязі, тому вважаємо за доцільне висвітлити дане питання.

Мета та завдання статті. Мета статті – сформулювати теоретичні аспекти соціально-економічного розвитку курортної галузі гірських територій. З метою формування теоретичних аспектів необхідно визначити поняття курортної галузі, соціально-економічного розвитку та загалом поняття соціально-економічного розвитку гірських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті дослідження теоретичних аспектів курортної галузі звертаємося до першочергового поняття курорт, яке визначене і наведене в Законі України «Про курорт» – це освоєна природна територія на землях

оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні.

Виходячи з цього не можемо не розглянути наступні поняття – похідні курортної галузі:

- лікувально-оздоровча місцевість – природна територія, що має мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

- особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси – ресурси, які рідко (не часто) зустрічаються на території України, мають обмежене поширення або невеликі запаси у родовищах та є особливо сприятливими і ефективними для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

- загальнопоширені природні лікувальні ресурси – ресурси, які зустрічаються в різних регіонах України, мають значні запаси та придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

- медичний (бальнеологічний) висновок – це висновок, зроблений на підставі медико-біологічних та інших спеціальних досліджень складу та властивостей природних лікувальних ресурсів про можливість їх використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

- курортна справа – сукупність усіх видів науково-практичної та господарської діяльності, спрямованих на організацію та забезпечення лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань із використанням природних лікувальних ресурсів [1].

Окрім законодавчої бази питанням дослідження курортної галузі займаються різні науковці, які тісно пов'язують курортну галузь з туристичною та рекреаційною діяльністю і це обгрунтовано наступним визначенням курортно-рекреаційної та туристичної галузі – являє собою специфічну індустрію, що охоплює безліч сфер діяльності, які тісно пов'язані між собою та залежать одна від одної. Ця галузь сама є сферою обслуговування, тому що вона спрямована в першу чергу на надання громадянам послуг щодо їх відпочинку, оздоровлення та лікування на основі використання природно-кліматичних та лікувальних ресурсів, тобто забезпечує отримання нематеріальних благ. В той же час вона є сферою економіки, значним джерелом зростання ВВП, що характеризує її як певний вид індустрії [2, с.136].

Що стосується соціально-економічних чинників впливу на розвиток даної індустрії серед багатьох основними є такі фактори: демографічні тенденції, життєвий рівень громадян, трудова зайнятість населення, матеріальний стан сімей, обсяг вільного часу, культурний рівень, професійна та освітня структура населення. Всі ці фактори мають бути співвіднесені з відповідними ресурсами: природними, історико-культурними, трудовими, земельними тощо, що забезпечує баланс рекреаційних потреб населення та можливостей їх задоволення.

З економічної точки зору, головним нематеріальним товаром є послуга – діяльність суб'єктів, що не набуває матеріально-речової форми і задовольняє певні потреби замовників – індивідуальні, групові, суспільні. Послуги є результатом різномірної діяльності, яка здійснюється виробником на замовлення будь-яких споживачів.

Головним чинником виникнення нових послуг завжди виступали і виступатимуть зростаючі потреби суспільства в тих чи інших благах. Цей факт підтверджується стійким зростанням кількості наданих послуг організаціями туристичного та готельного бізнесу, тобто сфери обслуговування. Рекреаційні послуги як вид економічної діяльності створюють комфорт і забезпечують споживачу переваги в конкретному місці та в конкретний час, в результаті дій, направлених на задоволення потреб отримувача послуги [3, с. 275].

Інший науковець Заваріка Г. М. відносить курортну справу до найбільш давнього виду туристської індустрії і вважає, що оскільки активізація й збільшення обсягів

кількості внутрішніх відпочиваючих та експорту послуг курортного господарства є важливим фактором розвитку туризму та фактором сприяння фінансових надходжень, відомості на ринку туристичних послуг, то необхідні ґрунтовні наукові розробки в даній сфері. Також Заваріка Г. М. пов'язує санаторно-курортну справу в Україні з рекреаційною діяльністю. Вітчизняні кліматичні курорти добре відомі й користувалися попитом, починаючи з XIX ст., однак найбільшого розвитку зазнали в XX ст. [4, с.35].

Теоретичне підґрунття соціально-економічного розвитку курортної галузі також включає і природні ресурси, до яких відносять ландшафт, біоклімат, мінеральні води, лікувальні грязі. Говорячи про природні ресурси та курортну діяльність не можемо не охопити питання рекреації, рекреаційної діяльності та рекреаційного потенціалу. Тому наводимо визначення рекреації (фр. *recreation*, пол. *rekreacja* – відпочинок, від лат. *recreatio* – відновлення сил) – відновлення чи відтворення фізичних і духовних сил, витрачених людиною в процесі життєдіяльності; рекреація включає різноманітні види діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил і задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб та запитів [5, с. 173].

Рекреацію можна сприймати і як заплановану бездіяльність, яка здійснюється за чийось бажанням. У глибшому сенсі вона розглядається у зв'язку з емоційним досвідом та натхненням, що з'являється як наслідок рекреаційної дії. З іншого боку, рекреація може сприйматися як система ресурсів чи сервісу. І, врешті-решт, не буде помилкою розглядати рекреацію як будь-який тип або вид усвідомленого задоволення фізіологічних бажань і соціальних потреб особистості під час відпочинку.

Рекреаційна діяльність пов'язана з використанням ландшафтів і значних територій і є один із комплексних видів життєдіяльності людини, спрямований на оздоровлення і задоволення духовних потреб у вільний від роботи час.

Науковці виокремлюють такі види рекреаційної діяльності як лікувально-курортна, оздоровчо-спортивна, пізнавальна, розважальна [6, с.58]. І відповідно до цього для успішної діяльності рекреаційної сфери необхідний рекреаційний потенціал, що являє собою систему природних, історико-культурних об'єктів та їхніх властивостей, які використовують (або які можна використовувати) у рекреаційній діяльності. Він є функціональною основою рекреації і, в певному розумінні, її складовою частиною. Оцінка рекреаційного потенціалу території показує, що його якісні і кількісні параметри в поєднанні з суспільно-географічними чинниками є важливими об'єктивними передумовами розвитку рекреаційного комплексу регіону, що в свою чергу представлений системою закладів санаторно-курортного лікування, турбаз, екскурсійних станцій, баз, будинків відпочинку та пансіонатів [7, с.184].

Для подальшого дослідження соціального та економічного розвитку курортної галузі гірських територій необхідно визначити поняття розвитку – це дія, процес, унаслідок якого відбувається зміна якості, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого [8, с.567]. В свою чергу сталий розвиток – це система взаємоузгоджених управлінських, економічних, соціальних, природоохоронних заходів, спрямованих на формування системи суспільних відносин на засадах довіри, партнерства, солідарності, консенсусу, етичних цінностей, безпечного навколишнього середовища, національних джерел духовності [9, с.240].

Сучасна наука стверджує, що загальна рівновага на гірських територіях Карпатського регіону, їх поступовий соціально-економічний розвиток можуть бути забезпечені лише за умови активізації регіональних особливостей та розширення прав і обов'язків областей у розвитку продуктивних сил та розбудові соціальної сфери регіону.

Щоб сформувати сутність поняття соціально-економічний розвиток курортної галузі, необхідно розглянути кожний елемент даного визначення окремо для досягнення більш широкого значення. Тож, соціальний розвиток – це система узгоджених знань, досвіду, традицій оцінки організації та життєдіяльності суспільства, його елементів, таких як матеріальні та духовні цінності, відносини між соціальними групами.

В свою чергу економічний розвиток — поняття економічної науки, що позначає перехід від одного етапу економіки до іншого, при якому в новому періоді не тільки збільшується виробництво тих самих товарів і послуг, що вже вироблялися раніше, а має місце й виробництво нових товарів і послуг з використанням нових технологій порівняно з попереднім періодом [10, с.218].

Тоді соціально-економічний розвиток – це процес безупинної зміни матеріального базису виробництва а також усієї сукупності різноманітних відносин між економічними суб'єктами, соціальними групами населення. Іншими словами соціально-економічний розвиток – складний суперечливий процес, у якому взаємодіють позитивні і негативні фактори, а періоди прогресу змінюються періодами регресу. Політичні і військові потрясіння, соціальні конфлікти, екологічні катастрофи можуть призупинити розвиток економіки, відкинути її на кілька десятиліть назад, а іноді привести і до остаточного падіння.

В свою чергу, курортна справа – це сукупність усіх видів науково-практичної та господарської діяльності, спрямованих на організацію та забезпечення лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань із використанням природних лікувальних ресурсів, згідно Закону України “Про курорти”. Відповідно можемо сформулювати визначення поняття курортної галузі, що являє собою сукупність підприємств і організацій, що характеризуються спільністю ознак виробничо-господарської діяльності, надають послуги матеріального і нематеріального характеру, пов'язані з організацією та забезпеченням лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань із використанням природних лікувальних ресурсів та відновленням фізичних сил людини.

Звідси виходить що соціально-економічний розвиток курортної галузі – це безперервний процес змін виробничих основ та взаємопов'язаних елементів між суб'єктами господарювання і соціальними групами населення, що характеризується організацією, наданням та забезпеченням лікувальними, реабілітаційними та профілактичними процесами за рахунок природних лікувальних ресурсів, а також спричиняє відновлення фізичних сил людини.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Звідси виходить що, соціально-економічний розвиток курортної галузі гірських територій буде означати безперервний процес змін виробничих основ та взаємопов'язаних елементів між суб'єктами господарювання і соціальними групами населення, що характеризується організацією, наданням та забезпеченням лікувальними, реабілітаційними та профілактичними процесами на території, що розташована у гірській місцевості за рахунок природних лікувальних ресурсів, а також спричиняє відновлення фізичних сил людини.

В результаті дослідження ми сформулювали теоретичні основи соціально-економічного розвитку курортної справи, але не охопили нормативно-правові основи, які тісно пов'язані з тематикою дослідження, що врахуємо в подальших публікаціях.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про курорт» від 05.10.2000 № 2026-III.
2. Черчик Л. М. Маркетинг рекреаційних територій: теорія, методологія, практика / Л. М. Черчик. – Луцьк: ЛДТУ, 2006. – 136 с.
3. Прохорова М. С. Особливості послуг рекреації як виду економічної діяльності: Коммунальное хозяйство городов: Науч.-техн. сб. Вып.83./М.С. Прохорова – К.: Техніка, 2008. – С.275-281.
4. Заваріка Г. М. Курортна справа: навч. посіб. / Г.М. Заваріка. – К.: “Центр учбової літератури”, 2015. – 264 с.
5. І. В. Смаль, В. В. Смаль Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції, 4-6 червня 2004 року / Уклад. В. В. Кірсанов, С.Д. Безклубенко; М-во освіти і науки України; М-во культури і мистецтв України; КНУКіМ. – К. : КНУКіМ, Ч.1. – 2004. – 303 с.
6. Масляк П. О. Рекреаційна географія: Навч. посіб. / П. О. Масляк. – К.: Знання, 2008. – 343 с.
7. Заблоцький Б. Ф. Розміщення продуктивних сил України: Національна макроекономіка: Посібник./ Б. Ф. Заблоцький. – К.: Академвидав, 2002. – 368 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

9. Химинець В. В. Місце та роль курортно-рекреаційного кластеру в сталому розвитку Карпатського регіону / В.В. Химинець // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Економіка. – 2014. – Вип. 1. – С. 240-247.
10. Небава М. І. Теорія макроекономіки: навчальний посібник / М.І. Небава. – К. : ВД "Слово", 2005. – 536 с.

References

1. The Law of Ukraine «About resort» from 05.10.2000 № 2026-III.
2. Cherchik, L.M. (2006). *Marketing recreational areas: theory, methodology, practice*. Lutsk:LNTU (in Ukr.)
3. Prokhorova, M.S. (2008). *Features recreation services as economic activity*. Nauch.-tekhn. sb. Vup.83./M.S. Prokhorova – K.: Tekhnika, 2008. – S.275-281. (in Ukr.)
4. Zavarika, G.M. (2015). *Balneology*. Kiev: Center of educational literature (in Ukr.)
5. Smal', I.V.and Smal', V.V. (2004). *Teaching and recreational technology in modern leisure industry*. materialy Mizhnarodnoyi nauk.-prakt. konferentsiyi, 4-6 chervnya 2004 roku / Uklad. V.V. Kirsanov, S.D. Bezklubenko; M-vo osvity i nauky Ukrayiny; M-vo kul'tury i mystetstv Ukrayiny; KNUKiM. – K. : KNUKiM, Ch.1. – 2004. – 303 s. (in Ukr.)
6. Maslyak, P.A. (2008). *Recreational geography*. Kiev: Knowledge (in Ukr.)
7. Zablocki, B.F. (2002). *Productive Forces of Ukraine: National macroeconomics*. Kiev: Akademydav (in Ukr.)
8. Busel, V.T. (2005). *Great Dictionary of Modern Ukrainian*. Kiev: Irpin (in Ukr.)
9. Khymynets' V. V. (2014). The place and role of resort and recreational cluster in the sustainable development of the Carpathian region. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Ser.: Ekonomika, Vol. 1, 240-247* (in Ukr.)
10. Nebava, M.I. (2005) *Theory of the macroeconomics*. Kiev: PH "Word" (in Ukr.)

Milashovska Olga Ivanivna

PhD, professor

professor of the hotel and restaurant department

Kuzma Valeria Ivanivna

postgraduate

Mukachevo State University, Ukraine

THEORETICAL ASPECTS OF MOUNTAIN RESORT AREAS SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Introduction. *It has been determined that the development of resort industry at present is the most pressing issue and is linked to the population demand for rest and physical health recreation. Economic and political instability, the environmental situation in the country, the wellbeing of the population, all are the factors that provoke the development of stress and causes great harm to the human body, thus as a result, it is necessary to improve physical condition. Current global trends targeting people on healthy lifestyle will certainly emphasize the need to develop the resort business.*

Purpose. *Purpose of the article is to form the theoretical aspects of socio-economic development of the resort industry in the mountain areas. In order to form the theoretical aspects it is necessary to define the concept of recreation industry, socio-economic development and the general concept of socio-economic development of the area.*

Methods. *There have been used methods of observation, comparison, analysis and synthesis.*

Results. *It has been determined that the resort industry investigations are in the focus of various scientists who closely connect resort area with tourism and recreational activities. Regarding the major socio-economic factors which influence the development of the industry one may mention: demography, living standards, labor employment, financial status of families, free time, professional and educational levels of the population. Speaking of natural resources and recreational activities we have covered issues of recreation, outdoor activities and recreational potential.*

Originality. *The study of social and economic development of the resort industry in mountain areas has created the concept of development for social and economic stability, industry promotion, financial support of the resorts.*

Conclusion. *It has been determined that the socio-economic development of resort industry in mountain areas will bring continuous service changes, interrelation between economic and social groups, which is characterized by the organization, provision and providing medical, rehabilitation and prevention processes on the territory located in the mountains and characterized by natural medicinal resources which bring physical and psychological health to people.*

Keywords: *development; socio-economic development, resort industry; mountain area; resort area; recreation; recreational activities; recreational potential.*

Одержано редакцією 05.10.2016 р.
Прийнято до публікації 15.10.2016 р.

УДК 368.911.124

Пономарьова Оксана Борисівна,
старший викладач кафедри фінансів
суб'єктів господарювання та страхування
Університет митної справи та фінансів
Губа Анастасія Андріївна,
Качан Анна Володимирівна,
студентки IV курсу фінансового факультету
Університет митної справи та фінансів
e-mail: lilka4a@mail.ru, Slastenka960105@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Анотація: важливу роль у забезпеченні страхового захисту життя і здоров'я громадян та зміцненні інвестиційного потенціалу країни відіграє практична реалізація програм страхування життя. В роботі окреслені та обґрунтовані основні фактори розвитку ринку страхування життя в Україні. Здійснено оцінку особливостей розвитку вітчизняного ринку страхування життя, його основні проблеми та напрями подальшого вдосконалення. Наведено характеристику глобальних чинників, які спроможні здійснити трансформацію страхового ринку, а саме: політичного, економічного, соціального, технологічного та екологічного.

Ключові слова: страховий ринок; страхові компанії; страхування життя; страхові премії; розвиток; соціальний захист; страховик; Нацкомфінпослуг.

Постановка проблеми. Повноцінне функціонування ринкової економіки не можливе без розвинутих інститутів страхування, які мінімізують неминуче властиві ринку ризику та протиріччя. Нестійкість соціально-економічного становища в Україні, робить проблему розвитку сфери страхових послуг ще актуальнішою. Страхування життя є важливим напрямком діяльності переважної більшості страхових ринків економічно розвинених країн світу та важливою складовою в системі страхового захисту інтересів громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних засад страхування життя внесли такі науковці як: М. М. Александрова, В. Д. Базилевич, О. О. Гаманкова, Т. А. Говорушко, О. М. Залетов, С. С. Осадець, В. М. Фурман. Віддаючи належне існуючим напрацюванням та не применшуючи їх вагомості, слід акцентувати увагу на пошуку можливих шляхів активізації в Україні операцій зі страхування життя на основі аналізу закономірностей його розвитку у світі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Економічні умови розвитку ринку страхування життя змінюються з ростом економіки, підвищенням рівня життя громадян, появою на ринку страхування життя нових страховиків і тому потребують адекватної оцінки та теоретичного осмислення.

Метою статті є аналіз сучасного стану ринку страхування життя в Україні, діяльність страхових компаній та виявлення проблем, які стримують розвиток страхування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В усіх країнах з ринковою економікою страхування життя є найважливішим елементом соціальної системи держави, що дозволяє успішно вирішувати багато суспільних проблем, а також задовольняти потреби юридичних та фізичних осіб в забезпеченні стійких гарантій захисту їх економічних інтересів.

Статус страховиків в Україні (як і у більшості інших країн світу) визначено законодавством. Згідно із Законом України «Про страхування» «страховиками визнаються фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно із Законом України «Про господарські товариства», з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності» [1, с. 2].

У статті 6 Закону України «Про страхування» міститься чітке визначення страхування життя, як виду особистого страхування, який передбачає обов'язок

страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку. Може також передбачатися обов'язок страховика здійснити страхову виплату у разі нещасного випадку, що стався із застрахованою особою, та (або) хвороби застрахованої особи та при дожитті застрахованої особи до певної події, наприклад одруження, народження дитини [1, с. 6].

Страхування життя завжди розглядалося як вигідне вкладання коштів. Страхування життя може й бути захистом спадщини страхувальника, оскільки дає йому змогу передбачити наслідки своєї смерті для близьких і визначити частку спадщини, що призначається кожному з них.

За даними Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг загальна кількість страхових компаній станом на 30.06.2016 становила 343, у тому числі СК «life» (страхові компанії, що здійснюють страхування життя) – 45 компаній, СК «non-life» (страхові компанії, що здійснюють страхування видів, інших, ніж страхування життя) – 298 компаній, (станом на 30.06.2015 – 374 компанії, у тому числі СК «life» – 52 компанії, СК «non-life» – 322 компанії) (табл.1)

Таблиця 1

Кількість страхових компаній на страховому ринку України

Кількість страхових компаній	Станом на 30.06.2013	Станом на 30.06.2014	Станом на 30.06.2015	Станом на 30.06.2016	Абсолютний приріст, 2016/2013(+,-)	Темп приросту, 2016/2013,%
Загальна кількість	407	400	374	343	-64	-15,8
в т.ч. СК "non-Life"	345	342	322	298	-47	-13,6
в т.ч. СК "Life"	62	58	52	45	-17	-27,4

За даними табл. 1 робимо висновок, що кількість страхових компаній має тенденцію до зменшення, так станом на 30.06.2016 порівняно з аналогічною датою 2013 року, кількість компаній зменшилася на 64 СК. Кількість СК "Life" також має тенденцію до зниження. Щорічно кількість їх на страховому ринку України зменшується в середньому на 6 компаній, або на 10,13 %. Найбільше ця тенденція прослідковується в 2016 році в порівнянні з 2015 роком (кількість СК "Life" зменшилась на 7 шт., або на 13,4%).

За даними Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг валові страхові платежі (премії, внески) при страхуванні життя станом на 30.06.2016 становили 1 314,7 млн. грн., що на 39,9% більше, ніж за аналогічний період 2015 року (станом на 30.06.2015 – 939,9 млн. грн.) [3]. Структура валових надходжень страхових платежів (премій, внесків) станом на 30.06.2016 має такий вигляд: 1 242,8 млн. грн. (або 94,5%) – що надійшли від фізичних осіб; 71,9 млн. грн. (або 5,5%) – що надійшли від юридичних осіб.

Розглянемо детальніше валові страхові премії та виплати страхових сум із страхування життя в період з 2014-2016 рр. за даними табл. 2.

Проаналізувавши дані табл.2, робимо висновок, що сума валових страхових премій та виплат за різними видами договорів страхування життя у 2016 році в порівнянні з 2014 роком має тенденцію до зниження. А саме на 56,43% та 56,15% знизилась вклада та на 44,37% і 71,43% впали виплати за іншими договорами страхування життя та за договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку відповідно. Це можна пояснити тим, що станом на 30.06.2016 року зменшилась кількість застрахованих фізичних осіб на 11,0% або на 506 411 осіб (станом на 30.06.2015 застраховано 4 613 662 фізичні особи, станом на 30.06.2016 – 4 107 251 фізична особа), та в порівнянні з 2014 роком на 160050 осіб (станом на 30.06.2014 – 4 267 301 застраховано фізичних осіб). За даними Інтернет-журналу про страхування «фориншурер» за підсумками 6 міс. 2016р. лідерами по залученню премій страхування життя на страховому ринку України наразі є компанії: МЕТ ЛАЙФ (277296 тис.грн), ТАС (126111 тис.грн), УНІКА ЖИТТЯ (11772 тис.грн).

Таблиця 2

**Валові страхові премії та виплати страхових сум із страхування життя
за 2014-2016 рр.**

Види договорів страхування життя	Валові страхові премії, млн.грн			Темп приросту 2016/2014,%	Валові страхові виплати, млн.грн			Темп приросту 2016/2014,%
	2014	2015	2016		2014	2015	2016	
За іншими договорами страхування життя	901,5	326,4	392,8	-56,43	31,1	15,4	17,3	-44,37
За іншими договорами накопичувального страхування	1072,5	561,9	734,6	-31,5	191,5	255,9	174,4	-8,93
За договорами страхування життя лише на випадок смерті	160,6	39,0	176,4	9,84	3,3	4,0	2,5	-24,24
За договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку	24,4	12,4	10,7	-56,15	13,3	7,2	3,8	-71,43

Станом на 30.06.2016 величина зміни резервів із страхування життя становила 317,0 млн. грн., що менше в 2,6 рази у порівнянні з аналогічним періодом 2015 року. Основна частина величини зміни резервів зі страхування життя сформована за іншими договорами накопичувального страхування, а саме 359,4 млн. грн. За іншими договорами страхування життя величина зміни резервів зі страхування життя становить -50,4 млн. грн. [3].

За даними Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг за підсумками I півріччя 2016 року 14 СК «Life» отримали від'ємне значення приросту резервів із страхування життя на загальну суму 73,5 млн. грн., що пов'язано з достроковим розірванням договорів страхування (за підсумками I півріччя 2015 року від'ємне значення задекларували 15 СК «Life» на загальну суму 15,5 млн. грн.). Приріст резервів із страхування життя становив 390,5 млн. грн. Найбільший приріст страхових резервів зі страхування життя (більше 50 млн. грн.) задекларовано трьома страховими компаніями «Life» у розмірах 129,6 млн. грн., 85,5 млн. грн. та 51,2 млн. грн. (33,2%, 21,9% та 13,1% від загального приросту резервів відповідно).

В Україні низький попит на послуги зі страхування життя зумовлене психологічними та економічними чинниками, головними з яких є:

- недовіра населення, зумовлена обманом шахрайськими трастовими фондами і фірмами страхування, які зникли з грошима клієнтів у 90-тих роках;
- негативний вплив циклічних коливань економіки на страхові компанії;
- недосконалість страхової системи;
- бідність населення України, в якого послуги страхування не відносяться до первинних;
- нестабільність економічної ситуації;
- низький рівень кваліфікації кадрів страхових компаній, довіри та платоспроможності населення;
- обмеженість привабливих для страховиків інвестиційних інструментів;
- недостатня капіталізація страхових компаній;
- недорозвиненість інфраструктури страхового ринку та довгострокового страхування і недержавного пенсійного забезпечення;
- недосконалість правил страхування;
- непорядність (шахрайство) страхувальників;
- недостатній розвиток регіональних страхових ринків, які мають помітні територіальні диспропорції [3].

Важливу роль у формуванні ринку страхування життя в Україні відіграє державне регулювання. Але, на державному рівні не вирішені питання:

- формування страхового законодавства щодо регулювання діяльності компаній зі страхування життя;
- встановлення економічно обґрунтованих нормативів щодо достатності капіталу страховиків і якості їх активів;
- забезпечення довіри до компаній зі страхування життя шляхом створення державних гарантій повернення коштів страхувальникам у вигляді заснування державної перестрахової компанії та фонду захисту вкладів громадян, які уклали договори зі страхування життя.

Окрім цього, державі слід приділити більше уваги процесам розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення.

Окреслені проблеми страхового ринку України дозволяють визначити основні напрями та перспективи його розвитку. Основні з них такі:

- удосконалення законодавчої бази подальшого розвитку страхової діяльності;
- створення конкурентного середовища і вдосконалення організаційної структури ринку;
- врахування досвіду і особливостей розвитку страхових ринків розвинених країн;
- сприяння розвитку страхового посередництва;
- створення умов для розвитку інфраструктури страхового ринку;
- створення єдиного реєстру страхових агентів, що дасть можливість мінімізувати кримінальні схеми на ринку страхування;
- забезпечення високого рівня страхової культури населення.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Страхування життя є одним із пріоритетних напрямів розвитку страхового ринку, адже його подальший ефективний розвиток сприятиме підвищенню ролі приватного сектору у виконанні соціальних програм та зменшенню видатків державного бюджету. Для підвищення попиту громадян України на страхові послуги зі страхування життя потрібно вдосконалювати страхову систему, налагоджувати нормативно-правову базу страхування, заслуговувати довіру в населення та посилювати маркетингові заходи. Обов'язковим є створення конкурентного середовища для стимулювання і розвитку страхового посередництва. Позитивно впливатиме на розвиток страхування налагодження політичного та економічного середовища в країні. Актуальним буде також регулювання розвитку регіональних страхових ринків, з метою усунення помітних територіальних диспропорцій. Реалізація стратегії розвитку та просування страхового ринку в Україні надасть можливість покращення його якості та забезпечить сталий розвиток української економіки в цілому.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про страхування» від 07 березня 1996 р. № 86/96 (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
2. Рейтинг страхових компаній України – [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://forinsurer.com/files/file00580.pdf>
3. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг – [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://nfp.gov.ua/>
4. Український страховий ринок: підсумки 2015 і перспективи 2016 – [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://brit-mark.com/ua/press-centre/brit-mark-media/2015/ukrainskiy-strahovoy-rynok-itogi-2015-i-perspektivi-2016>
5. Пономарьова О.Б., Іванченко М.А. Визначення проблем страхового ринку та їх вирішення / О.Б. Пономарьова, М.А. Іванченко // Глобальні та національні проблеми економіки – 2015. – №5. – С. 814-817.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). *On insurance* (Law of Ukraine)of 07 March 1996 r. № 86. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>(accessed 1 April 2011) (in Ukr.)
2. Rating of insurance companies in Ukraine. Retrieved from <http://forinsurer.com/files/file00580.pdf> (accessed 1st half-year 2016) (in Russ.)
3. The National Commission for State Regulation of Financial Services Markets. Retrieved from <http://nfp.gov.ua/> (in Ukr.)
4. Ukrainian insurance market: results of 2015 and prospects for 2016. Retrieved from <http://brit-mark.com/ua/press-centre/brit-mark-media/2015/ukrainskiy-strahovoy-rynok-itogi-2015-i-perspektivi-2016>(accessed 30 January 2016) (in Ukr.)
5. Ponomar'ova, O.B. and Ivanchenko, M.A. (2015). Definition insurance market problems and solutions. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky (Global and national economic problems)*, 5, 814-817 (in Ukr.)

Ponomareva Oksana Borusivna,
Senior lecturer in Finance
entities and insurance
University of customs and finance
Guba Anastasiya Andriyivna,
Kachan Anna Volodymyrivna
students of Finance Department
University of customs and finance

CURRENT STATUS AND TRENDS IN LIFE INSURANCE IN UKRAINE

Introduction. *The full functioning market economy is not possible without a developed insurance institutions that minimize the inevitable inherent market risks and contradictions. The instability of the socio-economic situation in Ukraine makes the problem of development of insurance services is urgent. Life insurance is an important focus of the vast majority of insurance markets of developed countries and an important component in the system of insurance protection interests.*

Purpose is an analysis of modern market of life-insurance condition in Ukraine, activity of insurance companies and exposures of problems, that restrain development of insurance.

Methods that was used for writing of the article : analysis and synthesis (drawn conclusion about the state of life-insurance in Ukraine), graphic receptions (for illustration of statistical information).

Results. *Life-insurance was always examined as an advantageous inseting of money. Life-insurance can be defence of inheritance of insure, as gives an opportunity to envisage the consequences of the death for near and define part of inheritance that is appointed to each of them to him.*

The volume of gross insurance payments from life-insurance by the state on 30.06.2016 presented a 198,0 million hrn., that on 29,9%% less than as compared to the corresponding period of 2015 (by the state on a 30.06.2015 – 282,4 million hrn.).

By the state on a 30.06.2016 size of change of backlogs from life-insurance presented a 317,0 million hrn., that less than in 2,6 times in comparing to the analogical period of 2015. Basic part of size of change of backlogs from life-insurance is formed on other contracts of story insurance, namely 359,4 million hrn. On other contracts of insurance of life the size of change of backlogs from life-insurance presents is a 50,4 million hrn. Thus, from data of the National commission on adjusting of markets of financial services on results And half-year of 2016 14 CK "Life" got the negative value of increase of backlogs from life-insurance on a lump sum 73,5 millions of hrn., that it is related to pre-schedule dissolution of contracts of insurance (on results And the half-years of 2015 declared a negative value 15 CK "Life" on a lump sum 15,5 millions to the hrn.). The increase of backlogs from life-insurance presented a 390,5 million hrn. the Most increase of insurance backlogs from life-insurance (more than 50 million hrn.) is declared three insurance companies "Life" in sizes 129,6 million, 85,5 million a hrn. and 51,2 million a hrn. (33,2%%, 21,9%% and 13,1%% from the general increase of backlogs accordingly) hrn.

Thus, in Ukraine subzero demand on services in life-insurance it is predefined by psychological and economic factors main from that is:

- a mistrust is the population, predefined by deception by knavish trust funds and firms of insurance, that disappeared with money of clients in 90-mux years;
- negative influence of cyclic vibrations of economy is on insurance companies;
- imperfection of the insurance system;
- poverty of population of Ukraine, at that services of insurance do not behave to primary.

Conclusion. *Life-insurance is one of priority directions of insurance market development, in fact him further effective development will assist the increase of role private to the sector in execution the social programs and reduction of charges of the state budget. For the increase of demand of citizens of Ukraine on insurance services in life-insurance it is needed to perfect the insurance system, put right the normatively-legal base of insurance, deserve a trust in a population and strengthen marketing measures. And also obligatory is creation of competition environment for stimulation and development of insurance mediation. Positively will influence on development of insurance of adjusting of political and economic environment in a country. Actual will be also adjusting of development of regional insurance markets, with the aim of removal of noticeable territorial disproportions.*

Keywords: *insurance market; insurance companies; «life» insurance; insurance premiums; development; Social Protection; the insurer; Natskomfinposluh.*

*Одержано редакцією 18.10.2016 р.
Прийнято до публікації 25.10.2016 р.*

ПІДПРИЄМНИЦТВО. МЕНЕДЖМЕНТ. МАРКЕТИНГ

УДК 338.432:330.34

Кирилюк Євгеній Миколайович

д.е.н., професор,
професор кафедри економічної теорії,
інноватики та міжнародної економіки
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

Зінгаєва Наталія Євгеніївна,

аспірант кафедри менеджменту та маркетингу
Миколаївського національного аграрного
університету
e-mail: en_kirilyk@ukr.net

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ У ЗАГАЛЬНИХ СТРАТЕГІЯХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

***Анотація.** У статті розкрито сутність загальної стратегії управління та сталого розвитку аграрного підприємства, необхідність правильного формулювання та високої якості її виконання. Висвітлено питання взаємозв'язку різних типів стратегій, виходячи з чого побудовано «піраміду стратегій», на основі якої визначено роль та місце функціональних стратегій у загальних стратегіях сталого розвитку аграрних підприємств. Розглянуто види функціональних стратегій, визначено необхідність їх розроблення і можливості використання сільськогосподарськими підприємствами, а також показано послідовність та принципи розробки цих стратегій.*

***Ключові слова:** сталий розвиток; стратегія; стратегічний набір; функціональні стратегії; піраміда стратегій; конкурентне середовище.*

Постановка проблеми. Збільшення динамізму змін у навколишньому середовищі підприємства, посилення конкуренції та можливостей для здійснення господарської діяльності, глобалізація й інтернаціоналізація економічних процесів зумовили перехід до стратегічного управління. Сучасне стратегічне мислення і стратегічне управління в аграрній сфері неможливо розглядати відірвано від проблематики сталого розвитку, необхідності збереження довкілля, захисту інтересів майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виокремлення раніше нерозв'язаних частин загальної проблеми. Питанням розробки функціональних стратегій управління та розвитку підприємств присвячені праці як відомих закордонних дослідників (Ансоффа І., Мінцберга Г., Томпсона А., Портера М., Чандлера А.), так і вітчизняних науковців (Павленка А., Войчака А., Куденко Н., Наливайка А., Тимоніна О., Губені Ю. та ін.). Хоча проблемі розробки і реалізації функціональних стратегій в діяльності сучасних аграрних підприємств приділяється усе більше уваги з боку науковців і практиків, недостатньо розкритою залишається проблема ув'язки таких стратегій із концептуальними положеннями сталого розвитку в аграрній сфері, напрацювання єдиної теоретичної бази та інструментарію такого розвитку. Низка провідних економістів вважають концепцію сталого розвитку найперспективнішою ідеологією ХХІ ст. загалом, яка, з поглибленням наукової обґрунтованості, витіснить існуючі фрагментарні, неспроможні забезпечити збалансований розвиток цивілізації світоглядні ідеології [1, с. 90].

Метою статті є обґрунтування ролі та місця функціональних стратегій у загальних стратегіях сталого розвитку аграрних підприємств.

Викладення основного матеріалу. Правильно сформульована стратегія та висока якість її виконання сприяють забезпеченню прибутковості функціонування підприємства.

Причому передумовою ефективної діяльності стає наявність сукупності взаємопов'язаних стратегій, які за суттю є "стратегічним набором" (портфелем стратегій) підприємства. «Стратегічний набір» – це фактично система стратегій різних типів, яка формується та розроблюється підприємством на визначений період часу з урахуванням специфіки його функціонування і розвитку для досягнення поставлених цілей. Створення стратегічного набору підприємства є особливою її діяльністю, яка проводиться на всіх рівнях ієрархії.

«Стратегічний набір» аграрного підприємства складають такі групи стратегій.

1. Загальна або загальнокорпоративна стратегія є моделлю стратегічних рішень, яка побудована на основі принципу ієрархії і торкається виробничої, фінансової, інвестиційної сфер та базових альтернатив розвитку. Ця стратегія уособлює принципи та механізми управління різними видами діяльності задля збалансування портфеля товарів і послуг у довготерміновому періоді.

2. Ділова (конкурентна) стратегія спрямована на досягнення конкурентних переваг суб'єкта господарювання. Вона часто втілюється у бізнес-планах і показує, як підприємство конкуруватиме на конкретному товарному ринку, кому саме і за якими цінами продаватиме продукцію, як її рекламуватиме, як досягатиме перемог у конкурентній боротьбі. Тому таку стратегію називають стратегією конкуренції.

3. Функціональні стратегії орієнтовані на вирішення важливих завдань ефективного позиціонування на ринку, відповідної диференціації продукції, раціонального використання технологій та ресурсів підприємства. Вони розробляються функціональними відділами та службами і стають основою корпоративної та ділової стратегій. Функціональними є стратегія маркетингу, фінансова, виробнича, інвестиційна, ресурсна тощо. Метою функціональних стратегій є раціональний розподіл ресурсів, пошук ефективної поведінки у рамках загальної стратегії [2, с. 62].

Функціональні стратегії мають розроблятися з урахуванням таких чинників: ролі та змісту діяльності; взаємозв'язку змістовної спрямованості та вектора впливу конкретної функції на досягнення тактичних і стратегічних цілей та місії підприємства загалом; характер впливу (негативний чи позитивний) кожної функції на розвиток (реструктуризацію) підприємства; межі функції та сфери «перехресних інтересів»; переваг і недоліків у розвитку окремих функцій, сильних та слабких місць у їхній взаємодії; наявності чи відсутності «вузькофункціонального» підходу, конфліктів у розв'язанні загальних проблем підприємства; збалансованості між тенденціями розвитку підприємства та компетенцією фахівців, що є виконавцями окремих функцій, їхнього професіоналізму, етичних норм і підприємницького духу [3, с. 254].

Для представлення взаємозв'язку усіх типів стратегій і визначення ролі та місця функціональних стратегій у загальній стратегії сталого розвитку аграрного підприємства нами унаочнено т. зв. «піраміду стратегій» (рис. 1).

Виходячи з представленої «піраміди стратегій» узагальнюємо, що роль функціональної стратегії полягає в підтримці конкурентоспроможності окремих підрозділів і компанії загалом, створенні управлінських орієнтирів для досягнення намічених цілей підприємства. Наприклад, функціональна виробнича стратегія є фактично планом виробництва, що містить необхідні заходи для підтримки ділової стратегії і досягнення виробничих цілей і місії компанії.

Основними функціональними стратегіями аграрного підприємства є виробнича, фінансова, інвестиційна та маркетингова. Розглянемо перелічені стратегії та їх специфіку більш детально.

Виробнича стратегія – система довгострокових дій щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємства за рахунок ефективного використання його виробничого потенціалу, своєчасного адаптування до змін у конкурентному середовищі. Виробничі стратегії формують з урахуванням таких основних чинників, які нерідко відіграють і роль обмежень: обсяги капітальних вкладень, потрібних для здійснення перетворень у виробничому процесі; час, необхідний для налагодження випуску нової

продукції; оцінки відносної споживчої вартості існуючої та нової продукції; цінні стратегії, сформовані для різних продуктово-товарних стратегій; техніко-організаційний рівень виробництва і рівень конкурентоспроможності виробничого потенціалу; інноваційна здатність управлінського персоналу; дія складових середовища прямого впливу (конкуренти) на витратно-часові параметри виробничих стратегій.

Рис. 1. Піраміда стратегій аграрного підприємства

Побудовано авторами

Саме цією стратегією, з нашої точки зору, мають закладатися основи гарантування сталого розвитку аграрного підприємства. Адже нині, з огляду на переважання на аграрному ринку експортоорієнтованих культур, вирощування яких призводить до виснаження ґрунтів, їхньої деградації, поширення шкідників, грибків, хвороб тощо, а також низької частки на ньому тваринницької продукції, що призводить до її недоспоживання переважною частиною населення, у тому числі дітьми та підлітками (становить загрозу для інтелектуального розвитку нації та її майбутніх поколінь), сталий розвиток аграрного сектору в Україні не забезпечується.

Ефективність використання земель в Україні значно нижча, ніж у середньому по Європі. У розрахунку на одного жителя в Україні припадає 0,9 гектара сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,7 гектара ріллі, тоді як у середньому по Європі ці показники становлять відповідно 0,44 і 0,25 гектара. Не може не викликати стурбованості значна розораність сільськогосподарських угідь, яка становила близько 80% і значно перевищує цей показник у США та західноєвропейських країнах. Щорічно з розораних схилів з кожного гектара змивається 30-40 тонн ґрунту, а з земель під просапними культурами 100-200 тонн. Таким чином щорічно з ґрунтом виноситься 11 млн. тонн гумусу, 0,4 млн. тонн фосфору, 7 млн. тонн калію. За останніх 100 років ґрунти України втратили більше 25% гумусу [4, с. 53-54].

Неефективність функціонування аграрного ринку в сукупності з іншими проблемами, що перешкоджають розвитку аграрного виробництва, зумовлюють значні диспропорції в споживчому попиті населення – фактичні рівні споживання більшості видів продукції в Україні не відповідають науково обґрунтованим нормам [5].

Для сталого розвитку як аграрних підприємств, так і аграрної сфери загалом необхідним є забезпечення раціонального відтворення природного середовища, засобів виробництва, людини, недопущення при цьому катастроф протягом тривалого часу. Таким чином, сталий розвиток досягатиметься, якщо протягом тривалого періоду забезпечуватиметься (в єдності та взаємодії) розширене відтворення виробничого потенціалу, людських ресурсів і природного середовища [6, с. 419].

Фінансова стратегія теж надзвичайно важлива серед інших функціональних стратегій, оскільки без її позитивної реалізації неможливі будь-які інші стратегії господарства. Вона передбачає прогнозування і коригування фінансових потоків відповідно до нових стратегій підприємства.

Розробка фінансової стратегії повинна базуватися на таких принципах: балансування матеріальних і фінансових потоків; найефективніший розподіл фінансових ресурсів для результативного фінансування корпоративної, конкурентних і функціональних стратегій підприємства; прогнозування альтернативних можливостей розвитку підприємства і його складових з точки зору фінансових характеристик його діяльності в різних умовах середовища; фінансовий аналіз та контроль [7, с. 158].

Інвестиційна стратегія передбачає напрями здійснення інвестиційної діяльності для забезпечення реалізації загальної стратегії підприємства. Основною метою інвестиційної діяльності є забезпечення ефективного здійснення інвестиційної стратегії підприємства, яка досягається шляхом реалізації таких завдань: досягнення високих темпів економічного розвитку підприємства; максимізація доходів (прибутків) від інвестиційної діяльності; мінімізація інвестиційних ризиків; забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності підприємства [8, с. 54].

Для підприємства, що бореться за успіх у конкурентному середовищі, маркетингова стратегія є серед функціональних однією із найважливіших, адже вона покликана забезпечити обґрунтування його цілей та завдань на кожному окремому ринку і стосовно кожного виробу з урахуванням особливостей конкуренції та попиту споживачів.

Процес розроблення та формулювання маркетингової стратегії охоплює такі етапи:

1. Дослідження ринку (конкурентного середовища, особливостей попиту і купівельної поведінки споживачів, з'ясування масштабу потенційного і незадоволеного попиту).

2. Вибір цільового сегмента ринку та формулювання зорієнтованої на його специфіку маркетингової стратегії.

3. Формулювання мікс-концепції маркетингу – системи заходів щодо ефективного використання результатів маркетингових досліджень, ресурсів і можливостей підприємства з метою досягнення найвигіднішого співвідношення витрат і ефектів від них, очікуваних позицій у конкурентній боротьбі, максимального визнання споживачів.

4. Реалізацію передбачених маркетингових заходів, аналіз результатів і коригування подальших дій [9, с. 315].

Як показує світовий досвід, одними із найуспішніших на сучасному агропродовольчому ринку є стратегії «генетичної модифікації продукції» та «посилення органічності продукції». Щодо впливу першої стратегії на процеси сталості розвитку аграрної сектору та суспільства загалом серед науковців існують різні погляди. Проте, з нашої точки зору, на сучасному етапі впровадження результатів генетичних досліджень вони такий розвиток поки що не гарантують.

У період поширення комерційного використання генетично модифікованої продукції (ГМП) з'явилися концепції віднесення їх до органічного сектору на основі того, що низка агрономічних властивостей генетично-модифікованих культур дає змогу знижувати обсяги використання пестицидів, гербіцидів, добрив. Однак на початку XXI ст. у світі ще переважає теза (і ми також є її прихильниками) щодо недоцільності віднесення продукції, отриманої без застосування хімікатів, до групи органічних продуктів.

Показовим у цьому аспекті є приклад США, де асоціація біофермерів за підтримки науковців виступала і виступає проти можливості випадкового генетичного забруднення полів, оброблюваних органічними методами. Крім того, у доповіді на сесії Академії наук США фахівці Національної палати органічних стандартів зазначали, що генетично модифіковані організми загалом та стійкі до пестицидів рослини зокрема несумісні з органічним виробництвом з низки причин. Головними з них є такі: 1) рекомбінація ДНК змінює молекулярну структуру організму біохімічними та біологічними властивостями;

2) генетична інженерія розробляє і створює продукти способами, які були б неможливими в рамках традиційних технологій виробництва та переробки; 3) отримання необхідних властивостей ГМП досягається за рахунок передавання генів між організмами, що неможливо в рамках природного розмноження їх [6, с. 177-178].

Нині у світовому масштабі понад 85% усіх видів діяльності з ГМП (дослідження, розробки, виробництво генетично-модифікованих організмів як ресурсу для фермерів або як кінцевої продукції) припадало на 5-6 ТНК, які базуються в розвинених країнах [10]. Великі агропродовольчі ТНК спираються на принцип глобальної стратегії, коли продукція виробляється та реалізується за єдиними інтегрованими у світовому масштабі схемами і технологічними нормами, що дозволяє отримувати високу норму прибутку за рахунок розмірів виробництва, оптимального використання ресурсів, а також економії на НДДКР.

Мотивацію економічних суб'єктів не можна зводити лише до економічного інтересу – це певна суспільна форма національної свідомості. Відповідно не всяка мотивація може бути сприйнята з боку суспільства [11, с. 178]. У цьому контексті необхідно зазначити, що за відсутності матеріальної бази, висококваліфікованих наукових кадрів для проведення адекватних сучасним вимогам агробіотехнологічних досліджень Україна може стати залежною від ТНК за окремими параметрами продовольчої безпеки. Існують ризики втрати національного контролю над структурою сільськогосподарського виробництва; виникнення технологічних розривів і дезінтегрованості в національних АПК; відсутність гарантій екологічної безпеки; є загроза перетворення територій країни на своєрідні «дослідні полігони» для біотехнологічних мультинаціональних фірм.

В умовах посилення інтеграційних процесів із ЄС домінуючою серед вітчизняних аграрних підприємств стає стратегія «посилення органічності продукції». Згідно з міжнародними стандартами органічною продукцією може називатися тільки продукція, виробництво якої здійснюється відповідно до затверджених правил органічного виробництва (стандартів), які передбачають мінімізацію використання отрутохімікатів, синтетичних мінеральних добрив для живлення ґрунту та рослин, використовуються органічні добрива (перелік дозволених препаратів та органічних добрив міститься в стандартах органічного виробництва), гормонів, антибіотиків та стимуляторів росту, а також заборону використання генетично модифікованих організмів. Сільськогосподарська продукція може бути позначена та ідентифікована як «органічна», якщо принаймні 95% її інгредієнтного складу є органічним.

Також слід підкреслити, що нинішній порядок сертифікації сировинних біопродуктів гарантує споживачеві стовідсоткове надходження їх з органічного сектору. Проте продукти харчування, які надходять на агропродовольчий ринок з промислового сектору (тобто ті, що пройшли стадію обробки), не є, як правило, повністю екологічно чистими. Сертифікати і торговельний знак («біо»), які підтверджують належність готової продукції до біотоварів, означають, що не менш 70% інгредієнтів є такими. Решта 30% можуть надходити із традиційного сектору. Це певною мірою технологічно вимушена ситуація на ринку.

Висновки та перспективи подальших розвідок. В Україні термін «сталий розвиток» найчастіше використовують як еквівалент постійного зростання економічних показників (валової продукції, доходів тощо). Такий підхід є абсолютно неприйнятним, адже основним критерієм сталості є досягнення рівноваги і гармонійний розвиток соціо-еколого-економічної системи, поліпшення якості життя сучасних і прийдешніх поколінь за обставин збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища.

Інструментом реалізації концепції сталого розвитку на сучасних аграрних підприємствах стає розробка і ефективне впровадження функціональних стратегій. Адже значення функціональних стратегій полягає у створенні управлінських орієнтирів для досягнення визначених тактичних і стратегічних функціональних цілей підприємства. Тому перспективи подальших розвідок у вказаному напрямі полягають у розробці інструментарію стимулювання процесів сталості економічного розвитку в аграрній сфері,

що сприятиме поширенню елементів концепції сталого розвитку в сучасних стратегіях більшості сільськогосподарських підприємств.

Список використаної літератури

1. Буряк Р.І. Сталий розвиток аграрних підприємств: методологія дослідження / Р.І. Буряк // *АгроІнКом*. – 2013. – № 1-3. – С. 88-92.
2. Хрущ Н. Концепція розвитку стратегії компанії в сучасному динамічному середовищі / Н. Хрущ // *Економіст*. – 2008. – №9. – С. 62-65.
3. Шершньова З.Є. Стратегічне управління / З.Є. Шершньова. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.
4. Кирилюк Є.М. Сучасний стан і шляхи гарантування продовольчої безпеки України / Є.М. Кирилюк // *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. – 2009. – № 153. – С. 49-58.
5. Кирилюк Є.М. Трансформація структури економічних відносин на аграрному ринку України [Електронний ресурс] / Є.М. Кирилюк, А.М. Прошчалікіна // *Ефективна економіка*. – 2012. – № 8. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
6. Кирилюк Є.М. Аграрний ринок в умовах трансформації економічних систем: монографія / Є.М. Кирилюк. – К.: КНЕУ, 2013. – 571 с.
7. Томпсон А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации / А. Томпсон, Дж. Стрикленд. – М.: Юнити, 1998. – 576 с.
8. Власова Н.М. Система организации эффективного управления персоналом предприятий в условиях рыночной экономики / Н.М. Власова // *Актуальні проблеми економіки*. – 2011. – №6. – С. 54-59.
9. Саєнко М.Г. Стратегія підприємства / М.Г. Саєнко. – Тернопіль: Економічна думка. – 2006. – 390 с.
10. Van Zanten J. Food Biotechnology: European and North American Regulatory Approaches and Public Acceptance: A Traveling Workshop [Електронний ресурс] / Jasper E. Van Zanten, Anatole F. Krattiger and Randy A. Hautea. – Режим доступу: <http://www.isaaa.org/resources/publications/briefs/18/default.html>.
11. Кирилюк Є.М. Методологія дослідження процесів трансформації економічних систем у сучасних теоріях / Є.М. Кирилюк, А.М. Прошчалікіна // *Механізм регулювання економіки*. – 2011. – № 4 (54). – С. 172-179.

References

1. Buriak, R. (2013). Sustainable development of agricultural enterprises: research methodology. *AgroInKom* (AgroInCom), 1-3, 88-92 (in Ukr.).
2. Khrushch, N. (2008). The concept of strategy in today's dynamic environment. *Ekonomist* (Economist), 9, 62-65 (in Ukr.).
3. Shershniova, Z. (2004). *Strategic Management*. Kyiv: KNEU (in Ukr.).
4. Kyryliuk, Ye. (2009). Current state and ways to guarantee food security in Ukraine. *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»* (Cherkasy University Bulletin: Economics Sciences), 153, 49-58 (in Ukr.).
5. Kyryliuk, Ye. and Proshchalykina, A. (2012). The transformation of the structure of economic relations in the agricultural market of Ukraine. *Efektivna ekonomika* (Efficient economy), 8. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua> (in Ukr.).
6. Kyryliuk, Ye. (2013). *Agricultural market in terms of transformation of economic systems: monograph*. Kyiv: KNEU (in Ukr.).
7. Tompson, A. and Stryklend, Dzh. (1998). *Strategic medezhment. Art design and implementation*. Minsk: Yunyty (in Russ.).
8. Vlasova, N. (2011). The system of organization of effective human management of enterprises in the market economy. *Aktualni problemy ekonomiky* (Recent economic problems), 6, 54-59 (in Russ.).
9. Saienko, M. (2006). *Business Strategy*. Ternopil: Ekonomichna dumka (in Ukr.).
10. Van Zanten, J., Krattiger, A., Hautea, R. (2013). *Food Biotechnology: European and North American Regulatory Approaches and Public Acceptance: A Traveling Workshop*. Retrieved from <http://www.isaaa.org/resources/publications/briefs/18/default.html>.
11. Kyryliuk, Ye., Proshchalykina, A. (2011). Research methodology the transformation of economic systems in modern theories. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky* (Mechanism of Economic Regulation), 4(54), 172-179 (in Ukr.).

Kyryliuk Yevhenii Mykolaiovych

Dr. Sc. (Economics), Professor,
Professor of economic theory, innovation
and international economics department
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zingaieva Natalia Evgeniivna

Doctoral student, Management and Marketing Chair
Mykolayiv National Agrarian University, Ukraine

ROLE AND PLACE FUNCTIONAL STRATEGIES IN THE GENERAL SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGY AGRICULTURAL ENTERPRISES

Introduction. Increasing dynamism of changes in the environment of the enterprise, competition and opportunities for economic activity, globalization and internationalization of economic processes led

transition to strategic management. The current strategic thinking and strategic management in agriculture can not be considered in isolation from issues of sustainable development, the need to preserve the environment, protect the interests of future generations.

Purpose. *The research aims at to study the role and place of functional strategies in the overall strategy of sustainable development of agricultural enterprises.*

Results. *Properly formulated strategy and high quality of performance rewards enterprise. In order to survive in modern market conditions forced the company to engage in multilateral activities. This implies a set of interrelated strategies that are essentially "strategic set" (portfolio strategies) company. In this respect, interest is the role and place of functional strategies the company in its overall strategy, the more that some scientists give paramount functional strategies in sustainable developing the overall strategy of the company. The role and tasks of functional strategy is to support the overall business strategy and competitiveness. In addition, the importance of functional strategy is to create management guidelines for the achievement of functional goals of the company. Thus, the functional strategy in production is a production plan that includes the necessary measures to support the business strategy and achieve production goals and mission of the company.*

As international experience shows, one of the most successful in the modern agro-food market is the strategy of "genetic modification products" and "strengthen organic products." Regarding the impact of the first strategy processes sustainability of the agricultural sector and the general public among scientists, there are different views. However, in our view, at the present stage of implementation of the results of genetic studies such developments are not yet guaranteed.

Originality. *The study had the further development of scientific approaches to develop effective pyramid strategies to promote sustainable development of agricultural enterprises. The author's approach, unlike the existing ones, provides a comprehensive account of the factor of strategic thinking and management of a number of factors and influences strategic nature to ensure the sustainability of economic development in agriculture.*

Conclusion. *In Ukraine the term "sustainable development" is often used as an equivalent continuous growth of economic indicators (gross output, income, etc.). Such an approach is completely unacceptable, since the main criterion of sustainability is to achieve a balance and harmonious development of socio-ecological-economic system, improve the quality of current and future generations by preserving and circumstances play a phased integrity of the environment.*

The instrument implementing the concept of sustainable development in modern agricultural business is the development and effective implementation of functional strategies. For important functional strategies is to create management guidelines for achievement of tactical and strategic goals functional enterprise. Therefore, further research in the given direction lies in the development of tools to stimulate the process of economic sustainability in agriculture that will promote the elements of sustainable development strategies in most modern farms.

Keywords: *sustainable developmen; strategy; strategic set; functional strategies; pyramid strategies; competitive environment.*

*Одержано редакцією 18.10.2016 р.
Прийнято до публікації 25.10.2016 р.*

УДК: 338.431.8

Прощаликіна Аліна Миколаївна

к.е.н., доцент кафедри економічної теорії,
інноватики та міжнародної економіки,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
e-mail: alina1026@ukr.net

Дудник Оксана Сергіївна

ВСП Городищенський коледж
Уманського національного університету
садівництва, м. Городище, Україна
e-mail: ksjustentsija@mail.ru

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В РЕГІОНАХ

***Анотація.** Виявлено вплив інформаційно-консультативного забезпечення на ефективність аграрного підприємництва. Розкрито особливості розвитку дорадництва в АПК України. Обґрунтована необхідність розвитку системи інформаційно-консультативного забезпечення аграрного підприємництва в регіонах та її структура на прикладі Черкаської області, що сприятиме взаємовигідному обміну інформацією. Визначено, що структура системи інформаційно-консультативного забезпечення аграрного підприємництва в регіоні має такі підсистеми: забезпечення умов ефективного функціонування АПК; організації моніторингу та прогнозування кон'юнктури аграрного ринку; надання інформаційної підтримки суб'єктам господарювання. Запропонована організаційна структура управління регіонального інформаційно-консультативного центру*

***Ключові слова:** інформаційно-консультаційне забезпечення; дорадництво; аграрне підприємництво; агропромисловий комплекс; аграрний ринок; фермерські польові школи; моделі агроконсалтингу.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвиток аграрного підприємництва в значній мірі залежить від того, наскільки ефективно організовано інформаційне забезпечення. Найважливішим стратегічним пріоритетом функціонування системи інформаційно-консультаційного забезпечення є створення умов для ефективного розвитку підприємництва, його забезпечення необхідними інформаційними ресурсами, професійною підтримкою прийняття управлінських рішень, інформацією щодо інновацій та новітніх технологій. Важливу роль у цих процесах відіграють регіональні інформаційно-консультаційні служби, які мають одночасно як високий кадровий потенціал, так і можливості прямого доступу до інформації у науковій і виробничій сфері. Саме на рівні регіону слід шукати ресурсний потенціал для розвитку системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організаційно-економічні та технічні аспекти розвитку інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного підприємництва досліджені в роботах Т. П. Кальної-Дубінюк, І. П. Кудінової, Л. Х. Рибачака, Р. Я. Корінця, О. М. Шпичака, І. В. Свиноуса, С. В. Щербини та інших.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Подальшого дослідження потребують питання розвитку інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного підприємництва на регіональному рівні. Недостатньо дослідженими є питання, пов'язані з визначенням статусу інформаційно-консультаційних служб, джерел їх фінансування, побудовою взаємовідносин між суб'єктами господарювання, що будуть залучені в процес консультування.

Метою статті є визначення напрямів вдосконалення інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного підприємництва в регіонах.

Викладення основного матеріалу дослідження. В ринкових умовах ефективність господарської діяльності залежить від використання інформації. Забезпечення прийняття рішень повною і надійною інформацією в потрібний час – центральна і найбільш складна проблема управління. Кількість, зміст і своєчасність отриманої інформації визначають якість прийнятих рішень. Діяльність системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного підприємництва спрямована на оптимізацію цих процесів.

Управління аграрними підприємствами вимагає інтеграції, координації та упорядкування діяльності різних служб для досягнення оперативних і стратегічних цілей, розробки комплексних консультаційних проектів. Це може бути досягнуто шляхом створення системи взаємодіючих організацій, функціонування яких пов'язане з інформаційною та професійною підтримкою аграрного виробництва. Система інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного підприємництва повинна розвиватися як в країні загалом, так і на регіональному рівні.

Під регіональною системою інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного підприємництва слід розуміти сукупність взаємодіючих елементів управління, освіти, науки та елементів інфраструктури аграрного ринку, що становлять єдину систему метою якої є ефективний збір, обробка, зберігання та передача інформації галузевим товаровиробникам, забезпечення доступу до неї, надання допомоги в її професійному використанні.

Про недостатній рівень інформаційного забезпечення аграрних підприємств в Україні свідчать дані контактного центру Міністерства аграрної політики та продовольства України. За даними звернень, більша частина респондентів (51,11%) цікавилася програмами державної підтримки сільського господарства, а найменше цікавили земельні питання (6,67%). Консультації стосовно інших запитань (тарифи на ветеринарні послуги, ідентифікацію тварин, ліцензування торгівлі отрухохімікатами тощо) були надані 42,22% респондентам [1].

Для сільськогосподарських підприємств найбільш необхідною є інформація щодо відомостей про канали збуту сільськогосподарської продукції і ціни на неї – 72,4%; інформація про конкурентів – 64,7%, ціни на енергоносії і сільськогосподарську техніку – 40,6%; особливості участі у державних програмах і проектах – 68,3% [1]. Серед респондентів, що телефонували до центру, 86,49% склали селяни, 10,81% – фермери та 2,7% – посадовці управлінь агропромислового розвитку. Тому пошук шляхів ефективної взаємодії між виробниками і споживачами інформації є важливою умовою розвитку аграрного підприємництва.

Основні завдання розвитку системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного підприємництва можна охарактеризувати так: 1) диверсифікація діяльності суб'єктів агропромислового комплексу та посилення міжгалузевих зв'язків; 2) впровадження нових технологій в аграрний сектор економіки, що вимагають організації інформаційно-консультаційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників; 3) створення спільних підприємств з провідними зарубіжними фірмами; 4) розвиток міжнародних, всеукраїнських і регіональних програм розвитку і фінансування підприємств АПК; 5) розширення сектора інформаційних продуктів і послуг для підприємств; 6) правова та інформаційна підтримка кооперативного руху; 7) інформаційно-консультативна підтримка розробки бізнес-планів, інвестиційних проектів та техніко-економічних обґрунтувань для підвищення можливостей аграрних підприємств отримувати інвестиційні ресурси [2].

Система інформаційного забезпечення аграрного підприємництва є різноплановою і має декілька рівнів (державних, регіональних і місцевих органів влади та рівень суб'єктів господарювання) (таблиця 1).

Таблиця 1

Система інформаційного забезпечення аграрного підприємництва

№	Напрямок інформаційного забезпечення	Зміст	Виконавці
Рівень державних, регіональних і місцевих органів влади			
1.	Нормативно-правове забезпечення	Створення нормативно-правових актів діяльності аграрних підприємств	Верховна Рада України, Міністерство аграрної політики і продовольства України
2.	Ринкова інформація	Прогнозування динаміки зміни цін, усунення диспаритету цін, підтримка конкуренції, проведення маркетингових досліджень окремих ринків	Служби, які створюються як структурні підрозділи галузевих, регіональних чи місцевих органів управління. Фермерські організації або об'єднання по наданню консультаційних послуг.
3.	Фінансування	Пряма і непряма підтримка аграрного бізнесу, підтримка нових форм фінансування, збільшення чисельності міжнародних, державних і регіональних програм фінансування	Служби, які створюються як структурні підрозділи галузевих, регіональних чи місцевих органів управління. Фермерські організації або об'єднання по наданню консультаційних послуг. Міжнародні організації, міжнародні проекти
4.	Соціально-трудова відносина	Регулювання питань оплати праці, створення типових галузевих угод, забезпечення умов співпраці між органами державної влади, роботодавцями і профспілками.	Верховна Рада України, Міністерство аграрної політики і продовольства України, Міністерство соціальної політики України, Федерація профспілок
5.	Інфраструктура АПК	Наявність інформації про умови діяльності об'єктів інфраструктури аграрного ринку, стимулювання їх розвитку, сприяння кооперативному руху	Фермерські організації або об'єднання по наданню консультаційних послуг.
Рівень суб'єкта господарювання			
1.	Юридична	Відповідність діяльності підприємства чинним нормам законодавства, а продукції – державним та міжнародним стандартам	Приватні консультаційні служби чи підрозділ підприємства.
2.	Виробнича	Спеціалізація виробництва, ефективне використання всіх видів ресурсів, оновлення основних виробничих фондів	Підрозділи підприємства
3.	Фінансова	Забезпечення раціонального використання та оптимального співвідношення джерел фінансових ресурсів	Консультаційні служби як підрозділи підприємств, приватні консультаційні служби.
4.	Організаційно-управлінська	Планування розвитку, ведення внутрішньої документації підприємства, пошук партнерів, забезпечення ресурсами, вирішення питань збуту продукції, мотивація і контроль	Керівництво підприємства чи власник фірми
5.	Технологічна	Автоматизація виробничих процесів, раціоналізація рівня витрат, виробництво продукції за стандартами, застосування нових технологій, засобів захисту рослин, нових сортів рослин і порід тварин	Консультаційні служби як підрозділи комерційних фірм, приватні консультаційні служби. Регіональні або галузеві університети чи науково-дослідні інститути.

Складено авторами на основі даних [2; 3; 4]

Наведені дані свідчать про складну структуру формування інформації та необхідність суттєвої інформаційної роботи в аграрних підприємствах, спрямованої на

отримання оперативної, актуальної та достовірної інформації про умови ведення господарської діяльності та кон'юнктуру аграрного ринку. Тому розвиток консультативної діяльності повинен бути невід'ємною частиною державної політики підтримки аграрного підприємництва.

Вдосконалення інформаційно-консультативної підтримки передбачає необхідність вирішення комплексу взаємопов'язаних завдань: налагодження регіональних систем моніторингу соціально-економічного стану фермерства, вивчення громадської думки фермерів і сільського населення силами департаментів управління АПК, асоціацій фермерських господарств і соціологічних служб, дослідження стану ринків та консультаційна підтримка суб'єктів господарювання. Необхідним є розвиток інституту дорадництва при Асоціації фермерських господарств.

В Україні діє закон «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», який виокремлює соціально спрямовані дорадчі послуги і комерційні дорадчі послуги. Соціально спрямовані дорадчі послуги, що надаються за рахунок коштів Державного бюджету України і місцевих бюджетів, щорічно визначаються державною цільовою програмою сільськогосподарської дорадчої діяльності в межах видатків центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сільського господарства, та місцевими програмами соціально-економічного розвитку [5]. Комерційні послуги є прибутковою діяльністю і оплачуються суб'єктами самостійно.

Так, в Черкаській області діє 12 відділень аграрної дорадчої служби, однак жодне з них немає сайту і ніяких даних у відкритому доступі щодо їх діяльності. Тому говорити про ефективність їх діяльності важко і суб'єкти господарювання часто взагалі не знають про потенційні можливості і вигоди від діяльності дорадчих служб.

Наявність контактних центрів і розвиток дорадництва є важливими складовими інформаційно-консультативного забезпечення на рівні держави. Але необхідним є розвиток системи інформаційно-консультативного забезпечення аграрного підприємництва в регіонах, що повинна поєднувати між собою всіх суб'єктів діяльності, для комплексного взаємовигідного обміну інформацією.

Схема таких взаємозв'язків на прикладі Черкаської області наведена на рисунку 1.

Головні управління агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій за сприяння Міністерства аграрної політики та продовольства України повинні виконувати координуючу роль у взаємодії суб'єктів аграрних відносин і поєднувати загальнодержавні, регіональні, районні органи управління, підприємства, пов'язані з агробізнесом та громадські організації. Тільки за умов розвитку комплексного взаємообміну інформацією між елементами інформаційно-консультативного забезпечення аграрного підприємництва можливо задовольнити інформаційні потреби суб'єктів аграрних відносин, сприяти підвищенню ефективності їх діяльності та посилити взаємодію між ними. На сьогодні рівень взаємодії між цими підсистемами є недостатнім: кожна структура має свої завдання і пошук способів взаємодії між ними – це завдання кожного виробника.

Доведено, створення інформаційно-консультаційних служб в структурі або при органах управління АПК має ряд переваг. Це, в першу чергу, наявність кадрів з великим досвідом організаційної та адміністративної роботи в сільському господарстві, глибоким знанням проблем галузі, а також має можливості для більш повного і оперативного вирішення управлінських, фінансових, організаційних та інших питань, пов'язаних з інформаційно-консультаційною діяльністю [7].

Така система передбачатиме створення єдиного електронного ресурсу (сайту), що міститиме комплексну інформацію, необхідну для розвитку аграрного підприємництва та його інформаційні запити. Через таку систему суб'єкти зможуть розміщувати інформацію про потреби в агротехніці, інвестиціях та отримуватимуть інформацію про маркетингові дослідження, нові технології (чи пропонуватимуть їх при власній розробці для комерційного освоєння), державні програми підтримки чи конкурси, семінари чи освітні курси тощо.

Рис. 1. Система взаємозв'язків між елементами інформаційно-консультативного забезпечення аграрного підприємництва Черкаської області

Складено та доповнено авторами на основі даних [6]

Створення регіональних інформаційно-консультативних центрів дозволить покращити обмін інформацією між суб'єктами господарювання та підвищити обґрунтованість їх рішень при формуванні відповідної організаційної структури. Центр завдяки використанню фахових знань консультантів у відповідній сфері та програмного забезпечення сприятиме комплексному задоволенню потреб сільськогосподарських виробників. Структура управління інформаційно-консультативного центру, на нашу думку, може бути такою (рис. 2).

Форми роботи Центру: індивідуальні консультації; програми навчання; розміщення інформації в друкованих виданнях та на Інтернет-сайтах щодо інвестиційних проектів, нових технологій, програмних продуктів, змін нормативно-правового забезпечення; виконання певних видів робіт на замовлення (розробка бізнес-планів, моделювання виробничих процесів тощо). Відповідно, джерелами фінансування Центру мають бути бюджетні кошти, кошти замовників, добровільні внески. Функціонування регіональних інформаційно-консультативних центрів сприятиме більш ефективній взаємодії між суб'єктами інформаційного забезпечення.

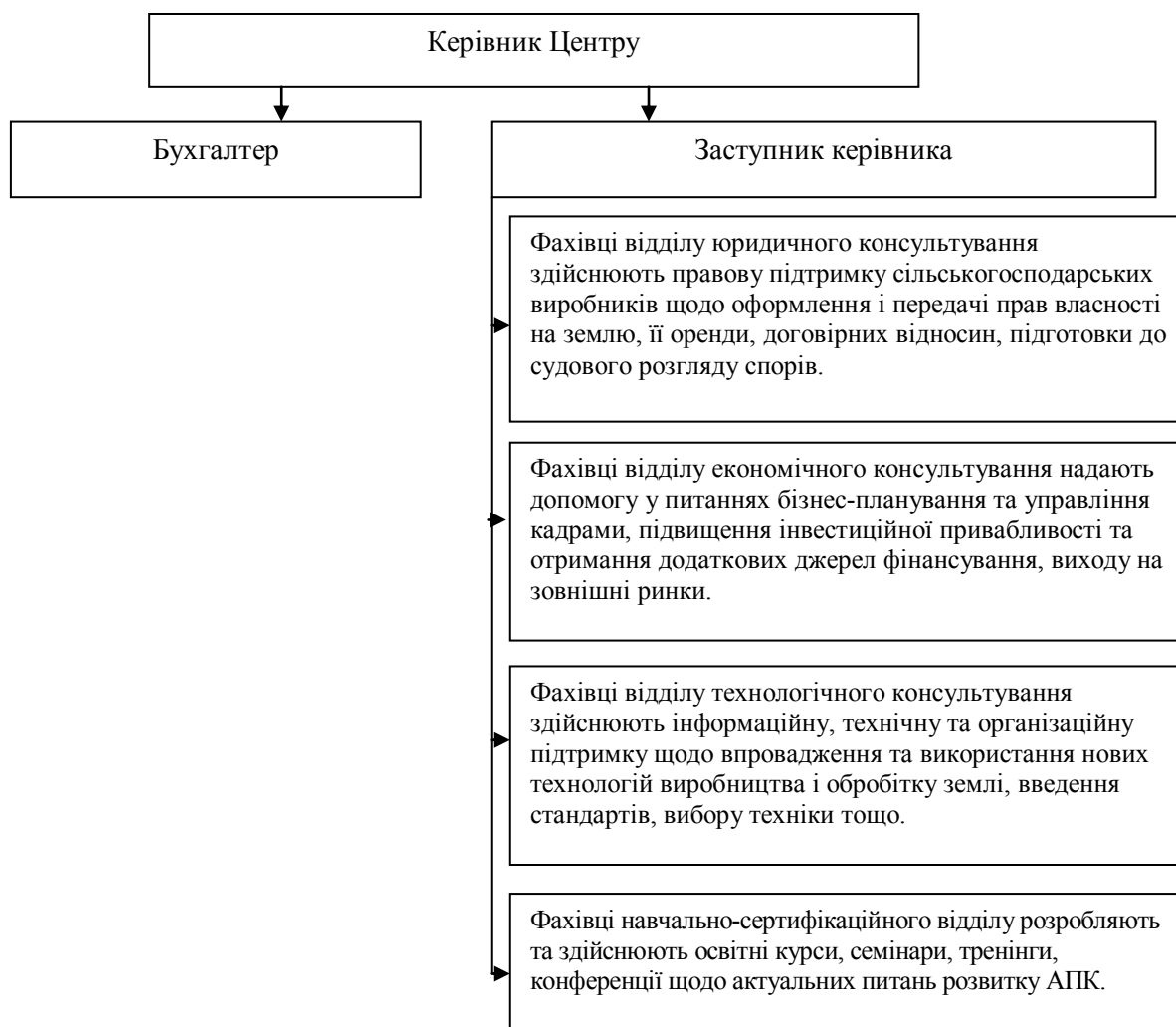

Рис. 2. Організаційна структура управління регіонального інформаційно-консультативного центру

Складено авторами

Отже, інформаційно-консультативні центри в регіоні повинні надавати інформаційну підтримку, сприяти підвищенню кваліфікації кадрів, стимулювати інноваційний процес, сприяти технічному забезпеченню обладнанням, забезпечувати суб'єктів господарювання методичними матеріалами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Система інформаційно-консультаційного забезпечення в регіоні орієнтована на вирішення комплексу проблем стабілізації і розвитку аграрних підприємств за допомогою акумулювання ресурсного потенціалу регіону, взаємодії регіональних органів управління, наукових, освітніх та обслуговуючих організацій, створення умов для забезпечення прозорості ринку. Сформульовано основи створення системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрних підприємств в регіоні, яка направлена на формування регіональної системи моніторингу соціально-економічного стану підприємництва та ефективного обміну інформацією між суб'єктами господарювання АПК. Для підприємців важливою є інформаційно-консультаційна допомога направлена на розширення їх доступу до наукових, освітніх, технологічних, управлінських послуг та інформації про кон'юнктуру аграрного ринку. Наявність консультаційних центрів і розвиток дорадництва є важливими складовими інформаційно-консультативного забезпечення на рівні регіону в якому реалізуються потенційні можливості ефективного використання наукових і практичних знань, досвіду і людських ресурсів. Подальших досліджень потребують питання

фінансового забезпечення системи інформаційно-консультативного забезпечення аграрного підприємництва в регіоні.

Список використаної літератури

1. Дорадництво. Аграрний сектор України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net>
2. Щербина С.В. Механізм формування державної політики у сфері інформаційного забезпечення аграрного сектору економіки України / С.В. Щербина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12SSBSEU.pdf>
3. Шпичак О. М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність : монографія / О. М. Шпичак, І. В. Свиноус. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2008. – 300 с.
4. Кальна-Дубінюк Т. П. Сільськогосподарська дорадча діяльність: навчальний посібник для дистанційного навчання / Т. П. Кальна-Дубінюк, І. П. Кудінова, Л. Х. Рибак, Р. Я. Корінець – Київ, 2009. – 316 с.
5. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17.06.2004 № 1807-IV [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1807-15>
6. Управління агропромислового розвитку Черкаської ОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dapr.ck.ua/?page=home&tab=2>
7. Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dorada.org.ua/about.html>

References

1. Extension. The agricultural sector of Ukraine (2016). Retrieved from <http://agroua.net> (in Ukr.).
2. Shcherbyna, S.V. (2016). The mechanism of formation of state policy in information support of the agricultural sector of Ukraine. Retrieved from <http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12SSBSEU.pdf> (in Ukr.).
3. Shpuchak, O.M. & Svyynous, I.V. (2008). *Realizatsiia produktsii osobystymy selianskymy hospodarstvamy – vytraty, tsiny, efektyvnist* [Product sales subsidiary farming – the cost, price, efficiency], Institute of Agrarian Economics, Kyiv, Ukraine (in Ukr.).
4. Kalna-Dubiniuk, T.P. & Kudinova, I.P. & Rybak, L.Kh. & Korinets, R.Ia. (2009). *Silskohospodarska doradcha diialnist: navchalnyi posibnyk dlia dystantsiinoho navchannia* [Agricultural advisory services: a manual for distance learning] Kyiv, Ukraine (in Ukr.).
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004). The Law of Ukraine “On Agricultural Advisory Activities”. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (in Ukr.).
8. Department of Agricultural Development of the Cherkasy regional state administration (2016). Retrieved from <http://dapr.ck.ua/?page=home&tab=2> (in Ukr.).
6. The National Association of Agricultural Advisory Services of Ukraine (2016). Retrieved from <http://www.dorada.org.ua/about.html> (in Ukr.).

Proschalykina Alina Mykolaivna

Ph.D., assistant professor of economics,
Innovation and International Economics,
Cherkasy National University
Bohdan Khmelnytsky, Ukraine

Dudnik Oksana Sergiivna

Horodyshe College of
Uman National University of Horticulture,
Gorodushche, Ukraine

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT INFORMATION AND CONSULTANCY FOR THE AGRICULTURAL BUSINESS IN REGION

Introduction. Regional system of agricultural consulting helps farms to grow better crops and to maintain a strong environmental compliance position. This is achieved through independent, professional agronomy consulting, science based decisions, technological innovation, and a staff dedicated to the success of their clients.

Purpose is to determine the direction of improving information and consultation to ensure the agricultural business in the regions.

Methods. In the course of the study were used: systematic approach, comparative analysis, functional analysis and synthesis.

Results. The structure of information and consultation system in the region includes the effective interaction between information, consulting, and innovative educational subsystems. Formation of an effective system of information exchange should lead to improvement of interaction among the agricultural market. Thus, the special place is occupied by the specifics of the provide Advisory services

in the field of agricultural production, risk management, compliance information, consultation and scientific support for risk reduction management decisions.

Originality. *The concept of information and consulting support system, defines its essence, main characteristics and strategic factors are formulated. The conditions and trends of formation, functioning and development of information and consultancy support to the agricultural business in the region are discovered.*

Conclusion. *It is proved that the improvement of information and advisory support requires solving complex interrelated tasks: setting up regional monitoring of social and economic situation of the agricultural business, studying public opinion of farmers and the rural population by the management departments of agriculture, farmers associations and sociological services, research status markets and advisory support entities. Agrarian enterprises need information and advice about expanding their market access scientific, advisory services and information.*

Keywords: *information and advisory support; counseling; agricultural business; agro-industrial complex; agricultural market; farmer's field schools; agricultural consulting model.*

*Одержано редакцією 25.09.2016 р.
Прийнято до публікації 27.09.2016 р.*

УДК 330.3:338.4:658

Дуб Богдана Станіславівна,
аспірантка кафедри менеджменту
та економічної безпеки,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
e-mail: b.dub@ukr.net

ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

***Анотація.** Розкрито сутність економічної безпеки підприємств в контексті сучасних досліджень. Наведено класифікацію наукових підходів, висвітлено особливості їх використання у теоретичних дослідженнях та господарській практиці. Підкреслено, що наявність великої кількості підходів до визначення «економічна безпека підприємства» не сприяє кращому розумінню сутності поняття – навпаки, розпорошується увага наукової спільноти, що, зокрема, не сприяє детальному вивченню феномену економічної безпеки підприємства в практичному аспекті. Сформовано авторський підхід до визначення даної дефініції, а саме: за сутністю економічна безпека підприємства має триєдиний зміст – стан захищеності від загроз, дисципліна менеджменту та міжгалузева наука, які знаходять практичне застосування в управлінській діяльності суб'єктів господарювання.*

***Ключові слова:** економічна безпека підприємства, наукові підходи, ресурсно-функціональний підхід, гармонізаційний підхід, конкурентний підхід, стійкісний підхід, захисний підхід, вартісний підхід, узагальнюючий підхід, систематизація, багатofункціональні підходи, вузькофункціональні підходи.*

Постановка проблеми. Економічна безпека підприємства є складником ієрархічного поділу «економічна безпека держави-регіону/галузі-підприємства-особи», що, своєю чергою, формує національну безпеку. Через це вказана економічна категорія потребує всеохоплюючого теоретико-методичного аналізу, адже нині немає стрункої системи визначень та методик, які були б загальноприйнятими. Про відсутність єдиного підходу у дослідженні економічної безпеки підприємства свідчать наукові протиріччя щодо самої сутності поняття, його природи, гарантування захисту від ризиків та загроз, їх своєчасного попередження, розробки ефективної системи забезпечення економічної безпеки на рівні підприємства тощо. Важливість створення уніфікованого теоретичного базису підтверджують не лише потреби економічної теорії, а й систематичні запити практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і прикладним питанням економічної безпеки підприємств присвячували свої роботи такі закордонні економісти, як Д. Ламберт, Р. Нолан, Р. Пайк, Л. Парнас, Г. Рейд, К. Уайтт, Т. Аллісон, К. Жюнгляр, Дж. Найт, Г. Фостер, та ін., серед вітчизняних фахівців – О. І. Барановський [4], О. С. Власюк [1], З. С. Варналій [32], В. М. Гесць, В. І. Мунтіян, Г. А. Пастернак-Таранушенко, Г. В. Козаченко [9], Ю. С. Погорелов [19], О. М. Ляшенко [16], О. В. Ілляшенко, П. Я. Пригунов, Т. Г. Васильців. Автори дотримуються різних точок зору щодо сутності економічної безпеки підприємств, використовують численні підходи та концепції. Критичним недоліком в теоретичному вивченні економічної безпеки підприємства є звуження даного поняття до фізичної безпеки та захисту комерційної таємниці, що було характерне для початку 90-х рр. минулого століття і досі трапляється у сучасних дослідженнях.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Безсумнівно, що вчений послуговується тим визначенням поняття, яке відповідає цілям його дослідження, утім наявність великої кількості підходів до визначення «економічна безпека підприємства» не сприяє кращому розумінню сутності поняття – навпаки, розпорошується увага наукової спільноти, що, зокрема, не сприяє детальному вивченню феномену

економічної безпеки підприємства в практичному аспекті. Тож у сучасних умовах господарювання необхідні узагальнюючі наукові роботи, спрямовані на комплексне дослідження сучасних концепцій та напрацювань фахівців у галузі економічної безпеки підприємства.

Метою статті є систематизація сучасних підходів до вивчення поняття економічної безпеки підприємства та формування авторського підходу щодо подальшого дослідження даної категорії.

Викладення основного матеріалу дослідження. Від 2008 р. особливо актуалізувались дослідження з питань економічної безпеки підприємства. Причиною цього є світова фінансово-економічна криза та загальні проблеми функціонування економіки на макро-, мезо- та мікрорівнях. Коло питань, які намагаються вирішити науковці достатньо широке. Власюк О. С. зазначає, що загалом генеза категорії «економічна безпека» базується на таких поняттях, як інтереси, потреби, цінності, цілі, загрози [1, с. 9].

Разом з тим Дехтяр Н. А. та Дейнека О. В. [2, с. 255] підкреслюють, що представлені нині підходи до визначення економічної безпеки підприємства базуються на використанні таких управлінських, економічних та фінансових понять, як: ефективність, результативність, забезпеченість ресурсами, захищеність від загроз та небезпек зовнішнього та внутрішнього середовища, досягнення мети, економічні та фінансові інтереси, економічний та фінансовий розвиток.

Дані поняття використовують і Мойсеєнко І. П. та Марченко О. М.: економічну безпеку визначають як найважливішу якісну характеристику економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови функціонування; стійке забезпечення ресурсами та розвиток, а також послідовну реалізацію економічних інтересів [3, с. 15]. Стійкість визначається необхідною умовою безпеки економічних систем. Навіть часто у науковій літературі поняття безпеки пов'язують з поняттям стабільності і стійкості. Також поняття безпеки взаємопов'язане із поняттям розвиток. Звісно, розвиток неможливий без безпеки – у разі, якщо не попередити загрози економічній безпеці підприємства, не ліквідувати негативні наслідки, стійке зростання та розвиток підприємства не відбудуватиметься, стан погіршиться, можливі криза та банкрутство. Водночас розвиток є передумовою появи нових ризиків.

Першопричина виникнення і розвитку поняття «економічна безпека» – наявність загроз, виявлення і локалізація яких лежить в основі її забезпечення. Однак в економічній науці і офіційних документах і досі залишається відкритим питання про сутність економічної безпеки (що пояснюється її винятковою місткістю і кореляцією з іншими поняттями та категоріями), однозначне загальноприйняте визначення якої уможливило б виявлення її основних сенсів [4, с. 65]

Для того, щоб сповна зрозуміти зміст поняття «економічна безпека підприємства», варто пояснити сутність категорій «економіка» та «безпека».

Економіка є сферою виробництва, розподілу або обміну та споживання товарів і послуг різними агентами в даному географічному розташуванні. Розуміється в найширшому сенсі як «сукупність соціальних відносин, що визначає практичну діяльність і матеріальне забезпечення виробництва, використання та управління ресурсами» [5, с. 53].

Економіка – це дослідження господарських систем, вивчення того, як люди використовують ресурси або вивчення процесу прийняття рішень [6].

Безпека – ступінь опору або захисту від шкоди. Це відноситься до будь-якого вразливого і цінного активу, наприклад, людини, житла, громади, нації чи організації [7].

Безпека має два виміри. Негативний вимір розглядає небезпеку, ризики, загрози і т.д. Позитивний – можливості, інтереси, прибуток тощо. Негативний вимір на державному рівні також запевняє в необхідності мати військову техніку, армію або поліцію. Позитивний стверджує, що необхідними є соціальний капітал, освіта та соціальна взаємодія [8, с. 27].

Таким чином, економічна безпека за термінологічним наповненням – це спроможність суб'єктів соціально-економічної системи (держав, міжнародних об'єднань, регіонів, підприємств, колективів, осіб) гарантувати захист економічного потенціалу від дестабілізуючих чинників (як внутрішніх, так і зовнішніх). У свою чергу, підприємство на сучасному етапі розвитку розглядається в контексті теорії систем, неокласицизму, неінституціоналізму та еволюційного підходу. Козаченко Г. В. [9, с. 93-94] вважає розрізненість теорій щодо сутності підприємства однією з причин, що породжують проблемність дослідження сутності економічної безпеки підприємства.

Використовуючи результати попередніх узагальнюючих публікацій, маємо зазначити такі недоліки великої кількості розрізнених підходів та спроб їх узагальнення:

- немає узвичаєних назв до підходів (наприклад, Фалович А. [10] конкурентний підхід називає комплексним, економіко-правовий – кримінальним, захист від загроз – стратегічним, а стійкісний – системним, з чим не погоджуємося, також ієрархічний та макроекономічний вживаються як синоніми);

- нечітко окреслено методологію підходів (захисний-стратегічний як захист від загроз, захисний-гармонізаційний як захист інтересів);

- не наведено критеріїв, за якими автор віднесений до тієї чи іншої наукової школи (інколи в роботі автора є просто згадка про інші визначення, при цьому його відносять до тих кількох шкіл водночас) [10-16].

Росошанська О. В. підходи, за якими створено методики оцінювання рівня економічної безпеки, тобто найбільш формалізовані, називає метриками [17]. Серед них: захисний (у свою чергу поділяється на спрямований на захист інтересів та захист від загроз, гармонізаційний, конкурентний, ресурсно-функціональний, діяльнісний та компетентнісний). Авторка підкреслює, що дані підходи є ефективними у різних ситуаціях і їх неможливо протиставляти один одному.

Козаченко Г. В. при аналізі підходів [9, с.94-96] визначає т.зв. імперативне поняття – поняття, яке є фундаментом формування понятійно-категоріального апарату підходу. Так, для ресурсно-функціонального імперативним є поняття «ефективність використання ресурсів», у конкурентному – «конкурентоспроможність», у захисному – «загроза» та «захищеність», гармонізаційному – «інтерес підприємства».

Хронологічно підходи можна класифікувати у наступному порядку: інформаційний (з початку 90-х рр. ХХ ст.), ресурсно-функціональний (з 2000 р.), і далі розвивались захисний, конкурентний, гармонізаційний та ін.

Лебедко С. А. зазначає [18], що під ресурсно-функціональний підхід підпадають майже третина визначень. Ресурсно-функціональний підхід можна розділити на безпосередньо сам функціональний (здатність забезпечувати відтворення, економічна безпека як ступінь захищеності, як певний рівень) та ресурсний (стан ефективного використання корпоративних ресурсів).

У роботі Погорелова Ю. С. та Вахлакової В. В. [19] наводиться компаративний аналіз підходів за чотирма критеріями: експлейнарною повнотою, прагматичною цінністю, каузальною та прогностичною повнотою. Оцінки є суб'єктивними (низька-середня-висока), але у загальних рисах на теоретичному рівні з ними можна погодитись: адже справді жоден з підходів не забезпечує належного рівня впевненості у прогнозах, лише процесний та гармонізаційний підходи досить повно відображають причинно-наслідкове пояснення формування та зміни стану економічної безпеки підприємства, тільки захист від загроз та ресурсний підходи, як правило, визнаються найкориснішими у практичному використанні тощо. Автори аргументовано доводять, що з метою якнайповнішого пояснення феномену економічної безпеки підприємства та її практичного забезпечення є поєднання розглянутих підходів. Т.зв. конвергентний підхід (також узагальнюючий, систематизуючий) є поєднанням ключових елементів відомих визначень в одному ємнісному формулюванні. Даний підхід використовували Овчаренко Є. І., Шульженко Л. Є., Фалович А. та ін.

У табл. 1 та 2 зведено інформацію про основні наукові підходи до вивчення економічної безпеки підприємства, їхні особливості та перелік науковців, які їх дотримуються у своїх дослідженнях (автори та прихильники). Аналіз у даному дослідженні загалом проводився на змістовому рівні – як у підходах визначається саме поняття, хоча наведена деяка інформація і про можливості оцінювання та прогнозування, які пропонуються у відомих підходах.

Таблиця 1

**Основні критерії визначення і дослідження економічної безпеки підприємства (ЕБП)
у рамках багатofункціональних підходів**

Назва	Сутність підходу	Особливості використання	Представники
Адаптивний	Здатність швидко подолати загрози або пристосуватися до зміни умов	Реактивний характер реагування, недостатнє врахування суб'єктивного фактору	Гончарова М.Л., Харазішвілі Ю., Купчак П.М.
Вартісний	Основним критерієм ЕБП стає вартість підприємства	Підприємство знаходиться в економічній безпеці, якщо його виробничо-господарська діяльність забезпечує збільшення внутрішньої вартості для власника	Росошанська О., Корольов М., Нізяєва С.
Гармонізаційний	Узгодження інтересів підприємства з інтересами зовнішнього середовища	«Підприємство знаходиться в економічній безпеці, якщо його виробничо-господарська діяльність є прибутковою ... Чим вище рівень дотримання інтересів підприємства, тим більша величина прибутку» - ці ствердження були актуальними, коли головним критерієм діяльності більшості підприємств був прибуток (наприклад, з позиції вартісного підходу основним критерієм стає вартість підприємства).	Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко, В. Гусев, В. Дьомін, Б. Кузін
Еволюційний підхід	Захисту потенціалу від негативних факторів	Базується на припущенні, що метою економічної безпеки підприємства є його стабільне функціонування, комерційний успіх, прогресивне використання здобутків науки й техніки, динамічний та поступальний розвиток, збереження потенціалу, рейтингу тощо.	Зубік В. Б., Покропівний С. Ф., Камлик М. І.
Захисний	Реалізація, попередження і захист економічних інтересів підприємства	ЕБП розглядається як захищеність життєво важливих інтересів підприємства переважно від зовнішніх загроз - не враховується вплив внутрішнього середовища на ЕБП; боротьба з загрозами, як така, найчастіше не є метою функціонування підприємства; втрачається бачення перспектив розвитку підприємства	С. Меламедов, М. Бендіков, О. Соснін, П. Пригунов, В. Шликов
Конкурентний/ Ринковий	Конкурентні переваги є запорукою економічної безпеки	Не враховується той факт, що наявність конкурентних переваг без їх використання і реалізації не гарантує підприємству економічної безпеки	Н. Лоханова, В. Белокуров, Є. Раздіна
Ліберальний	ЕБП як міра економічної свободи	Досягається внаслідок узгодження економічних інтересів стейкхолдерів зовнішнього та внутрішнього середовища, який має на меті протистояння загрозам та потребує необхідних ресурсів	Ліпкан В.А.
Макроекономічний / Ієрархічний	Економічна безпека підприємства як частина національної економічної безпеки	Економічна безпека є головною складовою національної безпеки та визначається причино-наслідковим зв'язком між економічною могутністю держави, її військово-економічним потенціалом та національною безпекою.	П. Круш, Г.А. Пастернак- Таранушенко, Д. Ламберт
Процесний/ Активний/ Діяльнісний	Економічна безпека видається у вигляді системи заходів	Сукупність технічних, організаційних, операційних, правових та економічних процесів щодо її забезпечення	Я. Жаліло, В. Мунтіян, Т.М. Іванюта
Ресурсно- функціональний	Ефективне використання корпоративних ресурсів за функціональними складниками	Намагаються уникнути вживання поняття загрози у визначенні ЕБП; ЕБП ототожнюється з самою діяльністю підприємства; дослідження ЕБП має різнобічний характер, вивчаються основні процеси, що впливають на її забезпечення, проводиться аналіз розподілу й використання ресурсів підприємства, розробляються заходи щодо забезпечення максимально високого рівня функціональної складової ЕБП; не згадана можливість використання некорпоративних ресурсів забезпечення ЕБП	С. Ляшенко, Є. Олейніков, В. Сенчагов, Т. Кузенко, В. Гусев, В. Дьомін, Б. Кузін
Синергетичний підхід	Ефект синергії досягається завдяки формуванню стану захищеності бізнес-процесів від впливу загроз	Бажаний для підприємства результат впровадження і розвитку заходів економічної безпеки полягає у розширеному відтворенні за мінімальних витрат (при цьому мається на меті саме забезпечення позитивного ефекту синергії, коли $1+1>2$).	Іванюта Т.М., Заїчковський А.О., Шемаєва Л.Г.

Продовження таблиці 1

Назва	Сутність підходу	Особливості використання	Представники
Статичний/ Стационарний	ЕБП як стан	Розглядається у розрізі трактувань: стан виробничої системи, стан економічного розвитку, стан захищеності діяльності підприємства, стан стійкості та рівноваги, ступінь надійності підприємств	Н. О. Підлужна, Є. В. Мізіна, Кракос Ю. Б.
Стратегічний	Стан використання економічного потенціалу та його захищеність від загроз	ЕБП ототожнюється з економічною стратегією підприємства. Розробка спеціального організаційно-управлінського механізму на основі стратегічного управління, що базується на використанні ситуаційного та ресурсного підходів. Орієнтований на досягнення цілей підприємства за умов ризику.	В. Гусев, В. Дьомін, Б. Кузін, Т. Ковальов, Т. Сухорукова
Узагальнюючий/ Синтетичний / Конвергентний	Враховання та узагальнення провідних ідей більшості підходів	Підхід дає змогу використовувати позитивні сторони всіх трактувань, компонувати їх залежно від мети дослідження	А. Шевелев, О. Шевелева, А. Фалович, О. Грунін

Джерело: розроблено автором за [9,10,15,17,20-27]

Вузкофункціональні підходи (табл. 2) найчастіше є дуже спрощеними, адже зведення проблеми економічної безпеки лише до захисту інформації чи фінансової стійкості ігнорує сутність проблеми, не враховує впливу інших внутрішніх та зовнішніх факторів. Забезпечення захисту підприємства має відбуватись за всіма складовими, а не зводиться до гіперуваги над окремими аспектами проблеми.

Таблиця 2

Основні критерії визначення і дослідження економічної безпеки підприємства (ЕБП) у рамках вузкофункціональних підходів

Назва	Сутність підходу	Особливості використання	Представники
Галузевий + Розгляд за формою власності	Розгляд економічної безпеки залежно від галузевих особливостей чи форми власності	Науковці досліджували акціонерні товариства, будівельні підприємства, банківські установи з урахуванням специфічних загроз їх діяльності, що збагачувало наукові розвідки новими даними	Мігус І.П., Зачосова Н.В.
Економіко-правовий / Кримінальний	Протистояння та захист від різного роду економічних злочинів	Даний підхід враховує важливе, але дуже вузьке коло внутрішніх та зовнішніх загроз (крадіжки, шахрайство, фальсифікації, промислове шпигунство і т. д.), що значно знижує ефективність забезпечення ЕБП	О Грунін, С Грунін, Н Капустін
Інформаційний	Зберігання комерційних таємниць	ЕБП розглядається з позиції окремого аспекту його діяльності, що дозволяє провести всебічні й глибокі дослідження лише обраного аспекту діяльності підприємства і показати конкретні шляхи й способи забезпечення економічної безпеки підприємства в тій або іншій сфері його діяльності;	В Ярочкін
Силовий	Забезпечення фізичного захисту працівників, коштів та майна, безперервності бізнес-процесів	Здійснення фізичної охорони та спеціального режиму силами служби безпеки підприємства - надто звужене розуміння функцій та завдань економічної безпеки, невідповідність новим викликам зовнішнього середовища	Духов В.С., Ярочкин В.І.
Стійкісний	Забезпечення збалансованості /рівноваги та стійкості	Виникає відсутність єдиного розуміння ЕБП, що може значно знизити результативність підходів, їх знецінити, хоча у цілому ряді випадків такі підходи можуть принести відчутну користь	К Горячева, С Дубецька, Н Подлужна, В Тамбовцев
Фінансовий	Реалізація фінансових інтересів підприємства	Звуження економічної безпеки лише до захисту фінансових складових діяльності підприємства відволікає увагу управління від інших об'єктів захисту	В Пономарьов, О Радзіна

Джерело: розроблено автором за [9,10,15,17,20-27].

З наведеної у таблицях 1 та 2 інформації стає очевидно, що усі зазначені підходи до трактування змісту економічної безпеки підприємства характеризуються або неповнотою, недомовленістю чи неясністю, що не надає можливості теоретично досконало з'ясувати сутність категорії, або звуженим підходом, за якого втрачається бачення даного явища у межах безпекології. Це найчастіше трапляється через ототожнення чи підміну поняття економічної безпеки підприємства поняттями економічної стратегії, ефективності, конкурентоздатності, стійкості, потенціалу тощо [28].

Погоджуємось з Л.О. Матвійчук, що значна кількість підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства пов'язана зі складністю та синтетичністю зазначеного поняття. Проте виокремлення різноманітних підходів не сприяє кращому розумінню поняття, а ускладнює його вивчення та аналіз [29].

З нашої точки зору, мінімально необхідний набір критеріїв/підходів до визначення поняття економічної безпеки присутній у наступних роботах.

Янковець Т.М. [24, с.69] визначає всього 3 прояви економічної безпеки: статичний (стан захищеності = результат на певну дату), динамічний/діяльнісний (= діяльність підприємства в умовах фінансово-економічної безпеки у короткостроковій та довгостроковій перспективі), відтворювальний (= здатність до вітворення потенціалу та розвитку). За аналогією до класифікації підходів на багатофункціональні та вузькофункціональні, вважаємо вищезазначені ознаки класифікації вартими уваги і погоджуємось з критеріальним наповненням.

До речі, статичному підходу відповідають наступні визначення економічної безпеки підприємства: стан, потреба, умова або вид діяльності (стан підприємства, який описується сукупністю параметрів або характеристик; умова діяльності підприємства; нагальна потреба підприємства; вид діяльності підприємства (сукупність дій, які дозволяють забезпечити або зберегти стан безпеки, якщо взаємодія суб'єкта господарської діяльності із суб'єктами зовнішнього середовища має небезпечний або руйнівний характер); стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз; як захист проти корпоративних злочинів).

Селюченко Н. Є., Климаш В. М. [30] групують 5 підходів (ресурсно-функціональний, гармонізаційний, конкурентний, стійкісний, захисний) у 2 концепції безпеки – як форми розвитку суб'єкта та як протистояння загрозам.

Таким чином, нині існують різноманітні наукові підходи до визначення сутності економічної безпеки підприємства, однак більша частина із них є досить обмеженими, тому що беруть до уваги тільки певні аспекти діяльності та чинники забезпечення економічної безпеки. Найповнішим за змістовим наповненням вважаємо узагальнюючий підхід, який увібрав в себе найкращі риси наявних теоретичних напрацювань.

Ми не поділяємо думку Г. А. Атаманова [31] (хоча ряд науковців наводить його аргументи [9]), який вважає тлумачення економічної безпеки підприємства з використанням поняття «захищеність» неповноцінним, оскільки з аналізу повністю виключені об'єкт, безпеку якого необхідно забезпечити, тобто захистити, джерела небезпеки, а увагу зосереджено на результатах захисту, тобто захищеності. На наш погляд, об'єктом є саме підприємство та його ефективна діяльність – саме це необхідно захищати, джерелами небезпеки виступають внутрішні та зовнішні деструктивні чинники, а маючи за мету кінцевий результат захисту, тобто захищеність, управління та аналіз проходять більш продуктивно.

До того ж, трактування економічної безпеки як стану захищеності набуло популярності в науковому та політичному колі. Це трактування враховують при розробці проєктів концепцій і законодавчих актів з питань безпеки у США, країнах Західної Європи та країнах СНД [32, с.15-16].

Барановський О. І. наголошує на багатоаспектності поняття безпеки, відтак перед вченими стоїть завдання співвіднести одне з іншим ці поняття, визначити їх ієрархію, розкрити їх переходи одне в одне. «Якщо цього не зробити, то створиться видимість суперечливості визначень, навіть якщо кожне з них буде сформульоване правильно» [4]. Натомість зазначене завдання зараз виконане не на належному рівні, справді не маємо усталеної термінологічної бази та теоретичного обґрунтування. Козаченко [9] в ряді своїх публікацій називає дану ситуацію комплементарністю поняття, тобто всі визначення, навіть якщо суперечать одне одному доповнюють теоретичне знання і допомагають зрозуміти сутність цього поняття. Про сучасну суперечливість дефініцій говорить чи не в кожній публікації про економічну безпеку

підприємства, і більшість авторів продовжують створювати різні модифікації наявних визначень. Роботи, де робиться аналіз теоретико-методичного базису методом узагальнення не достатньо чисельні. Загалом, на наш погляд, має місце не комплементарність явища, а еkleктизм, оскільки дана наукова категорія – соціально-економічна, загальноісторична та конкретна (конкретно-історичне соціальне явище), складна, багатофакторна і формує складну полікомпонентну конструкцію.

Прагнучи вирішити проблему неузгодженості визначень, пропонуємо вважати наступну дефініцію найбільш повною: економічна безпека підприємства – це триєдине поняття, яке охоплює:

1) діяльність із забезпечення стану захищеності підприємства від деструктивних чинників (загроз, ризиків, небезпек – внутрішніх та зовнішніх), що виявляється у ефективному застосуванні наявних ресурсів, стійкому розвитку, наявності конкурентних переваг, розумному узгодженню економічних інтересів з інтересами пов'язаних економічних агентів зовнішнього середовища та повній реалізації економічного потенціалу.

2) дисципліна менеджменту, покликана забезпечити ефективну діяльність з управління системою економічної безпеки підприємства та гарантування її належного рівня з використанням підходів стратегічного, ризик- та антикризового менеджменту,

3) міждисциплінарна наука, що вивчає формування економічної безпеки підприємства, процеси її гарантування, досягнення бажаного рівня, систему забезпечення, методи оцінювання.

Отже, за сутністю економічна безпека підприємства має триєдиний зміст – стан захищеності від загроз, дисципліна менеджменту та міжгалузева наука, які знаходять практичне застосування в управлінській діяльності суб'єктів господарювання.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Завдяки систематизації підходів до визначення економічної безпеки підприємства є можливим їх детальніший критичний аналіз, що сприяє ретельнішому вивченню сутності поняття, кращому його розумінню, надалі вдосконалив теоретичний базис, методологію аналізу та систему прикладного застосування в загальній системі управління на підприємствах. Дане дослідження стане основою для майбутньої розробки прикладних питань у сфері оцінювання рівня економічної безпеки й аналізу ефективності системи її забезпечення. Авторське визначення підкреслює багатогранність, багатоаспектність економічної безпеки підприємства як складної економічної категорії та важливість управління нею в сучасних умовах господарювання.

Список використаної літератури

1. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк. – К.: Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2008. – 48 с.
2. Стратегії економічного розвитку: держава, регіон, підприємство : колективна монографія / За заг. ред. К. С. Шапошникова та ін. У 2 томах. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Т. 2. – 420 с. (Дехтяр Н. А., Дейнека О. В. Розділ 3. Стратегії підприємства. Фінансово-економічна безпека підприємства : сутність та механізм забезпечення. – С. 254-266).
3. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. посібник / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко. – Львів: Брама, 2011. – 380 с.
4. Барановський О.І. Сутність економічної безпеки / О.І. Барановський // Współpraca Europejska (European Cooperation). – 2015. – № 2(2). – С.59-76.
5. James P. Urban Sustainability in Theory and Practice: Circles of Sustainability / James P., Magee L., Scerri A., Steger M. – London and New York: Routledge, 2015. – 250 p. – P. 53.
6. What is economics? Understanding the discipline [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.aeaweb.org/resources/students/what-is-economics>.
7. ISECOM – Open Source Security Testing Methodology Manual (OSSTMM) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osstmm.org/>
8. Navidnia, Manijeh (2009). Societal Security. Iran, Tehran: Research Institute of Strategic Studies (Rahbordi). – Pp. 25–29.
9. Козаченко, Г. В. Економічна безпека підприємства: аналіз наявних визначень / Г. В. Козаченко, Т. М. Адаменко // Науковий Вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2015. – №1 (69). – С. 90–95.

10. Фалович А. Дослідження сучасних напрямків визначення сутності економічної безпеки підприємства / А. Фалович // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 1 (8). – С. 271–278.
11. Білоус Я. Аналіз підходів до визначення поняття «Економічна безпека підприємства» / Я. Білоус // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2011. – № 23(II). – С. 241–247.
12. Мельникова К. Сучасні управлінські підходи до визначення сутності поняття «Економічна безпека підприємства» / К. Мельникова // Економіка Крима. – 2011. – № 4(37). – С. 167–170.
13. Дмитрієв І. А. Визначення сутності економічної безпеки підприємства / І. А. Дмитрієв, К. О. Федотова // Економіка транспортного комплексу. – 2010. – Вип. 16. – С. 55–62.
14. Ігнашкіна Т. Б. Економічна безпека підприємства та її трактування у наукових працях [Електронний ресурс] / Т. Б. Ігнашкіна, А. Л. Шатохін // Матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. [«Забезпечення економічної безпеки виробничих систем за умов розвитку конкуренції»], 2013. – Режим доступу : http://mev.hnu.com/load/2013/3_zabezpechennja_ekonomichnoji_bezpeki_virobnichikh_sistem_za_umov_rozvitku_konkurenciji/33-1-0-176.
15. Білошкурська Н. В. Теоретичні аспекти економічної безпеки підприємств / Н. В. Білошкурська, М. В. Білошкурський // Сталій розвиток економіки. – 2013. – № 2. – С. 85–89.
16. Ляшенко О. М. Аналітичний огляд сучасних підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства / О. М. Ляшенко // Вісник Запорізького національного університету. – 2014. – № 1(21). – С. 254–263.
17. Россошанська О. В. Сутність економічної безпеки інноваційних проектно-орієнтованих підприємств з позиції різних зацікавлених сторін у контексті вартісного підходу до управління / О. В. Россошанська // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. - Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – №2 (42). – С. 136–144.
18. Лебедко С. А. Систематизація теоретичних підходів до визначення поняття «економічна безпека підприємства» / С. А. Лебедко // Ефективна економіка. – 2015. – № 11.
19. Погорелов Ю. С. Передумови формування конвергентно-прагматичного підходу до розуміння економічної безпеки підприємства / Ю. С. Погорелов, В. В. Вахлакова // European cooperation. – 2016. – №5(12).
20. Коваленко О. В. Підходи до визначення поняття економічної безпеки підприємства / О. В. Коваленко // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 1. – С. 65–72.
21. Логутова Т. Г. Економічна безпека підприємства: сутність, завдання та методи забезпечення / Т. Г. Логутова, Д. І. Нагаєвський // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності = Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property : збірник наукових праць / ПДТУ. – Маріуполь, 2011. – Т. 2. – С. 204–207.
22. Нікітіна А. В. Розвиток теоретичних засад економічної безпеки підприємства / А. В. Нікітіна // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Сталій розвиток економіки». – 2011. – № 3. – С. 82–85.
23. Набиванець І. Р. Етимологія та сутність категорії «економічна безпека» / І. Р. Набиванець // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.4. – С. 371–377.
24. Янковець Т. М. Взаємозв'язок потенціалу, економічної безпеки та розвитку економічних систем / Т. М. Янковець // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 9 (171). – С. 66–73.
25. Трухан О. Л. Наукова інтерпретація функцій стратегічного управління підприємствами / О. Л. Трухан // Вісник Хмельницького національного університету / Економічні науки. – 2010. – № 1. – Т. 2. – С. 29–35.
26. Бровкіна Ю. О. Підходи до вивчення поняття економічної безпеки підприємства / Ю. О. Бровкіна // Економіка: реалії часу. – 2015 – №1 (17) – С. 122–128.
27. Остроухов О. В. Порівняльна характеристика підходів до визначення змісту економічної безпеки підприємства / О. В. Остроухов // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2013. – № 1. – С. 47–53.
28. Рудковський О. В. Структура системи економічної безпеки підприємства / О. В. Рудковський // Вісник Національного транспортного університету. – 2014. – № 29(2). – С. 93–99.
29. Матвійчук Л. О. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «економічна безпека підприємства» / Л. О. Матвійчук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – 2012. – № 5 (230). – С. 50–54.
30. Селюченко Н. Є. Економічна безпека підприємства як результат реалізації антикризових заходів / Н. Є. Селюченко, В. М. Климаш // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2012. – № 749 : Логістика. – С. 260–265.
31. Атаманов Г. А. О необходимости новых подходов к исследованию феномена экономической безопасности / Г. А. Атаманов, А. Ф. Рогачев // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Экономические науки. – 2009. – № 1(71). – С. 320–325.
32. Варналій З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: Монографія / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, С. О. Сасенко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.

References

1. Vlasyuk, O.S. (2008). *Theory and practice of economic security in the sciences of economics*. Ukraine, Kyiv: Nats. in-t probl. mizhnar. bezpeky pry Radi nats. bezpeky i oborony Ukrainy (National Institute of International Security Problems at the National Security and Defense Council of Ukraine). (in Ukr.)

2. Dekhtyar, N.A. & Dejneka, A.V. (2015). Chapter 3. Strategies for the enterprise. Financial and economic security: the nature and mechanism of security. In K.S. Shaposhnikov (Ed.), *Economic Development Strategy: state, region, enterprise* (pp.254-266). Ukraine, Kherson: Publishing House "Helvetyka". (in Ukr.)
3. Moiseenko, I.P. & Marchenko, A.M. (2011). *Financial and economic security of enterprise*. Ukraine, Lviv. (in Ukr.)
4. Baranovskiy, A.I. (2015). The essence of economic security. *Współpraca Europejska (European Cooperation)*, 2 (2), 59-76. (in Ukr.)
5. James, P. & Magee, L. (2015). *Urban Sustainability in Theory and Practice: Circles of Sustainability*. London and New York: Routledge.
6. American Economic Association. (2016). *What is economics? Understanding the discipline*. Retrieved from <https://www.aeaweb.org/resources/students/what-is-economics>
7. ISECOM. (2014). *Open Source Security Testing Methodology Manual (OSSTMM)*. Retrieved from <http://www.osstmm.org/>
8. Navidnia, M. (2009). *Societal Security*. Iran, Tehran: Research Institute of Strategic Studies (Rahbord). (in Ukr.)
9. Kozachenko, G.V. (2015). Economic security of the enterprise: analysis of existing definitions. *Naukovyi Visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli (Scientific Bulletin of Poltava Economics and Trade University)*, 1 (69), 90-95. (in Ukr.)
10. Falovych, A. (2013). Modern trends in defining the essence of enterprise economic security. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava (Socio-economic problems and the state)*, 1 (8), 271-278. (in Ukr.)
11. Belous, Ia. (2011). Approaches to the definition of enterprise economic security. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo (Economy. Management. Entrepreneurship)*, 23 (II), 241-247. (in Ukr.)
12. Melnikova, K. (2011). Modern management approaches to defining the essence of enterprise economic security concept. *Ekonomika Kryma (Economy of Crimea)*, 4 (37), 167-170. (in Ukr.)
13. Dmitriev, I.A. & Fedotova, K.O. (2010). Defining the essence of enterprise economic security. *Ekonomika transportnoho kompleksu (Economics of transport sector)*, 16, 55-62. (in Ukr.)
14. Ihnashkina, T.B. & Shatokhin, A.L. (2013). *Enterprise economic security and its interpretation in academic writings*. Paper presented at Intern. scientific and practical Conf. "Ensuring economic security of industrial systems in the conditions of competition" Retrieved from http://mevhnu.com/load/2013/3_zabezpechennja_ekonomichnoji_bezpeki_virobnichikh_sistem_za_umov_rozvitku_konkurenciji/33-1-0-176. (in Ukr.)
15. Biloshkurska, N.V. & Biloshkurskyi, M.V. (2013). Theoretical aspects of enterprise economic security. *Stalyi rozvytok ekonomiky (Sustainable economic development)*, 2, 85-89. (in Ukr.)
16. Liashenko, O.M. (2014). Analytical review of modern approaches to defining the essence of enterprise economic security. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu (Journal of Zaporizhzhya National University)*, 1 (21), 254-263. (in Ukr.)
17. Rossoshanska, O.V. (2012). The essence of economic security of innovative design-oriented enterprises from the perspective of different stakeholders in the context of value-based management approach. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva: (Project management and development of production)*, 2 (42), 136-144. (in Ukr.)
18. Lebedko, S. (2015). Systematization of theoretical approaches to the definition of "enterprise economic security". *Efektivna ekonomika (Efficient Economy)*, 11. (in Ukr.)
19. Pogorelov, Y.S. & Vakhlakova, V.V. (2016). Background of convergent-pragmatic approach forming to understanding enterprise economic security. *European cooperation*, 5 (12). (in Ukr.)
20. Kovalenko, O.V. (2016). Approaches to the definition of enterprise economic security. *Ekonomichni visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii (Economic Journal of Zaporizhzhia State Engineering Academy)*, 1, 65-72. (in Ukr.)
21. Logutova, T.G. & Nahayevskyy, D.I. (2011). Economic security of the enterprise: the nature, objectives and methods of providing. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti: zbirnyk naukovikh prac (Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property: collection of papers)*, 2, 204-207. (in Ukr.)
22. Nikitina, A.V. (2011). Development of theoretical foundations of enterprise economic security. *Vseukrainskyi nauково-vyrobnychiy zhurnal «Stalyi rozvytok ekonomiky» (Ukrainian Scientific Production Journal "Sustainable economic development")*, 3, 82-85. (in Ukr.)
23. Nabyvanets, I.R. (2014). Etymology and nature of the category of "economic security". *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy (Scientific Bulletin of NLTU in Ukraine)*, 24.4, 371-377. (in Ukr.)
24. Yankovets, T.N. (2015). Relationship between potential, economic security and developing of economic systems. *Aktualni problemy ekonomiky (Actual problems of economy)*, 9 (171), 66-73. (in Ukr.)
25. Truhan, O.L. (2010). Scientific interpretation of strategic management functions. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu / Ekonomichni nauky (Bulletin of Khmelnytsky National University / Economics)*, 1, Vol.2, 29-35. (in Ukr.)
26. Brovkina, Yu.O. (2015). Approaches to the study of the enterprise economic security concept. *Ekonomika: realii chasu (Economy: Realities of time)*, 1 (17), 122-128. (in Ukr.)
27. Ostroukhov, O.V. (2013). Comparative characteristics of approaches to determining the content of enterprise economic security. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva (Problems and prospects of entrepreneurship)*, 1, 47-53. (in Ukr.)

28. Rudkovskiy, O.V. (2014). Structure of enterprise economic security. *Visnyk Natsionalnoho transportnoho universytetu (Proceedings of the National Transport University)*, 29 (2), 93-99. (in Ukr.)
29. Matviichuk, L.O. (2012). Theoretical approaches to defining the essence of the concept of “enterprise economic security”. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky (Scientific Bulletin of Volyn National University named after Lesia Ukrayinka)*, 5 (230), 50-54. (in Ukr.)
30. Selyuchenko, N.Ye. & Klymash V.M. (2012). Economic security of the enterprise as a result of anti-crisis measures. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika” (Proceedings of the National University “Lviv Polytechnic”)*, 749: Logistics, 260-265. (in Ukr.)
31. Atamanov, G.A. & Rogachev A.F. (2009). Need of new approaches for the study of economic security phenomenon. *Nauchno-tekhnicheskiye vedomosti SpbGPU. Ekonomicheskkiye nauki (Scientific-technical Journal of SpbHPU. Economic science)*, 1 (71), 320-325. (in Rus.)
32. Varnaliy, Z.S. & Sayenko, S.O. (2011). *The economic security of Ukraine: problems and priorities in strengthening*. Ukraine, Kyiv: Knowledge of Ukraine. (in Ukr.)

Dub Bohdana Stanislavivna

PhD Student (Enterprise Economic Security), research fellow

Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University,

E-mail: b.dub@ukr.net

CONCEPT OF ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY IN CONTEXT OF MODERN UKRAINIAN ECONOMIC SCIENCE DEVELOPMENT

Introduction. *There is no doubt that the scientists use the term definition that comply with the aims of their research. However a large number of scientific approaches to the definition of enterprise economic security does not contribute to a better understanding of the essence of this concept - on the contrary, attention of the scientific community has not been focused that, in particular, does not promote a detailed study of the economic security phenomenon in a practical sense. Therefore, in the current economic conditions it is required to provide summarizing research aimed at a comprehensive study of modern concepts and theories of experts in the field of economic security.*

Purpose. *The research aims at systematization of modern approaches in studying the concept of enterprise economic security and formation of author’s approach to further research of this scientific category.*

Methods. *Monographic method, theoretical generalization, systematization, organizing, graphical method, synthesis and analysis are used to determine the main approaches of researching enterprise economic security in Ukrainian publications.*

Results. *The essence of enterprises’ economic security in the context of current researches is revealed. Classification of scientific approaches, the peculiarities of their use in theoretical research and economic practice are shown. It is emphasized that the large number of approaches to the definition of “economic security” does not contribute to a better understanding of the essence of the concept - on the contrary, attention of the scientific community is sprayed that, in particular, does not promote a detailed study of the economic security phenomenon in practical sense.*

Originality. *Author’s approach to the definition of the term has been formed, namely: the essence of economic security has a three-pronged content - status of protection against threats, management discipline and interdisciplinary science, which find practical application in the management activities of business entity.*

Conclusion. *In consequence of systematized approaches to determining the enterprise economic security it is possible to conduct more detailed critical analysis. That promotes deeper study of essence of the concept, its better understanding, also further improves the theoretical basis, methodology of analysis and application system in the general system of enterprise management. This paper will form the basis for future development of applications in the field of economic security assessment and analysis of its efficiency. The author’s vision of term emphasizes the diversity of definition, multidimensional character of enterprise economic security as a complex economic category and the importance of its management in the current economic conditions.*

Keywords: *enterprise economic security; scientific approaches; resource-functional approach; harmonization approach; competitive approach; stability approach; protective approach; value based approach; the synthesis approach; systematization; multifunctional approaches; feature approaches.*

*Одержано редакцією 14.10.2016 р.
Прийнято до публікації 19.10.2016 р.*

УДК 658.15(075.8)

Дроботова Марина Володимирівна
к. е. н., доцент, доцент кафедри туризму
і готельно-ресторанної справи
Черкаський національний університет
ім.Б.Хмельницького, Україна
e-mail: marinadrobotova@ukr.net

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ НА ОСНОВІ МЕТОДОЛОГІЇ ПРОЕКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

***Анотація.** В статті розглянуто можливості та перспективи розвитку туризму в Україні. Визначено основні проблеми розвитку. З'ясовано необхідність чіткої стратегії розвитку внутрішнього туризму. Розглянуто застосування методології проектного менеджменту, основні інвестиційні проекти в туризмі в Україні, проведено порівняльний аналіз проектів, проілюстровано застосування графіків Ганта при реалізації розробленої стратегії внутрішнього туризму в Україні.*

***Ключові слова:** туризм; проектний менеджмент; інвестиційний проект; графік Ганта; регіон; розвиток; термін окупності; вартість.*

Постановка проблеми. В умовах світової економічної кризи і кризи в Україні внутрішній туризм є пріоритетним напрямком розвитку туристичної сфери. Успішний розвиток внутрішнього туризму неможливий без чітко розробленої стратегії. Проведені теоретичні дослідження методології проектного менеджменту дозволяють вести мову про доцільність використання методів управління проектами при обґрунтуванні та реалізації стратегії розвитку внутрішнього туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Туризм є важливим фактором забезпечення економічного зростання країни загалом та її регіонів зокрема. Експерти відзначають постійне зростання його ролі у структурі глобальної економіки. Однак сектор туризму залишається одним з найменш досліджених у світовій економіці, а тому вивчення можливостей і досвіду застосування різних підходів організації туристичної діяльності є актуальним. Кластерна модель організації туристичної діяльності є найбільш дослідженою (С. І. Соколенко [1], Д. М. Стеченко, К. А. Андрущенко, Ганущак-Єфіменко Л. М. [2]) і впровадження цього підходу в різних країнах і регіонах є досить вдалим (Мальська М. П. та ін. [3]), але не завжди ефективним.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. В будь-якій країні пріоритетним напрямом розвитку є внутрішній туризм. Його активізація передбачає диверсифікацію видових субринків та ускладнення територіальної структури внутрішнього ринку за рахунок формування місцевих територіальних ринків на основі інтенсифікації ресурсної бази туризму і розбудови туристичної інфраструктури. В Україні діяльність у сфері туризму недостатньо врегульована інституційним базисом, який включає закони, нормативно-правові акти, а також державні і регіональні стратегії та програми розвитку туризму. На макрорівні планування розвитку туризму здійснюється за допомогою прийняття Державної цільової програми розвитку туризму і курортів. Поки що розроблена Концепція цієї програми. Остання програма прийнята 1 серпня 2013 р. і охоплює період до 2022 р. Але з 2014 року Концепція втратила чинність. Тому актуальність теми обумовлена необхідністю активізації та розробки заходів розвитку внутрішнього туризму як пріоритетного напрямку туристського бізнесу в умовах кризового стану економіки України.

Мета і завдання статті – дослідити можливості застосування методології управління проектами в туризмі та розробити на її основі стратегію розвитку внутрішнього туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті проведених досліджень визначено, що сучасні умови господарювання вимагають пошуку існуючих резервів підвищення ефективності діяльності окремих галузей національного господарства,

регіонів і держави в цілому. В даному аспекті особливої уваги заслуговує сфера туризму, що є однією з найбільш перспективних, динамічних і прибуткових галузей світового господарства, в повній мірі акумулює наявний природно-рекреаційний потенціал, професійне використання якого створює можливості для отримання значних доходів. Велике значення в даному напрямку має активна політика держави щодо підтримки та розбудови туристичної сфери, розвитку туристичної інфраструктури, створення умов для підвищення привабливості регіонів для іноземних і внутрішніх туристів, підвищення якості туристичних послуг, забезпечення їх комплексності.

Різноманіття проектів в туризмі, з якими доводиться стикатися в реальному житті, надзвичайно велике. Вони можуть сильно відрізнитися за складом, предметною областю, масштабами, тривалістю, складом учасників, ступенем складності, результатами і т.п. Але методологія проектного менеджменту – методологія організації, планування, керівництва, координації трудових, фінансових і матеріально-технічних ресурсів протягом проектного циклу, – може бути застосована щодо розвитку внутрішнього туризму в Україні.

З метою оцінки проектів розвитку внутрішнього туризму в Україні були проаналізовані інвестиційні проекти в сфері туризму в 11 рекреаційних областях, а саме Вінницька, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Одеська, Херсонська, Тернопільська, Черкаська, Чернівецька області [4].

Оцінивши проекти розвитку внутрішнього туризму певних обраних областей України в таблиці 1, можемо зробити висновок, що найбільша кількість проектів для розвитку внутрішнього туризму наявна в Івано-Франківській та Тернопільській областях, відповідно 20 і 19. Найбільший загальний обсяг інвестицій як від обласного бюджету, так і від інвесторів становить 44,226935 грн. в Івано-Франківську; найменший – 13,136 в Черкаській області. Найбільший середній плановий термін окупності становить 11 років у Львівській області, а найменший в Тернопільській та Запорізькій областях – 4 роки. Найбільший середній обсяг вартості інвестиційних об'єктів туризму по областям України становить – 2,595,180 в Одеській обл. та найменший – 1,821 в Київській області.

Таблиця 1

Інвестиційні проекти в сфері туризму в Україні

Назва області України	Загальна кількість проектів по області	Загальний обсяг інвестицій (в грн.)	Середній обсяг вартості інвестиційних об'єктів туризму по області (в грн.)	Середній плановий термін окупності проекту (роки)
Вінницька	8	10,025,200	1,253,150	8
Закарпатська	12	10,903,606	908,633,866	6
Запорізька	2	35782,729	17891,3645	4
ІваноФранківська	20	44,226,935	2,211,297	8
Київська	5	9,1040	1,821	6
Львівська	11	2,127,434	193,403	11
Одеська	2	5,190,360	2,595,180	7
Херсонська	6	697,346	116,224	7
Тернопільська	19	969,686	51,036	4
Черкаська	4	13,136	3,284	5
Чернівецька	10	91,218	9,122	6

Аналіз інвестиційних проектів проводився за такими критеріями як «проект з найбільшою вартістю у розрізі областей України», «проект з найменшою вартістю у розрізі областей України», «найцікавіші проекти у розрізі областей України», «поділ інвестиційних об'єктів туризму у розрізі областей України за видами туризму». Нижчі представлено проекти з найбільшою вартістю у розрізі областей України.

1. «Туризм» як запорука динамічного соціально-економічного розвитку сільської громади (Вінницька обл.). Зазначений проект передбачає покращення умов для розвитку туризму Вінницького району, створення туристичного центру на базі Вороновицького музею історії авіації та космонавтики, та проведення ремонтно-реставраційних робіт його фасадної частини. (Вартість 250,0 тис. євро).

2. «Ужгород – Полонина Руна» (Закарпатська обл.) Створення єдиного туристично-рекреаційного комплексу на базі гори Полонина Руна, який об'єднає 8 центрів-дестинацій, в т.ч.: Полянська Гута (53 км від обл. центру); Тур'я Поляна (51 км від обл. центру); Турички (45 км від обл. центру); Озеро Велике Тростя (55 км від обл. центру); Вершина Полонини (60 км від обл. центру); Липовець (52 км від обл. центру); Лумшори (53 км від обл. центру); Лікіцари (50 км від обл. центру). (Вартість 1 млрд. євро).

3. «Честь і гідність землякам, що прославляють рідний край» (Запорізька обл.). Створення музею відомого мандрівника та художника Ф.П. Конюхова у с. Чкалове Приазовського району. (Вартість 158,0 тис. грн.).

4. Спорудження туристичного комплексу «Чорногора» (с. Бистрець Верховинського району Івано-Франківській обл.). Сучасний туристичний комплекс, що органічно вписується в унікальне природне середовище. Спорудження гірськолижного комплексу, готельного комплексу, двох ресторанів, котеджного містечка, підземного паркінгу, спортивно-розважального комплексу, SPA-центру. (Вартість 130 млн. дол. США).

5. Багатофункціональний комплекс «Київ Аеропорт Сіті» (Київська обл.). Багатофункціональний комплекс «Київ Аеропорт Сіті», який включає готельну, офісну та торговельну складові. Загальна площа комплексу складає понад 200 тис. м², два готелі: готель 5* на 230 номерів та готель 4* на 230 номерів; комплекс сучасних багатофункціональних будівель і споруд, а також як офіси компаній; торговельний комплекс; наземний та підземний паркінг. (Вартість 360 млн. євро).

6. Будівництво готельного, курортно-реабілітаційного типу, комплексу на 280 місць в смт. Східниця Львівської області. Готельний комплекс загальною площею забудови 8540 м² на 280 місць. Комплекс складається з 5-ти котеджів сімейного типу на 8 номерів, 8-мі котеджів сімейного типу на 4 номери, 22-х котеджів типу таунхауз на 44 номери, лікувально-медичного центру та СПА-центру. Перевагою даного проекту є можливість вести будівництво в декілька етапів, а також залучення інвесторів шляхом продажу у власність цим інвесторам окремих котеджів разом із земельними ділянками. (Заг. обсяг інвестицій складає 10994,6 тис. євро).

7. Будівництво міжнародного яхтового порту «Чорноморська марина» в смт. Чорноморське Комінтернівського району Одеської області. Проектом передбачається створення сучасної, високого міжнародного рівня яхтової марини на узбережжі Чорного моря в передмісті м. Одеса загальною кількістю 500 (1000) якірних місць, з розширеним набором послуг, що включатимуть: стоянку суден на воді, зимове зберігання на березі, технічний сервіс, ресторанне і готельне обслуговування яхтсменів і туристів. (Вартість 250 млн. дол. США).

8. Будівництво мультифункціонального геотермального реабілітаційного містечка (Херсонська обл.). Міжнародне медичне реабілітаційне містечко, яке буде надавати послуги з медичної реабілітації дорослих, дітей, інвалідів, що мають неврологічні, гінекологічні захворювання, хворих на дитячий церебральний параліч, наслідки політравми у спеціалізованих реабілітаційних клініках та створення відповідної соціально-побутової, транспортної та іншої інфраструктури для забезпечення його функціонування. (Вартість 20 млн. дол. США).

9. Будівництво санаторно-курортного оздоровчого комплексу в с. Іване-Золоте (Заліщицький р-н, Тернопільська обл.) Розташування у Дністровському каньйоні, наявність земельної ділянки площею 9 га, унікальні природнокліматичні умови, транспортна доступність, зростаючий попит на туристичні послуги. (Вартість 150,0 тис. євро).

10. Реконструкція ВАТ «Санаторій «Радон» (Черкаська обл.) Реконструкція закладу, що надає санаторно-курортні послуги лікувального туризму та рекреації. Мінеральні води санаторію «Радон» мають цілющі властивості завдяки природному вмісту радону, сірководню та бромю і прирівнюються до якості вод курорту світового значення. (Вартість 375 тис.дол. США).

11. ТОВ «Герцаївські Джерела» (Чернівецька обл.) Будівництво та введення в експлуатацію лікувального центру «Герцаївські джерела» та запуск цеху з розливу лікувальних вод. (Вартість 50 млн. дол.США).

Наведені дані свідчать, що проектом з найбільшою з-поміж усіх інших областей України вартістю є «Ужгород – Полонина Руна» в Закарпатській області, його суть полягає в створенні єдиного туристично-рекреаційного комплексу на базі гори Полонина Руна, який об'єднає 8 центрів – дестинацій, вартість проекту становить 1 млрд. євро. Найдешевший проект поміж найдорожчих – «Честь і гідність землякам, що прославляють рідний край» в Запорізькій області. Його суть полягає в створенні музею відомого мандрівника та художника Ф. П. Конюхова у с. Чкалове Приазовського району, вартість проекту становить 158,0 тис. грн.

На нашу думку, найбільш доцільна і ймовірна реалізація проектів з найменшою вартістю, так як значно зростає шанс залучення інвесторів для фінансування даних проектів (табл.2).

Таблиця 2

Проекти з найменшою вартістю у розрізі областей України

Назва проекту	Короткий опис пропозиції	Вартість
Спелеоцентр «Солотвино» Закарпатська обл.	ТОВ Спелеоцентр «Солотвино» засновано на науковій і методичній базі Української алерго-логічної лікарні, на базі Солотвинського солерудника і представляє собою унікальний медичний комплекс для лікування астми і ряду алергічних захворювань.	100,0 тис. грн.
Бритавська гостинна зелена садиба «Лісова казка» Вінницька обл.	Придбання селянської хати в с.Бритавка Чечельницького району Вінницької обл. та подальше облаштування її в національному стилі з метою розвитку якісних послуг сільського зеленого туризму в мальовничій місцевості з цінним рекреаційним ресурсом. Послуги, що надаватимуться туристам: проживання в садибі, прогулянки екологічними стежками по унікальному національному парку «Кармелюкове Поділля», знайомство з народними переказами, легендами та історією краю, проходження туристичною стежкою «Відгомін партизанської слави» до землянки часів другої світової війни», любительське рибальство, приготування страв української кухні, майстер-класи з різьблення по дереву та подільської вишивки.	50 тис. грн.
Облаштування інфраструктури для туристів на заказнику державного значення – болото Ширковець (с. Старий Мізунь Долинського району) Івано-Франківська обл.	Вздовж заказника державного значення болота «Ширковець» проходить туристичний маршрут «Карпатський трамвай», який є одною з найбільш відвідуваних туристичних атракції району.	120 тис. грн.
Будівництво спортивно-розважально-торгового комплексу Київська обл.	Будівництво спортивно-розважально торгового комплексу в м.Українка Обухівського району.	40 млн. грн.
Будівництво стадіону на 2500 місць Львівська обл.	На ділянці запроєктовано: криті трибуни на 2500 посадочних місць; приміщення для спортсменів; службові та адміністративні приміщення.	34,9 млн. грн.
Будівництво туристичного комплексу «Перлина Бессарабії» в с. Владичень Болградського району Одеської області	Загальна проектна пропускна здатність туристичного комплексу передбачена з урахуванням 70% заповнення на рівні 25 тис. людино-днів на рік.	0,5 млн. дол. США

Продовження таблиці 2

Проект «Лемурійське озеро», цілющі грязі затоки Сиваш Херсонська обл.	Гармонійне поєднання відпочинку, рекреації, туризму, без зайвих навантажень території з унікальними за своїми властивостями лікувальними грязями, капітальними будівлями та спорудами.	8,8 млн. грн.
Реконструкція санної траси та будівництво об'єктів інфраструктури в м.Кременець Тернопільська обл.	Єдина в Україні санна траса, яка функціонує цілий рік. Можливість створення на базі школи центру з підготовки збірних України із зимових видів спорту (санний спорт, стрибки з трампліну, лижне двоборство).	50,4 млн. грн.
Будівництво бази відпочинку в смт. Буки Черкаська обл.	Створення рекреаційного центру на території зони відпочинку дозволить розмістити в комфортних умовах відвідувачів на протязі всіх сезонів року, що сприятиме розвитку централізованого екологічного туризму та рекреації в районі.	5 тис. дол. США
Лижна траса «SNOWпарк» Чернівецька	Будівництво II черги та розширення надання послуг лижної траси «SNOWпарк» в с. Горбово Герцаївського району.	25 млн. грн.

На основі методології проектного менеджменту [5, 6] пропонуємо стратегію розвитку внутрішнього туризму розглядати як сукупність проектів різного порядку, які логічно і послідовно будують складові єдиного мегапроекту по розвитку внутрішнього туризму в Україні. Представлення такої стратегії на рівні України наведено у таблиці 3 і являє логічну послідовність монопроектів різних областей України, які в цілому і забезпечують стратегію розвитку внутрішнього туризму.

Таблиця 3

Проект розвитку внутрішнього туризму України

	Назва монопроекту	Термін реалізації	Виконавець
1.	Бритавська гостинна зелена садиба «Лісова казка»	1.01.16-01.01.17	Вінницька ОДА
2.	Спелеоцентр «Солотвино»	1.01.18-01.01.20	Закарпатська ОДА
3.	Реконструкція водовода питної води від с. Шелюги до смт. Кирилівка Якимівського району Запорізької області»	1.01.16-01.01.17	Запорізька ОДА
4.	Облаштування інфраструктури для туристів на заказнику державного значення – болото Ширковець (с. Старий Мізунь Долинського району)	1.01.16-01.01.18	Івано-Франківська ОДА
5.	Будівництво спортивно-розважально-торгового комплексу	1.01.17-01.01.19	Київська ОДА
6.	Будівництво Туристичного комплексу «Перлина Бессарабії» в с. Владичень Болградського району Одеської області	1.01.18-01.01.20	Одеська ОДА
7.	Проект «Лемурійське озеро», цілющі грязі затоки Сиваш	1.01.17-01.01.18	Херсонська ОДА
8.	Реконструкція санної траси та будівництво об'єктів інфраструктури в м.Кременець	1.01.19-01.01.21	Тернопільська ОДА
9.	Будівництво бази відпочинку в смт Буки	1.01.17-01.01.19	Черкаська ОДА
10.	Лижна траса «SNOWпарк»	1.01.19-01.01.20	Чернівецька ОДА

Проект визначає назви монопроектів, терміни їх реалізації та виконавців (в нашому прикладі це відповідальні координатори в особі представники облдержадміністрацій).

Дієвими інструментами методології проектного менеджменту є мережеві графіки і графіки Ганта [7]. На рис.1 наведено графік Ганта, який дозволяє визначити точки контролю за реалізацією проекту.

01.01.16		01.01.17		01.01.18		01.01.19		01.01.20		01.01.21
Проект 1										
				Проект 2						
Проект 3										
Проект 4										
		Проект 5								
				Проект 6						
		Проект 7								
						Проект 8				
		Проект 9								
				Проект 10						

Рис.1. Графік Ганта по реалізації проекту розвитку внутрішнього туризму

Графік Ганта дозволяє наочно контролювати водночас мультипроекти, що складаються з монопроектів, спираючись на критерій, що одночасно складно починати реалізацію більш трьох проектів і закінчувати її. Зі складеного нами графіку бачимо, що одночасно починається максимум три проекти и одночасно закінчується реалізація двох проектів. Контролює дотримання графіку та хід виконання робіт відповідальна особа з Державного агентства України з туризму та курортів.

Стратегію внутрішнього туризму у вигляді мегапроекту з системи мульти- і монопроектів доцільно (можливо) розробити по кожній області України і відповідно скласти графік Ганта, який буде контролювати представник адміністрації області [8] (зроблено на прикладі Вінницької області у табл.4).

Таблиця 4

Проект розвитку внутрішнього туризму України у Вінницькій області

	Назва монопроекту	Термін реалізації	Виконавець
1.	Бритавська гостинна зелена садиба «Лісова казка»	1.01.16-28.12.16	Вінницька ОДА
2.	Відновлення та реставрація архітектурної пам'ятки 18 ст. «Вітряк» с. Білопілля Козятинського району	1.01.16-30.12.16	Вінницька ОДА
3.	«Музей Батозька битва» –візитівка козацького минулого на Поділлі»	1.01.17-30.12.18	Вінницька ОДА
4.	Центр патріотичного виховання, оздоровлення та туризму «Південний Буг» в с.Завадівка Теплицького району	1.01.17-27.12.18	Вінницька ОДА
5.	Розробка та впровадження туристичного маршруту «Історичними стежками Барщини»	1.01.19-28.12.19	Вінницька ОДА
6.	Відкриття садиби зеленого туризму	1.01.19-30.12.19	Вінницька ОДА
7.	Туристичний центр «Перлина Поділля»	1.01.20-26.12.21	Вінницька ОДА
8.	«Туризм, як запорука динамічного соціально-економічного розвитку сільської громади»	1.01.20-25.12.21	Вінницька ОДА

На рис.2 наведено графік Ганта, який дозволяє визначити точки контролю за реалізацією проекту у Вінницькій області.

01.01.16	01.01.17	01.01.18	01.01.19	01.01.20	01.01.21
Проект 1					
Проект 2					
	Проект 3				
	Проект 4				
			Проект 5		
			Проект 6		
				Проект 7	
				Проект 8	

Рис.2. Графік Ганта по реалізації проекту розвитку внутрішнього туризму у Вінницькій області

На основі даних графіку бачимо, що одночасно починається максимум два проекти і одночасно закінчується реалізація двох проектів. Контролює дотримання графіку та хід виконання робіт відповідальна особа призначена Вінницьким ОДА.

Щодо того яким саме чином просувати інвестиційні проекти пропонуються щорічні інвестиційні форуми, туристичні виставки та ярмарки інвестиційних проектів як в регіоні, в Україні та за кордоном.

Висновки та перспективи подальших розвідок. В умовах світової економічної кризи і кризи в Україні внутрішній туризм є пріоритетним напрямком розвитку туристичної сфери. Успішний розвиток внутрішнього туризму неможливий без чітко розробленої стратегії. Проведені теоретичні дослідження методології проектного менеджменту дозволяють вести мову про доцільність використання методів управління проектами при обґрунтуванні та реалізації стратегії розвитку внутрішнього туризму.

Проілюстровано можливість і доцільність застосування методології проектного менеджменту в розробці і реалізації стратегії розвитку туризму, а також можливості її застосування на різних рівнях управління в сфері туризму.

Подальшого розвитку, на наш погляд, потребує розгляд методів управління ризиками при реалізації стратегії розвитку внутрішнього туризму, тому що багатогранна сфера туризму підпадає під дію великої кількості зовнішніх факторів впливу.

Список використаної літератури

- Соколенко С. Проблеми і перспективи посилення конкурентоспроможності економіки України на основі кластерів / С. Соколенко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 31-35.
- Ганущак-Єфіменко Л.М. Конкурентні переваги кластерооб'єднаних підприємств на ринку // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3 (105). – С. 143-147.
- Мальська М.П., Рутинський М.Й., Білоус С.В., Мандюк Н.Л. Економіка туризму. Теорія і практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 544 с. Режим доступу – http://pidruchniki.com/1584072062160/turizm/ekonomika_turizmu
- Обзор рынка туристических услуг в Украине: Инвестиционные проекты в сфере туризма та курортов Украины [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rb.com.ua/rus/marketing/tendency/7296/>
- Кобиляцький Л. С. Управління проектами: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 200 с.: іл.
- Строкович Г. В. Управління проектами: Підручник для студентів екон. спеціальностей / Г. В. Строкович; Нар. укр. акад., каф. економіки підприємства. – Х.: Вид-во НУА, 2013. – 220 с.
- Султанов И. А. Место диаграмм Ганта в планировании проекта [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://projectimo.ru/planirovanie-proekta/diagramma-ganta.html>

References

- Sokolenko, S. (2008). *Problems and prospects of strengthening competitiveness of Ukraine's economy based clusters* (Economist, No.10.)
- Ganuschak-Єfimenko, L.M. (2010). *Competitive advantages klasteroob'yednanyh enterprise market* (Actual problems of economy, No.3 (105))
- Malska, M.P., Rutinsky, M.J., Bilous, S.V., Manduke, N.L. (2014). *Economics of Tourism. Theory and Practice. Textbook*. – Kyiv, Center of educational literature. (in Ukr.) Retrieved from: http://pidruchniki.com/1584072062160/turizm/ekonomika_turizmu

4. *Review the tourist market in Ukraine: Investment projects in tourism and resorts of Ukraine* [Electronic resource]. Retrieved from-<http://www.rb.com.ua/rus/marketing/tendency/7296>
5. Kobilyatsky, L.S. (2002). *Project management*. – Kyiv, AIDP. (in Ukr.)
6. Strokovich, G.V. (2013). *Project management*. (People's Ukrainian Academy, department of business economics . Kharkov, Type of LSA)
7. Sultanov, I.A. *Location Gantt charts in project planning* [Electronic resource]. Retrieved from: <http://projectimo.ru/planirovanie-proekta/diagramma-ganta.html>

Drobotova Marina Vladimirovna

associate professor of tourism and hotel and restaurant business

The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

**THE DEVELOPMENT STRATEGY OF DOMESTIC TOURISM AND ITS IMPLEMENTATION
ON THE BASIS OF PROJECT MANAGEMENT METHODOLOGY**

Introductoin. *Development strategy of domestic tourism is non-existent at the national level. Therefore, it is necessary to developed it.*

Purpose. *Studying the possibility of applying the methods of project management in the development of strategy and its implementation*

Results. *Current economic conditions require finding reserves to increase the efficiency of individual sectors of the national economy, regions and states. Tourism needs a particular note, because it is one of the most promising, dynamic and profitable sectors of the world economy.*

The variety of tourism projects is extremely high in the real world. They may differ in composition, in subject area, scope, duration, composition of participants, the degree of difficulty, results, etc. The feasibility of applying methods of project management in the strategy of development of internal tourism in Ukraine is determined.

To assess projects of internal tourism development in Ukraine were analyzed investment projects in the tourism sector in 11 recreation areas. The analysis of investment projects was carried out by such criterion as "the most expensive project in terms of regions of Ukraine", "the cheapest project in terms of regions of Ukraine", "the most interesting projects in regions of Ukraine", "the separation of investment projects in terms of tourism regions of Ukraine by type of tourism".

Based on the methods of project management the proposed strategy for the development of domestic tourism be viewed as a set of projects of a different order that is logical and consistent to build components of a single megaproject for the development of domestic tourism in Ukraine. Presented the strategy at the level of Ukraine is a logical sequence monoprojects in different regions of Ukraine, which as a whole and provide a strategy for the development of domestic tourism.

Gantt chart is one of the tools of project management. It allows you to determine the point of monitoring the implementation of the project and to visually monitor a few projects.

The strategy of domestic tourism should develop in each region of Ukraine. It should be in the form of a megaproject from the system monoprojects. You also need to make a Gantt chart, which will control the representatives of administrations of regions.

Originality. *For the first time the methods of project management are applied to the development strategy of domestic tourism in Ukraine.*

Conclusions. *The successful development of domestic tourism is impossible without a well developed strategy. Theoretical research project management methods lead to the conclusion on the feasibility of their use in the study and development strategy of domestic tourism. The theoretical studies of the techniques of project management allow us to conclude about the feasibility of their use in the justification and implementation of the strategy of development of internal tourism.*

The opportunity and expediency of application of methods of project management are illustrated by means of Gantt chart for implementation of the strategy of tourism development. Gantt charts built for use at different management levels in tourism to Ukraine and a separate area (on the example Vinnytsia region).

In the near future attention requires consideration of the risk management techniques in the implementation of the development strategy of domestic tourism, because the tourism sector is subject to a large number of external factors.

Keywords: *tourism; project management; investment; project schedule Gantt; region development; the payback period; cost.*

*Одержано редакцією 18.11.2016 р.
Прийнято до публікації 18.11.2016 р.*

УДК 336.7

Напора Ірина Юрївна,
аспірант кафедри менеджменту
та економічної безпеки,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

***Анотація.** Розглянуто організацію системи інформаційної безпеки банківської установи. Виділено основні складові системи інформаційної безпеки банку. Визначено мету системи інформаційної безпеки банку, основні задачі, об'єкти та суб'єкти. Наведено принципи організації системи інформаційної безпеки банку. Висвітлено нормативно-правове забезпечення інформаційної безпеки. Розглянуто політику інформаційної безпеки банківської установи, як елемент системи інформаційної безпеки.*

***Ключові слова:** банківська установа; інформаційна безпека; система; елементи; принципи; політика.*

Постановка проблеми. Актуальність проблеми пов'язана з тим, що останнім часом інформація набула особливого значення, посилилася її роль в суспільстві. У зв'язку зі швидким розвитком технологій, в тому числі дистанційного банківського обслуговування, відбулося усвідомлення ймовірності настання інформаційних загроз та необхідності створення дієвої системи інформаційної безпеки банківських установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслена проблема висвітлена у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених таких, як: Дудченко Н. В., Зубок М. І., Мігус І. П., Колпаков П. О., Мельник С. І., Сухонос В. В. Окремим аспектам питання щодо системи інформаційної безпеки банківських установ в своїх роботах приділяють увагу Бодюл Є. М., Кавун С. В., Колодій І. М., Страхарчук А. Я., Чернадчук Т. О. та інші.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах посилення інформатизації та комп'ютеризації суспільства, забезпечення інформаційної безпеки є одним з пріоритетних завдань на сьогоднішній день.

Попри вагомий доробок вітчизняних та зарубіжних авторів, які досліджували дане питання, проблему вивчено недостатньо глибоко. Аналіз наукових праць показав відсутність єдиного підходу до організації системи інформаційної безпеки банківських установ, що свідчить про актуальність даного дослідження.

Метою статті є дослідження питання організації системи інформаційної безпеки банку на основі виокремлення основних її складових.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банківська система є вкрай важливою, а забезпечення її інформаційної безпеки є обов'язковою умовою для її функціонування. Оскільки інформація, що знаходиться в базах даних банків, має реальну матеріальну вартість, то вимоги до її зберігання та обробки будуть завжди підвищеними.

Колпаков П. О. під економічною безпекою розуміє стан господарюючого суб'єкта, який характеризується організованою сукупністю концептуальних і прагматичних чинників, що забезпечують даній системі: захист від небажаних впливів; динамічний розвиток; ефективність життєво важливих процесів; незалежність; можливість досягнення цілей [1].

Безпека банків, за Сухонос В. В. – це складне системне утворення, яке включає правову, економічну, фінансову, інформаційну та інші види безпеки [2].

На думку Зубка М. І., під економічною безпекою банку слід вважати стан, при якому забезпечується економічний розвиток і стабільність банківської діяльності, гарантований захист його фінансових і матеріальних ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації [3, с. 89].

Стан інформаційної безпеки банку являє собою уміння і здатність банку протистояти будь-яким спробам завдати шкоди законним інтересам банку.

Зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі формуються під впливом певних факторів, що обумовлюють появу різноманітних загроз для банків і одночасно мають економічний характер.

Ці загрози виникають внаслідок недостатньої адаптації банківської системи до постійних змін умов ринку, зростання рівня неплатоспроможності суб'єктів господарювання та злочинності, низького рівня правової підготовки і відповідальності працівників банку [2].

Отже, інформаційна безпека банківської установи є складовою економічної безпеки і їй належить важлива роль у її формуванні (рис. 1).

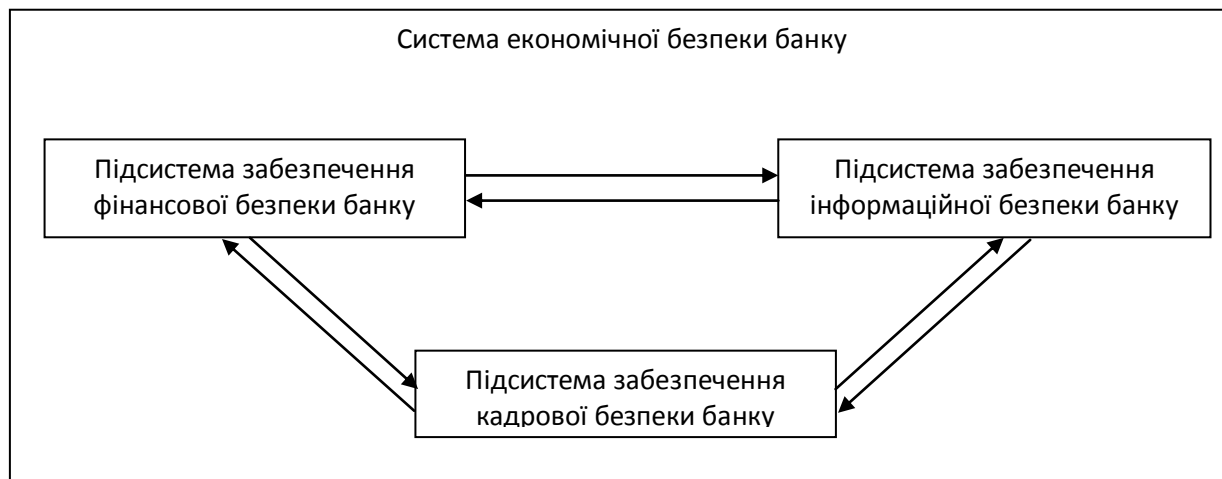

Рис. 1. Інформаційна безпека банківських установ в системі економічної безпеки

При створенні системи економічної безпеки банківської установи інформаційна безпека повинна розглядатися як невід'ємна та край важлива її частина.

Інформаційна безпека банку досягається проведенням збору та аналізом інформації про внутрішнє і зовнішнє середовище банку, аналітичною обробкою інформації щодо партнерів та конкурентів, визначенням категорій банківської інформації та заходів щодо її захисту, дотриманням персоналом банку правил роботи з інформацією, своєчасним виявленням спроб і каналів витоку інформації [3, с. 19].

Необхідний комплексний підхід до організації системи інформаційної безпеки банківських установ.

На нашу думку, систему інформаційної безпеки слід визначати як сукупність суб'єктів, принципів, нормативно-правової бази, політики інформаційної безпеки тощо, з метою виявлення вразливих місць і загроз та запобігання їх впливу на забезпечення нормального функціонування банку.

Визначимо загальну концепцію організації системи інформаційної безпеки банківських установ (рис. 2).

Метою даної системи є забезпечення стійкого функціонування банку, виявлення та запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам інформаційної безпеки банківських установ.

Основними внутрішніми загрозами інформації є: втрата інформації, некомпетентність персоналу, розголошення інформації, знищення інформації, викривлення інформації, викрадення конференційної інформації, витік інформації, а зовнішніми – порушення фізичної цілісності, порушення логічної цілісності, модифікація змісту, порушення конфіденційності, порушення прав власності на інформацію [4, с. 122].

Кавун С. В. виділяє такі властивості інформації як: конфіденційність – захищеність від несанкціонованого ознайомлення; цілісність – захищеність від несанкціонованого спотворення, руйнування або знищення; доступність – захищеність від несанкціонованого блокування [5].

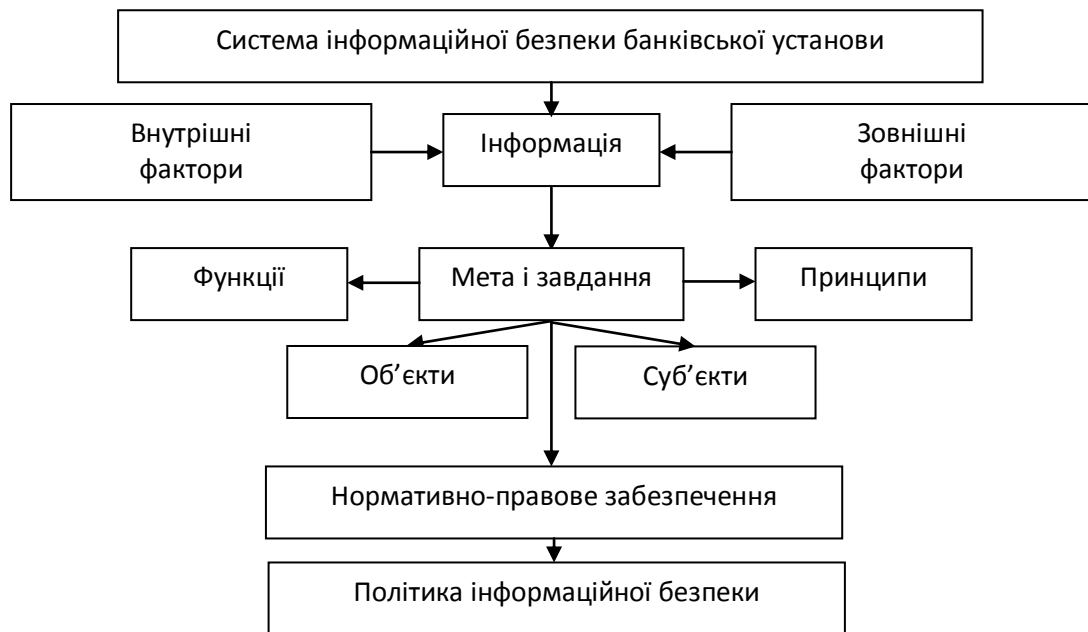

Рис. 2. Концепція системи інформаційної безпеки банківських установ

Основними задачами системи інформаційної безпеки є:

- класифікація інформації щодо характеру доступу до неї;
- запобіганні витоку інформації;
- прогнозування, своєчасне виявлення й усунення загроз інформаційній безпеці банку;
- створення механізму й умов оперативного реагування на загрози інформаційній безпеці банку;
- ефективне припинення посягань на інформаційні ресурси банку на основі правових, організаційних і інженерно-технічних заходів і засобів забезпечення безпеки [6, с. 54].

На думку С. І. Мельник, складовими елементами системи є об'єкт, суб'єкт і механізм безпеки, а також стратегічні дії із забезпечення безпеки [7, с. 151].

Дудченко Н. В. в своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що система, характеризується такими елементами, як: об'єкти, суб'єкти, функції, принципи, механізм забезпечення та методика оцінювання стану системи [8, с. 153].

У редакції І. П. Мігус, серед елементів виокремлено: концепцію формування системи, стратегію системи, нормативно-правове регулювання, загрози безпеці, механізм реалізації, методологія оцінки та контролю рівня безпеки [9, с. 312].

На думку автора, в системі інформаційної безпеки банківських установ поряд з такими елементами, як: об'єкт, суб'єкт, принципи, нормативно-правове забезпечення, слід розглядати політику інформаційної безпеки банку.

Визначимо об'єкти, які підлягають захисту з метою забезпечення інформаційної безпеки банку:

- інформаційні ресурси;
- інформація про персонал;
- програмне забезпечення;
- процеси обробки інформації;
- обладнання автоматизованої системи;
- приміщення.

Серед суб'єктів інформаційної безпеки можна виокремити: державні органи, державні інститути, НБУ, керівники банків, окремі структурні підрозділи банку, юридичні та фізичні особи, які виконують практичні дії із забезпечення інформаційної безпеки банків або вступають з банком у договірні відносини.

Бодюл Є. М. виокремлює такі принципи організації системи інформаційної безпеки банку, як: комплексність, своєчасність, безперервність, активність, законність,

обґрунтованість, спеціалізація, взаємодія, удосконалювання, централізація управління, економічна доцільність тощо [6, с. 55].

На нашу думку, також було б доцільним розглядати принципи компетентності та конфіденційності, що обумовлено специфікою діяльності банківських установ.

Нормативно-правове забезпечення інформаційної безпеки банківських установ визначається законодавчими актами держави. Вони регламентують правила використання, опрацювання та передачі інформації обмеженого доступу та встановлюють ступінь відповідальності за порушення цих правил [10, с. 231].

НБУ послідовно впроваджує міжнародну політику в сфері забезпечення інформаційної безпеки банків. Національним банком України з метою підвищення рівня інформаційної безпеки в банківській системі України запроваджено Стандарти з управління інформаційною безпекою в банківській системі України СОУ Н НБУ 65.1 СУІБ 1.0:2010 «Методи захисту в банківській діяльності. Система управління інформаційною безпекою. Вимоги» (ISO/IES 27001:2005, MOD); СОУ Н НБУ 65.1. СУІБ 2.0:2010 «Методи захисту в банківській діяльності. Звід правил для управління інформаційною безпекою» (ISO/IES 27002:2005, MOD) тощо [11, с. 46].

Забезпечення інформаційної безпеки банку неможливе без дотримання внутрішніх правил, положень, інструкції тощо.

Доцільно в системі інформаційної безпеки банківських установ також розглядати і політику інформаційної безпеки банку, яка являє собою науково обґрунтовану систему поглядів на визначення основних напрямків, умов і порядку практичного вирішення задач інформаційного захисту банківської установи від протиправних дій [6, с. 53].

Політика формується на основі характеристики об'єкта застосування; аналізу поточного стану захищеності інформаційної інфраструктури банку; обліку можливих негативних факторів впливу та ймовірності їх реалізації; створення методології ухвалення управлінських рішень щодо забезпечення інформаційної безпеки з врахуванням вимог, що містяться в законах і нормативних актах, стандартах у галузі інформаційної безпеки.

Для побудови політики інформаційної безпеки рекомендується окремо розглядати наступні напрямки захисту інформаційної системи:

- захист об'єктів інформаційної системи;
- захист процесів, процедур і програм обробки інформації;
- захист каналів зв'язку;
- управління системою захисту.

У створенні надійної системи захисту інформації виокремлюють чотири основних етапи:

- аналіз можливих загроз;
- розроблення й планування системи захисту інформації;
- реалізація системи захисту;
- супроводження системи захисту під час експлуатації інформаційної системи [12, с. 397].

Отже, основним питанням є побудова ефективної системи захисту інформації в банківській установі, основними напрямками якої є розробка та використання програмно-технічних засобів захисту банківської інформації, зокрема щодо виявлення каналів її витоку. Використання інформаційних технологій приховує в собі значні ризики, які потрібно постійно відстежувати та враховувати для мінімізації фінансових втрат.

Надважливим є побудова повноцінної системи інформаційної безпеки, адже через недостатню увагу до інформаційної безпеки відбувається витік, втрата, розголошення, перекручування та знищення службової інформації, а це призводить не лише до втрати довіри клієнтів, а й до значних збитків.

Система інформаційної безпеки має специфіку та особливості у кожному банку, тому комплексне і професійне надання захисту є необхідністю для роботи всієї банківської системи.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Безпека може бути забезпечена лише при комплексному підході, використанні всіх засобів захисту і на всіх етапах роботи з інформацією. Найкращий ефект досягається тоді, коли всі засоби і методи об'єднуються в єдиний цілісний механізм. При цьому, залежно від зміни внутрішніх і зовнішніх умов, система захисту повинна оновлюється і удосконалюється.

Перспективи подальших досліджень полягають у конкретизації запропонованих елементів, що дасть змогу побудови ефективної системи інформаційної безпеки банківських установ.

Список використаної літератури

1. Колпаков П. А. Система экономической безопасности фирмы [Электронный ресурс] / П. А. Колпаков // Экономика и менеджмент инновационных технологий. – 2013. – №1. – Режим доступа: <http://ekonomika.snauka.ru/2013/01/1567>.
2. Сухонос В. В. Концептуальні організаційно-правові засади функціонування системи економічної безпеки банків / В. В. Сухонос // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1. – С. 64-66. – Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pvuabs/2011_1/04_03_02.pdf.
3. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності: Навч. посібник. / М. І. Зубок – К.: КНЕУ, 2002. – 190 с.
4. Черевко О. В. Джерела виникнення загроз інформаційній безпеці банківських установ / О. В. Черевко, В. М. Андрієнко, І. Ю. Напора // Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки. – 2016. – № 3. – С.120-127.
5. Кавун С. В. Інформаційна безпека. Навчальний посібник / С. В. Кавун, В. В. Носов, О. В. Манжай. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 352 с.
6. Бодюл Є. М. Інформаційна безпека банку / Є. М. Бодюл // Протидія злочинам, які вчиняються з використанням комп'ютерних мереж: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Севастополь, 1–2 жовтня 2010 року) / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – С.53-55.
7. Мельник С. І. Формування системи економічної безпеки банку / С. І. Мельник // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 149-152.
8. Дудченко Н. В. Вплив державного регулювання на систему економічної безпеки банківських установ : дис. канд. ек. наук : 21.04.02 / Дудченко Наталія Василівна – Черкаси, 2013. – 270 с.
9. Мігус І. П. (Шульга І. П.) Економічна безпека емісійної діяльності акціонерних товариств: [монографія] / І. П. Мігус (І. П. Шульга). – Черкаси: ТОВ «МАКЛАУТ», 2010. – 425 с.
10. Колодій І. М. Співвідношення понять «охорона», «захист», «гарантованість», «забезпечення» права фізичних та юридичних осіб на банківську інформація / І. М. Колодій // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки.–2010. – Випуск 49. – С. 228-233.
11. Чернадчук Т. Забезпечення інформаційної безпеки як один із напрямів банківської діяльності / Т. Чернадчук // Юридична Україна. – 2013. – №3. – С. 44-47.
12. Страхарчук А. Я. Інформаційні системи і технології в банках: Навч. посіб. / А. Я. Страхарчук, В. П. Страхарчук – К.: УБС НБУ: Знання, 2010. – 515 с.

References

1. Kolpakov, P.A. (2013). The economic security system of the company. *Ekonomika y menedzhment innovatsionnykh tekhnolohiy (Economy and management of innovative technologies)*, 1. Retrieved from <http://ekonomika.snauka.ru/2013/01/1567>. (in Rus).
2. Sukhonos, V.V. (2011). Conceptual organizational and legal framework of the system of economic security of banks. *Pravovyi visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoiu spravy (Legal Bulletin Ukrainian Academy of Banking)*, 1. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pvuabs/2011_1/04_03_02.pdf. (in Ukr).
3. Zubok, M.I. (2002). *Banking Security*. Kyiv: KNEU (in Ukr).
4. Cherevko, O.V. & Andrienko V.M. & Napora I.U. Sources of information security threats of banks. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky. (Bulletin Cherkassy University. Series: Economics)*, 3, 120-127 (in Ukr).
5. Kavun, S. V. & Nosov, V. V. & Manzhai, O. V. (2008). *Information Security*. Kharkiv: Ed. KhNUE (in Ukr).
6. Bodiul, E.M. (2010). Information Security of Bank. *Combating crimes committed through the use of computer networks: Abstracts of the International Scientific Conference (m. Sevastopol, 1-2 October 2010)(in Ukr)*.
7. Melnyk, S.I. (2010). Formation of Economic Security Bank. *Bulletin of Economics and transportation industries*, №29, 149-152. (in Ukr).
8. Dudchenko, N.V. (2013). *The impact of government regulation on the system of economic security of banks*. The thesis for the degree of candidate of economic sciences. Cherkassy (in Ukr).
9. Mihus, I. P. (2010). The emission economic security of joint stock companies. Cherkasy “MAKLAUT” (in Ukr).

10. Kolodiy, I.M. (2010). Value concepts of "security", "protection", "guaranteed", "ensure" the rights of individuals and entities on banking information. *Derzhava i pravo: Zbirnyk naukovykh prats. Yurydychni i politychni nauky (State and Law: Collected Works. Legal and political science)*, vol.49, 228-233 (in Ukr).
11. Chernadchuk, T. (2013). Information security as one of the areas of banking. *Yurydychna Ukraina (Legal Ukraine)*, 3, 44-47.
12. Straharchuk, A.Ya. (2010). *Information systems and technology in banks*. K.: UBS NBU: Znannia (in Ukr).

Napora Iryna Yuriyvna,

Postgraduate of Management and economic security Department,
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

ORGANIZATION OF INFORMATION SECURITY SYSTEM OF BANKING INSTITUTIONS

Introduction. *The relevance of the study due to increased special importance and role of information in society. Due to the rapid development of technology, including remote banking services, a better understanding of the probability of the information threats and the need to establish an effective system of information security of banking institutions.*

Purpose. *The purpose of this article is to study the organization of information security system of the Bank based on the allocation of its basic components.*

Methods. *Used such research methods as monographic, theoretical generalization, systematization, analysis.*

Results. *It is established that the problem of research organization of information security system of a banking institution is relevant. The basic components of information security system of the Bank. Define the objectives of the information security system of the Bank, main tasks, objects and subjects. The principles of information security systems organization of the Bank are Given. Normative-legal ensuring of information security are highlighted. The information security policy of the banking institution, as part of the information security system are reviewed.*

Originality. *It was proposed definition of "system of information security of banking institutions". Defines the General concept of information securities system of banking institutions.*

Conclusion. *The most important task of bank – is the construction of a information securities system, because insufficient attention to information security leaks, loss, disclosure, corruption or destruction of proprietary information. Since the information held in the databases of banks has a real financial cost, the requirements for its storage and handling will always be elevated. According to the results of the conducted research we can draw the following conclusions: the proposed definition of "information security system of a banking institution". The elements of information security of banking institutions are studied. Prospects for further research are proposed in the specification of the elements that will enable an effective system of information security of banking institutions.*

Keywords: *banking institution; informational security; system; elements; principles; policy.*

*Одержано редакцією 30.11.2016 р.
Прийнято до публікації 02.12.2016 р.*

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

УДК 339.924

Кукурудза Іван Іванович,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії,
інноватики та міжнародної економіки
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ

***Анотація.** Досліджено стан і перспективи підвищення міжнародної конкурентоспроможності України в контексті польського досвіду; аргументовано можливі позитиви і негативи внаслідок входження України до Зони вільної торгівлі (ЗВТ) з Європейським Союзом (ЄС) і деякого згортання економічного співробітництва з країнами Співдружності Незалежних Держав (СНД), передусім Російською Федерацією; аргументовано рекомендації щодо виваженої економічної політики в контексті підвищення конкурентоспроможності економіки України та Польщі.*

***Ключові слова:** конкурентоспроможність економіки України; польський досвід; чинники підвищення конкурентоспроможності; загрози зниження конкурентоспроможності.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізованого ринку товарів і послуг, капіталів і робочої сили, технології та інформації національні економіки можуть розраховувати на гідне «місце під сонцем» лише в разі забезпечення належного рівня міжнародної конкурентоспроможності. Як переконає вітчизняний і зарубіжний досвід, добитися цього можливо лише за умов якісного економічного зростання та високого рівня стійкості національної суспільно-економічної системи, які в свою чергу залежать від рівня та ефективності інвестиційно-інноваційної політики у виробничій і соціальній сферах, тобто інвестицій у виробничий і людський капітал, фундаментальні та прикладні дослідження, розробку товарів і процесів тощо. З огляду на це кожна країна, в тому числі й Україна, повинна постійно дбати про підвищення своєї конкурентоспроможності, як на рівні господарюючих суб'єктів, так і на міждержавному рівні. А це робить проблему міжнародної конкурентоспроможності української економіки доволі актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам міжнародної конкурентоспроможності національних економік присвятило свої праці чимало вітчизняних і зарубіжних вчених, в тому числі Антонюк Л. Л., Грінберг Р. С., Губський Б. В., Лук'яненко Д. Г., Портер М., Поручник А. М., Сорос Дж., Чужиков В. І., Шніцер М., та інші. Вони зокрема дослідили проблеми управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку, окреслили основні чинники посилення конкурентоспроможності національних економік розвинутих країн та країн, що є менш розвиненими, а також деякі інші важливі аспекти проблеми. Проте ряд питань, в тому числі питання порівняльного аналізу міжнародної конкурентоспроможності окремих країн, на наш погляд, досліджені недостатньо, а тому потребують подальшої уваги науковців.

Метою статті є дослідження міжнародної конкурентоспроможності української економіки в контексті польського досвіду; виявлення чинників, що не сприяли підвищенню конкурентоспроможності української економіки в умовах переходу до ринку; розробка пропозицій щодо запозичення польського досвіду підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Виклад основного матеріалу. В умовах економічної глобалізації конкурентна боротьба (змагання) ведеться як між суб'єктами господарювання за сектори світового ринку, так і між країнами та соціально-економічними системами за домінуючі позиції у світовому просторі. Отже, конкурентоспроможність національної економіки – це здатність національного господарства в цілому і окремих його складових забезпечити стале зростання національного багатства та впливати на гео економічні трансформації. Для України і Польщі проблеми міжнародної конкурентоспроможності економіки стали надзвичайно важливими одразу після початку ринкових перетворень. На їх подальше загострення істотно вплинув розпад Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) і Радянського Союзу. Взявши курс на інтеграцію до системи світового господарства та приєднання до численних багатосторонніх економічних організацій, в тому числі і до Європейського Союзу (ЄС), Україна і Польща повинні були здійснити кардинальну структурну перебудову економіки як засобу підвищення їх конкурентоспроможності на світовому просторі. Потрібно було діяти досить швидко, аби закріпитися на вже освоєних ринках і водночас не менш активно освоювати нові ринки, пам'ятаючи, що віднині вчорашні партнери по РЕВ і Радянському Союзу стають для України такими ж конкурентами, як і США, Великобританія, Німеччина, Франція та інші країни світової спільноти.

Структурна перебудова мала охопити всю національну економіку, оскільки вона переставала бути складовою єдиного народногосподарського комплексу СРСР, а пускалася в «самостійне плавання» як економіка суверенної незалежної держави. Причому, за визнанням тодішніх найактивніших противників Союзного Договору в особі верхівки «руху», Україна виходила в «самостійне плавання» не з порожніми трюмами. На той час вона посідала перше місце в Європі по виробництву на душу населення вугілля, залізної руди, сталі, цукру і картоплі, друге місце – нафти, газу, молока, масла, зерна і зернобобових, третє місце – електроенергії, м'яса тощо. Залишалось напружитись, щоб вийти на перші місця в машинобудуванні, приладобудуванні, технології, зв'язку, транспорті та деяких інших секторах економіки. Причому на старті ринкових перетворень наш економічний потенціал, в тому числі і щодо міжнародної конкурентоспроможності, був одним із найвищих на теренах СРСР і доволі високим на теренах країн Східної та Центральної Європи. Скажімо, конкурентоспроможність окремих видів продукції, суб'єктів господарювання, багатьох галузей і національної економіки в цілому в Україні була вищою, ніж у Польщі, в контексті успіхів якої ми будемо розглядати наші власні успіхи та невдачі, пам'ятаючи при цьому, що економіки цих двох країн мали багато спільних рис на страті ринкових перетворень.

Виходячи із структури національних економік та рівня їхньої конкурентоспроможності, Україна і Польща на старті ринкових перетворень мали б, на наш погляд, вжити невідкладних заходів з метою забезпечення високої конкурентоспроможності виробів, підприємницьких структур, галузей і національних економік в цілому. Для цього можна було діяти в кількох напрямках: по-перше, в напрямі освоєння виробництва конкурентоспроможної продукції, яка вже вироблялася суб'єктами світового господарства. До речі, такий досвід було напрацьовано в 30-х роках минулого століття в СРСР (в тому числі і в Україні), а в останній чверті цього ж століття – в нових індустріальних країнах (НІК). По-друге, розробка власних технологій для виробництва нових видів продукції і маркетингове супроводження з метою виходу на нові ринки. В цьому напрямі також є чималий досвід НІК. По-третє, на старті ринкової трансформації обидві країни мали сповна використати наявний інноваційний потенціал для створення принципово нової продукції п'ятого і шостого технологічних укладів, використання якого (потенціалу) дало б можливість по рівню конкурентоспроможності зрівнятися з найбільш розвинутими країнами світу. По-четверте, (хоча це могло бути і першим) не варто було рвати напрацьовані зв'язки, особливо коопераційні, між собою (Україна та Польща) та іншими постсоціалістичними країнами, адже вони (коопераційні зв'язки) найбільш плідно зарекомендували себе у галузях і підприємствах з високим індексом конкурентоспроможності.

Однак українські та польські реформатори, як і реформатори багатьох інших постсоціалістичних країн, увесь зміст реформ практично звели до роздержавлення та приватизації власності і лібералізації управління економікою. При цьому вони не утрудняли себе розробленням основ реформування економіки, оскільки Міжнародний валютний фонд (МВФ) люб'язно запропонував (щоб не сказати нав'язав) їм неоліберальну модель, яку до цього вже впроваджували в ряді країн так званого «третього світу» і яка не зробила економіки цих країн конкурентоспроможними. Причому запропонували якраз ту модель, яка з-поміж інших шкіл неолібералізму була найменш продуктивною. Як відомо, неолібералізм включає в себе декілька шкіл, які поряд з тим, що виступають за лібералізацію економіки, використання принципів вільного ціноутворення, провідну роль приватної власності, обмежене втручання держави в економіку тощо, мають певні відмінності, породжені особливостями ідейних витоків і соціально-економічних умов становлення та розвитку неолібералізму в різних країнах. Найбільш відомими є фрайбурзька школа в Німеччині (В. Ойкен, В. Репке, Л. Ерхард та ін.), чикагська (монетаристська) школа в США (Л. Мізес, М. Фрідмен, А. Шварц та ін.), лондонська школа (С. Кеннан, Л. Робінсон та ін.).

Для України та Польщі, як і для інших країн з перехідною економікою, на старті ринкових перетворень більш плідною могла би бути модель, побудована на засадах переосмислення теорії і практики фрайбурзької школи, тобто німецького лібералізму, який більшою мірою, ніж англо-американський, орієнтований на загальнолюдські цінності, зокрема такі, як повага до власності, дотримання населенням моральних і правових норм, чесність, ощадливість, повага до законів і державної влади тощо. Проте Україні і Польщі було нав'язано американську (монетаристську) модель реформування економіки, яка виходить з мінімізації державного втручання у спонтанні ринкові процеси, в той час як саме держава поряд з ринком є супер-інститутом сучасного господарства, особливо в перехідних економіках постсоціалістичних країн. Як наголошує відомий польський економіст і політик Гж. Колодко, «надмірна і дуже швидка лібералізація торгівлі і зневага до стимулюючих функцій держави підняли витрати перетворення істотно вище неминучого мінімуму... в той час як результати виявились значно нижче очікуваного» [1, с. 92]. Сказане стосувалося ринкових перетворень у Польщі в період 1989-1993 рр., однак воно зберігає свою актуальність і до оцінки наслідків ринкових перетворень і в Україні, і в багатьох інших постсоціалістичних країнах. За даними Європейського банку реконструкції і розвитку, індекс конкурентної політики, що визначається в межах від 0 до 4,5 в Україні є стабільно низьким практично протягом усього періоду ринкових перетворень, оскільки не перевищує 2,33. В той час як в Польщі цей показник після першого етапу «шоку без терапії» (1989-1993 рр.) коливався від 2,67 до 3,33 [2].

Найвагомішим чинником міжнародної конкурентоспроможності національних економік, регіональних утворень і окремих бізнесових структур є інтенсивний інвестиційно-інноваційний розвиток. Саме завдяки йому Польща, стартуючи з дещо слабших позицій, змогла досягти чи не найкращих результатів щодо підвищення ефективності національної економіки серед колишніх соціалістичних країн. Продумана інвестиційно-інноваційна політика посприяла потужному притоку прямих іноземних інвестицій і формуванню внутрішніх нагромаджень капіталу, за рахунок яких країна змогла модернізувати свій виробничий потенціал, підвищити його науково-технічний рівень, забезпечити конкурентоспроможність економіки і наростити свої експортні можливості. Як наслідок, Польща останнім часом щороку продає на світовому ринку товарів на суму майже 190 млрд. доларів (36 % валового внутрішнього продукту (ВВП) [1, с.105], Україна – лише 46 млрд.доларів. Виробництво ВВП на душу населення в Польщі становить 26 тисяч доларів, в Україні – 8 тисяч доларів.

Про роль інвестиційно-інноваційного розвитку у посиленні конкурентоспроможності національної економіки відомо і в Україні. За даними ЮНЕСКО, до ринкових перетворень частка України у світовому науко-технічному потенціалі становила майже 7% при

чисельності населення приблизно 0,1% від світової. В бутність у складі СРСР Україна виробляла майже 40% науково-технічної продукції, з кожної тисячі зайнятих 11 осіб працювали у науково-технічній сфері [3, с.33]. Все це результат того, що Україна, за світовими критеріями, мала високорозвинуту науку та освіту. Досить було їй послабити свою увагу до згаданих чинників інвестиційно-інноваційного розвитку та піднесення міжнародної конкурентоспроможності, як ці останні, а за ними і соціально-економічний розвиток пішли на спад. За період ринкової трансформації удвічі скоротилася кількість проектних і дослідницьких організацій, майже на 50% зменшилася чисельність наукових працівників, фінансування науко-дослідних і дослідно-конструкторських робіт зменшилось з 3% ВВП до 0,3% і навіть до 0,1%. І це в той час, коли практика засвідчує, якщо на науку виділяти менше 1% ВВП, то розвиватися інноваційна діяльність не буде, а отже й не буде зростати конкурентоспроможність виробів, бізнесових структур, галузей і національної економіки в цілому.

На думку багатьох політиків і економістів, зі вступом України в Зону вільної торгівлі (ЗВТ) з Європейським Союзом (ЄС) чинники піднесення конкурентоспроможності національної економіки будуть наростати кількісно і діятимуть більш інтенсивно. Очікується, що входження в ЗВТ з ЄС дасть можливість нашим виробникам: 1) долучитися до принципово нових високих технологій, 2) змусить виробників орієнтуватися на виробництво високотехнологічної конкурентоспроможної продукції; 3) спонукатиме використовувати нові підходи та управлінські рішення в інноваційній діяльності. Але все це не впаде нам у вигляді манни небесної. На все потрібні інвестиції. Причому великі і надвеликі. Сьогоднішній стан національної економіки такий, що не дозволяє надіятися на внутрішні джерела фінансування модернізації виробничого потенціалу і підвищення його наукового рівня. І це в той час, коли світовий досвід переконує, що головним джерелом фінансування створення і впровадження нових технологій, експортної орієнтації економіки, поліпшення якості управління і заодно підвищення конкурентоспроможності національної економіки були і залишаються внутрішні накопичення капіталу. Як пише Г.Ж.Колодко, формуванню внутрішніх накопичень повинен надаватися необхідний пріоритет як в макроекономічній політиці, так і в системі мікроекономічних спонукань. Зокрема, вкрай важливо адекватно вибудувати фінансову (фіскальну і монетарну) політику, яка істотно впливає на прикладну схильність до накопичення, цим самим роблячи вирішальний вплив на загальний рівень накопичення капіталу і на рівень і динаміку інвестицій [1, с.96].

На жаль в Україні за 25 років незалежності формування внутрішніх накопичень капіталу не стало пріоритетним ні в макроекономічній політиці, ні в системі мікроекономічних спонукань. Серед чинників, які гальмують формування внутрішніх накопичень капіталу, найбільш характерними є: 1) непродуманість державної політики щодо формування внутрішніх накопичень капіталу; 2) політична нестабільність; 3) недосконалість та нестабільність правової бази; 4) високий рівень корупції; 5) несприятливий інвестиційний клімат тощо. Ми не станемо коментувати все зазначене, а назвемо лише один факт. Непродумана політика держави щодо грошових вкладів населення в банках (оподаткування процентів по вкладах) та відсутність належного гарантування вкладів призвело до того, що населення воліє зберігати свої заощадження не в банку, а, як кажуть в народі, в банці або під подушкою. А це ж сотні мільярдів коштів, які могли б служити джерелом фінансування заходів щодо розвитку інноваційної діяльності і підвищення конкурентоспроможності національної економіки. За нашими прогнозами, фінансові засоби модернізації виробничого потенціалу на новій науково-технічній основі і підвищення конкурентоспроможності національної економіки у найближчу перспективу стануть ще більш недоступними. Так думати дає підстави не тільки жалюгідний стан української економіки, а й бездумне розтринькування коштів доволі мізерного державного бюджету на непродумане реформування держапарату, суть якого зводиться практично до встановлення захмарно високих зарплат, пільг і привілеїв зростаючій армії чиновництва.

Не зумівши забезпечити формування внутрішніх нагромаджень капіталу, керівництво України останні 25 років орієнтується головним чином на залучення іноземного капіталу. Що ж, такі дії не тільки виправдані в особливих випадках, але й цілком закономірні, оскільки в умовах економічної глобалізації іноземні інвестиції, і в першу чергу прямі, виступають основним механізмом, що забезпечує розповсюдження нових технологій, підвищення якості маркетингу, управління та міжнародної конкурентоспроможності. Тим більше, що поряд є досвід знову ж таки Польщі. Завдяки активізації відносин з ЄС, вона отримала стільки прямих іноземних інвестицій, що їх виявилось достатньо для модернізації виробництва на базі більш високого технологічного укладу, переходу до випуску конкурентоспроможної продукції, створення нових робочих місць, запровадження сучасних форм управління і досягнення швидкого зростання темпів економічного розвитку. Продумана економічна політика, пише Гж. Колодко, забезпечила Польщі достаток резервів вільного капіталу і сучасних технологій, серйозний притік прямих іноземних інвестицій, що сприяли бажаній мікроекономічній реструктуризації і підвищенню міжнародної конкурентоспроможності підприємств [1, с.99].

На відміну від Польщі, українська практика показала, що за минулий період іноземний капітал не справив істотного впливу на модернізацію виробничого потенціалу, впровадження нових технологій та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Це зумовлено передусім тим, що іноземні інвестори в силу цілого ряду причин не поспішали вкладати свої капітали в українську економіку, незважаючи на те, що ціла низка чинників була сприятливою для отримання вигоди від інвестицій в економіку України. Серед згаданих чинників є: низький рівень заробітної плати, наявність дешевої сировини для виробництва товарів, високий кадровий потенціал, великий ринок збуту тощо. Не вплинули іноземні інвестиції на нашу економіку ще й тому, що вони використовувалися непродумано, а часто просто розкрадалися. Тому сьогодні можемо констатувати лише велику заборгованість. Загальний борг України сьогодні становить 131% ВВП, в той час як в Польщі він удвічі менший [4, с 17].

Загальновідомо, що лідерами інвестиційно-інноваційного розвитку і піднесення рівня конкурентоспроможності є підприємства великого бізнесу. Проте за наявності державної підтримки, в Польщі навіть малі та середні суб'єкти господарювання здійснюють наукові дослідження, виконують замовлення великих підприємств за їх підтримки та фінансування. Підвищення інноваційної активності бізнесу, в тому числі малого та середнього, є одним із пріоритетів політики Польщі і розглядається як один із найважливіших чинників підвищення конкурентоспроможності національної політики в цілому. Держава нерідко здійснює пряму підтримку розробки інноваційних продуктів малими та середніми підприємствами через надання їм грантів та пільгових кредитів, інформаційне забезпечення, а в окремих особливих випадках навіть вживає «неортодоксальних заходів». Так, щоб вдруге за часів ринкових перетворень повернути польську економіку на шлях стрімкого розвитку, нове державне керівництво списало борги більш ніж 60 тисячам підприємств, 99% з яких були малими та середніми. Такими діями уряд зміг зберегти близько 200 тис. робочих місць і відвернути банкрутство понад тисячі підприємств, які були на межі до цього через руйнівну монетарну та фіскальну політику попереднього керівництва [1, с.114-115].

Багаточисленні уряди України упродовж незалежності робили спроби побудови механізмів державної підтримки інноваційного розвитку як найважливішого чинника піднесення конкурентоспроможності та підвищення ефективності національної економіки. Однак, як зазначає Н.П.Тарнавська, «політика держави у царині структурної перебудови економіки не пов'язувалася з методологією реалізації інноваційної моделі розвитку, не базувалася на чітко й однозначно сформульованих пріоритетах розвитку, а здійснення поточних заходів орієнтувалося на вирішення поточних (часто неузгоджених) завдань, що мало лише негативні наслідки – розвиток процесів стагнації економіки та її руйнування» [5, с.182]. А це означає, що, навіть маючи значні виробничий, науковий та природний

потенціали, Україна неспроможна зрівнятися з Польщею по рівню конкурентоспроможності, не говорячи вже про розвинуті країни світу.

З долученням України до ЗВТ з ЄС багато хто з політиків та економістів очікують сплеску припливу зарубіжних інвестицій саме з ЄС. За підрахунками аналітиків, Євросоюз імовірно проспонує інвестиційну програму створення в Україні нових промислових підприємств, здатних виробляти конкурентоспроможну машинобудівну продукцію на ті 5 млрд. доларів, які ми втратимо внаслідок ускладнення доступу на ринки країн-учасниць Митного Союзу, і передусім Росії, де виробни українського машинобудування були і могли б й надалі бути конкурентоспроможними. Адже переважна частка високотехнологічної продукції машинобудівних галузей України експортувалася не до країн ЄС, а до митного Союзу та деяких інших. Але для відродження вітчизняного промислового потенціалу потрібно не менше 100 млрд. доларів на найближчі 3-5 років, тобто 20-30 млрд. доларів щороку [4, с.39]. Зрозуміло, що таких грошей нам ніхто не дасть, оскільки сам ЄС сьогодні переживає не кращі часи своєї історії. Це, по-перше. А по-друге, європейський бізнес незацікавлений в появі на ринку нового конкурента, яким могла б стати Україна в разі здійснення модернізації свого виробничого потенціалу та підвищення його науково-технічного рівня. Крім того, слід мати на увазі, що навіть після модернізації виробничого потенціалу наші виробники машинобудівної та переробної галузей навряд чи змогли б конкурувати на рівних, оскільки ЄС відгородив свій ринок непереборним протекціоністським бар'єром техрегламентів. Проте це вже інше питання. Тому повернемося до проблеми інвестицій на інноваційний розвиток і підвищення конкурентоспроможності.

На наш погляд, для того, щоб забезпечити притік інвестицій у вітчизняну економіку, необхідно передусім створити в країні сприятливе інвестиційне середовище як для внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів. А це означає, що державне управління на всіх рівнях має зрозуміти важливість інвестицій у модернізацію виробничого потенціалу та підвищення його науково-технічного рівня. Інвестиційно-інноваційний розвиток має стати одним із найбільш пріоритетних завдань державної політики на найближчі 5-10 років. Для цього, як мінімум необхідно здійснити наступне:

- удосконалити правову базу як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій в інноваційний розвиток і підвищення конкурентоспроможності національної економіки, творчо використавши для цього досвід Польщі та інших країн;
- диверсифікувати джерела прямих іноземних інвестицій, використавши для цього потенціал нових індустріальних країн та колишніх соціалістичних країн, нині членів ЄС;
- створити ефективну систему страхового забезпечення залучених інвестицій;
- стимулювати розвиток партнерства між великими приватними підприємствами і малим та середнім бізнесом в питанні спільного інвестування інноваційного розвитку;
- зменшити ставки оподаткування доходів від інвестування в інноваційний розвиток і підвищення конкурентоспроможності;
- стимулювати розвиток вторинного ринку цінних паперів;
- розробити, прийняти і забезпечити реалізацію урядових програм надання прямої фінансової допомоги на розвиток інноваційної діяльності, запозичивши для цього досвід ЄС;
- створити спеціальний фонд прямих інвестицій, який забезпечував би співфінансування інвестиційних проектів з іноземними інвесторами.

Створення сприятливого інвестиційного середовища сприяло б притоку інвестицій на модернізацію виробничого потенціалу та підвищення його конкурентоспроможності. Причому можна було б очікувати інвестиції не лише від вітчизняних інвесторів та європейського бізнесу. Як засвідчує досвід, в разі більш активного інвестування з боку ЄС, неабияку активність починають проявляти інші країни та міжнародні фінансові організації, в тому числі і МВФ. Вони, як правило, погоджуються на відкриття нових кредитних ліній, реструктуризацію боргів тощо. Орієнтуючись на створення сприятливих

умов для притоку іноземного капіталу, керівництво держави має враховувати застереження експертів про те, що безконтрольний приплив іноземного капіталу навіть у формі ПІІ може негативно вплинути на розвиток економіки. Як переконує вітчизняний і зарубіжний досвід, негатив має місце тоді, коли в країну переводяться матеріаломісткі і трудомісткі виробництва, а також ті, що забруднюють навколишнє природне середовище. Крім того, за певних умов, може статися послаблення стимулів до розвитку фундаментальних і прикладних досліджень, деформація структури національної економіки і залежність економічна і політична від країн – експортерів капіталу. Не можна не бачити ще такого ризику, як репатріація капіталу за кордон, особливо в періоди криз. «Досвід Польщі, а також інших країн, – пише Гж.Колодко, – служить виразним нагадуванням про те, що безконтрольний притік іноземного капіталу інколи приводить до надмірної залежності від цього капіталу (особливо в секторі фінансових послуг), що не завжди корисно для довгострокового зростання» [1, с.96-97].

В сучасних умовах важливим чинником розвитку інноваційної діяльності в Польщі виступає стимулювання партнерства між приватним бізнесом та університетами. Останні, як правило, здійснюють фундаментальні та прикладні дослідження, а бізнесові структури забезпечують виготовлення дослідних зразків, їх апробацію та комерціалізацію. Таке стимулювання взаємовигідне, оскільки допомагає вирішувати одвічні проблеми фінансування наукових досліджень, особливо для малого та середнього бізнесу. Використовуючи фіскальні та інші інструменти з метою розвитку згаданого партнерства, уряд країни істотно впливає на формування інноваційного бізнесу і відповідно на зростання його конкурентоспроможності. Діючи таким чином, держава сприяє забезпеченню конкурентоспроможності наукової сфери, реструктуризації мережі наукових організацій, підвищенню ефективності витрат коштів, що виділяються на нарощування наукового потенціалу.

Оскільки така практика має місце в усіх країнах ЄС, то є підстави надіятись, що долучення України до ЗВТ з ЄС посприяє перенесенню цієї практики на вітчизняний ґрунт. Як мінімум, українські університети зможуть розвиватися в контексті справжньої європейської вищої освіти, а не її сурогату, бездумно трансплантованого в український освітній простір. Вже за рахунок цього можна буде підвищити якість підготовки кваліфікованих кадрів, здатних здійснювати інноваційний розвиток і на цій основі підвищувати конкурентоспроможність національної економіки. Оскільки наукові дослідження в Польщі здійснюються переважно в університетах і великих підприємствах, то вищі навчальні заклади України зможуть мати більші можливості для пізнання досвіду щодо організації спільних наукових досліджень університетів та підприємств, а в окремих випадках можуть скластися сприятливі умови для виконання українськими науковцями спільних науково-технічних проектів. Особливо продуктивною може бути співпраця щодо взаємного обміну студентами, аспірантами та науково-педагогічними працівниками.

Водночас не можна не бачити, що в разі продовження занепаду вітчизняної освіти і науки Україна може натикатися на серйозні проблеми у згаданих сферах. Зняття (пом'якшення) бар'єрів щодо надання освітніх послуг українцям в країнах ЄС може спричинити масовий виїзд української молоді на навчання до зарубіжних країн. Скажімо, в Польщі умови навчання у вищих навчальних закладах є настільки привабливими, що сьогодні тут навчається понад 10 тисяч українських юнаків і дівчат. Справа в тому, що плата за навчання за обсягом така, як і в Україні, однак там студентам забезпечуються нормальні умови для проживання, працевлаштування за спеціальністю і гідна людини заробітна плата [6, с. 73], чого нема в Україні. Слід мати на увазі, що на навчання до зарубіжних вузів їдуть найбільш талановиті, здібні молоді люди і що вони не мають наміру повертатися в Україну, де їхні талант і здібності залишаються не затребуваними. До цього слід додати десятки (а можливо і сотні) тисяч молодих спеціалістів (знову ж таки кращих із кращих), які закінчивши українські університети, поповнять лави трудових емігрантів. Вони також здебільшого не повернуться в Україну, як не повернулися і не думають повертатися ті з наших випускників, котрі виїхали за кордон в останні

десятиріччя. Проте цими проблемами, як нам думається, керівництво країни не переймається. А ось польське керівництво заявило, що їхня країна готова найближчим часом прийняти мільйон трудових мігрантів з України.

В сукупності все це означає, що наша країна стоїть на порозі наростання загроз інноваційному розвитку національної економіки та піднесенню її конкурентоспроможності. Як зазначає Н. П. Тарнавська, «загрозою для України є не лише низька конкурентоспроможність продукції, суб'єктів господарювання, окремих галузей і національної економіки в цілому, але й імовірність так званого «системного відриву» – відставання від провідних країн через низьку здатність економіки до інновацій, зростаючу несумісність технологій, а також структурну кризу та інституціональну невідповідність міжнародними нормам» [5, с.172]. Польський досвід переконує, що активізація співпраці з ЄС відкриває нові горизонти і щодо розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, яке як ми зазначали дещо вище, є важливим чинником модернізації виробничого потенціалу та підвищення його науково-технічного рівня. Активізація науково-технічного співробітництва між Україною і Польщею може відбутися внаслідок скасування візового режиму, приведення вітчизняного правового поля наукової сфери до європейських вимог, розвитку коопераційних зв'язків на рівні науковців, більш ефективного використання існуючих інструментів науково-технічної кооперації, що надаються Єврокомісією, тощо.

Якщо хтось думає, що всі ці потенціальні можливості спрацюють автоматично, оскільки ми увійшли до ЗВТ з ЄС, то такі думки будуть далекими від реальності. По-перше, як визнають дослідники, західні університети і бізнесструктури, які є основними розробниками і власниками науково-технічних продуктів, не поспішають ділитися ними з кожним зустрічним. По-друге, в Україні і надалі збережеться недофінансування науково-технічної сфери, що й буде головним, найбільш вагомим стримуючим чинником для розвитку міжнародного співробітництва, в тому числі з Польщею і ЄС в цілому. Про це свідчить попередня практика науково-технологічного співробітництва між Україною та країнами ЄС, яке здійснювалося в Рамкових програмах. Через відсутність коштів Україна не змогла задіяти свій потенціал в перших трьох програмах. Участь в наступних стала можливою лише після того, як ЄС профінансував окремі українські організації та роботи окремих учених. Таке співробітництво не може істотно вплинути на модернізацію вітчизняного виробничого потенціалу з двох причин: 1) програми досліджень обираються, виходячи з інтересів ЄС, а не тих країн, що залишаються поза його межами; 2) кінцевий продукт наукової співпраці належить тому, хто фінансує.

Проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що загальновідомі чинники забезпечення інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки в Україні реалізуються не в повній мірі і є побоювання, що ця тенденція в найближчій перспективі не тільки збережеться, а й посилиться. До такої думки схиляє той факт, що нинішнє керівництво країни серйозно не займається питаннями макроекономічного та мікроекономічного розвитку, який один спроможний дати кошти і на інновації, і на піднесення конкурентоспроможності у глобалізованій економіці. Замість того, щоб розвивати виробництво як основне джерело доходної частини бюджету і піднесення добробуту населення, керівництво держави ось вже 25 років надії покладає то на «золото Полуботка», то на «закордон нам допоможе», то на «гроші Януковича», а зовсім останнім часом, ще на гроші ЄС.

Щодо останніх, то ми не можемо не зробити зауваження. Керівництво країни повинне усвідомити, що не ЄС зробить нам добру справу, коли відкриє додаткові кредитні лінії, профінансує ту чи іншу програму або запровадить безвізовий режим. Це ми йому зробили надзвичайно добру справу, розірвавши науково-технічні (і не тільки) зв'язки з Росією, позбавивши себе можливості виробляти і постачати високотехнологічну продукцію до Росії та деяких інших країн Співдружності Незалежних Держав. Це ми позбавили себе можливості нарощувати питому вагу виробництва продукції п'ятого, а в майбутньому і шостого технологічного укладів, аби не бути конкурентоспроможними. Це ми створили

передумови вигідних для Заходу геополітичних зрушень. Саме з цього повинне виходити політичне керівництво України, вимагаючи (не просячи) компенсацій на зразок тих, які у свій час отримала Польща. Як зазначає Гж. Колодко, у світлі політичних обставин Польщі простили половину величезного державного боргу. При цьому вчений наголошує, що списання боргу повинне супроводжуватися продуманими структурними реформами, ефективними антикорупційними заходами і адекватною макроекономічною політикою [1, с.97]. До слів Гж. Колодко варто прислухатися не лише тому, що він відомий світовій спільноті вчений, а й тому, що, будучи віце-прем'єром і міністром фінансів Польщі, успішно реформував національну економіку. А можливо, саме його слід було запросити в Україну на відповідні посади, аби так зване «польське диво» переніс на український ґрунт.

А це означає, що для забезпечення інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності економіки України в умовах її участі в ЗВТ з ЄС необхідно діяти виключно в національних інтересах. Основними напрямками такої дії мають бути:

- будь-які переваги від участі в ЗВТ з ЄС використовувати з метою припинення деградації науково-технічного і виробничого потенціалів країни та подальшого їх розвитку на базі п'ятого і шостого технологічних укладів, уважаючи, що лише так можна на рівних конкурувати з фірмами країн Євросоюзу і світу в цілому;
- через модернізацію виробничого потенціалу забезпечити умови для стабілізації фінансово-кредитної системи та зміцнення стійкості національної грошової одиниці, подолання інфляції та підвищення конкурентоспроможності українських виробів;
- виходячи з того, що головним джерелом фінансування соціально-економічного розвитку були і залишаються внутрішні нагромадження капіталу, вибудувати фінансову політику таким чином, щоб вона сприяла формуванню внутрішніх нагромаджень капіталу і перекривала можливість його неконтрольованого вивозу за кордон;
- внаслідок модернізації виробничого потенціалу та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників добиватися взаємовигідних зв'язків з іноземними партнерами, які (зв'язки) не перетворювали б Україну на сировинний придаток розвинених економік;
- подолати криміналізацію економічних відносин та олігархічну монополізацію економіки як бази зростання економічної злочинності та корупції;
- припинити політику обмеження платоспроможного попиту населення і перейти до побудови правової соціально орієнтованої держави, що стане вагомим рушієм економічного зростання та відновлення довіри до влади і її політики, як це сталося в Польщі після відмови від політики неолібералізму.

Наше бачення можливих шляхів інтенсифікації інноваційного розвитку та піднесення конкурентоспроможності національної економіки не претендує на істину у вищій інстанції і не є вичерпним. Однак їх реалізація серйозно просунула б вітчизняну економіку до рівня найбільш розвинених країн сучасного глобалізованого економічного простору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розгляд конкурентоспроможності української економіки в контексті позитивного досвіду Польщі дає підстави заявити, що наші невдачі щодо побудови інноваційної конкурентоспроможної національної економіки пов'язані з неспроможністю економічної політикою, яку протягом 25 років здійснювало керівництво країни. Наслідком такої політики стало те, що сьогодні обсяг валового внутрішнього продукту у порівняльних цінах в Україні становить менше 70% від рівня 1989 року, в експорті переважають сировина і продовольство, мають місце деіндустріалізація, в 4-5 разів зменшились реальні доходи населення, зруйновано систему охорони здоров'я, мають місце висока смертність, масова трудова еміграція та багато інших негативів.

Натомість Польща серед постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи досягла чи не найкращих результатів. Після 1989 року її валовий внутрішній продукт у порівняльних цінах майже подвоївся. Створивши привабливий інвестиційний клімат і мобілізувавши внутрішні резерви, країна змогла модернізувати виробничий потенціал і

підвищити його науково-технічний рівень, що дозволило успішно конкурувати на ринках ЄС і світу в цілому та забезпечити високі стандарти життя для своїх громадян. Польща своїм досвідом підтвердила тезу про те, що успішний розвиток можливий лише за належної мотивації працівників, орієнтації інститутів на інтереси населення.

Перспективи подальшого дослідження шляхів побудови конкурентоспроможної економіки України в контексті досвіду Польщі, а також інших постсоціалістичних країн мають практичні засади і вимагають подальшого розвитку.

Список використаної літератури

1. Гж. Колодко. Глобализация, трансформация, кризис – что дальше? / Гж. Колодко. – М.: Магистр, 2012. – 176 с.
2. Процесс перехода и показатели стран СНГ и Монголии в 2009 году. Процесс перехода в кризис? [Электронный ресурс] // Европейский банк реконструкции и развития. – Режим доступа: <http://www.ebrd.com/publ/econo/6520r.pdf>.
3. Інноваційно-інвестиційна і економічна безпека трансформації регіональних економічних систем. За ред. М.А.Хвесика. – К.: Наукова думка. – 2013. – 488 с.
4. Новицький А. Дорога на Брюссель / А. Новицький// Пульс. – 2013. - №8. – С.5-40
5. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України / Амоша О. І., Аптекар С. С., Білопольський М. Г., Юрій С.І., та ін.. – ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНМС України. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 848 с.
6. Каленюк І. С., Куклін О. В., Ямковий В. А. Сучасні ризики розвитку вищої освіти в Україні / І. С. Каленюк, О. В. Куклін, В. А. Ямковий //Економіка України. – 2015. – №2. – С.70-83.

References

1. Kolodko, Gzh.V. (2012) Globalization, transformation, crisis – what comes next? Moscow: Magistr (in Russ.).
2. The Process of Transition of CIS States and Mongolia in 2009. The Process of Transition in Crisis? (2010). Retrieved from https://www.apu.ac.jp/rcaps/uploads/fckeditor/publications/journal/RJAPS_V26_Dari.pdf
3. Khvesyuk, M. A. (Ed.). (2013). The innovative – investment and ecological safety of regional economic system transformation. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
4. Novickij, A. (2013). The road to Brussels. Pul's (Pulse), 8, 5-40 (in Russ).
5. Amosha, O. I., Aptekar, S. S. & others. (2011). *Structural Reforms of Economy: World Experience, Institutes, Strategies for Ukraine*. Ternopil: Ekonomichna dumka TNEU.
6. Kaleniuk, I. S. & Kuklin, O. V. & Yamkovyj V.A. (2015). Modern risks of higher education in Ukraine development. *Ekonomika Ukrainy (Economy of Ukraine)*, 2, 70-83 (in Ukr.).

Kykyrydza Ivan Ivanovuch

Doctor of Economics, professor of economics,
Innovation and International Economics Department,
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF UKRAINE'S ECONOMY IN THE CONTEXT OF POLISH EXPERIENCE

Introduction. In the article international competitiveness of Ukraine's economy in the context of Polish experience is explored.

Purpose. To investigate the state of international competitiveness of Ukraine's economy and to develop practical recommendations as for its recovery in the context of Polish and other countries experience.

Results. In the paper the state of international competitiveness of national economy is discovered as well as found out main reasons of its deterioration. In addition to it, argued the conclusion that the fundamental reason of a poor international competitiveness of national economy is cost cutting in the sphere of investment and innovative activity. Analyzed experience of Poland concerning the development of investment and innovative activity and suggested recommendations as for its creative implementation under conditions of modern Ukraine.

Originality. Made the conclusion that at present rate of science expenditures it's totally impossible to carry out innovative activity and to increase international competitiveness.

Conclusion. Approximation of national economy to the level of the advanced economies of the world is possible only in case of competitiveness recovery based on the innovative activity activation.

Keywords: international competitiveness, factors of competitiveness recovery, ways of Ukraine's economy competitiveness increasing.

Одержано редакцією 20.10.2016 р.
Прийнято до публікації 22.10.2016 р.

УДК 339.9

Кібальник Любов Олександрівна

д.е.н., доцент, в.о. завідувача, професор
кафедри моделювання економіки і бізнесу,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
e-mail: lyubov_kibalnik@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ РЕАГУВАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНОГО УГРУПОВАННЯ НАФТА НА ГЕОЕКОНОМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

***Анотація.** Охарактеризовано систему відносин між країнами в межах регіонального інтеграційного угруповання НАФТА. Розмежовано країни, що входять до нього, на ті, що домінують і визначають загальну політику розвитку об'єднання, та країни, котрі є підпорядкованими і наслідують досягнення. Систематизовано регіональні механізми адаптації до гео економічних трансформацій та доведено, що цій організації притаманна тарифно-орієнтована система, яка базується на регіоналізації торгових елементів та охоплює спільні інфраструктурні, аналітичні, контрактні відносини між аналізованими країнами.*

***Ключові слова:** інтеграція; регіоналізація; гео економічні трансформації; північноамериканське економічне угруповання; зона вільної торгівлі; обсяги торгівлі; торговельні бар'єри; інвестиції.*

Постановка проблеми. Сучасна парадигма перерозподілу виробництва, ресурсів і світового доходу не вносить бажану стабільність у процес світової перебудови і характеризується перманентним перенесенням промислових і високотехнологічних галузей в інші регіони планети. Сучасний стан світового господарства навряд чи можна визнати однозначним. Соціальні, політичні, економічні трансформації утворюють нові гео економічні конструкції, структура елементів яких у кожному окремому випадку начебто зрозуміла, але загальний сенс – латентний, а механізм дії – нерідко завуальований. Осмислення алгоритму глобальної гео економічної трансформації в його різних проявах є нині чи не основною інтелектуальною справою гуманітарного наукового співтовариства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї регіональних змін у світовому господарстві вивчали А. Хайек, Б. Балласа, М. Вебер, Д. Гелбрейт, Т. Веблен, Г. Мюрдаль та ін., які акцентували увагу на торгово-економічних мотивах та географічному детермінізмі. Серед сучасних підходів до аналізу регіональних трансформацій світового простору, що не вписуються у традиційні класичні теорії, доцільно виокремити праці таких науковців, як-от: О. Неклеса, П. Катценштайн, Т. Сіраісі, М. Перкман, Н. Сум, Дж. Франкель, Е. Стейн, А. Гальчинський, Г. Колодко, А. Філіпенко та ін. Проблемам критичної оцінки процесу новітніх гео економічних трансформацій, можливостям країн, їх об'єднань та цивілізацій певним чином адаптуватися до цих змін присвячено праці З. Бжезинського, С. Хантінгтона, К. Санторо, Е. Валерстайна, Дж. Сороса та ін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. У 90-ті рр. в разючому контрасті зі схемами global village 60–80-х рр. звучали міркування про настання періоду глобальної смуги, про прийдешнє зіткнення цивілізацій, про загрозу планетарного хаосу, про кінець лібералізму, про загрозу демократії з боку не обмеженої у своєму «беззаконні» ринкової стихії, про поразку цивілізації і пришествя нового варварства. У ряді досліджень проявилася дуже критична оцінка процесу новітніх гео економічних трансформацій, що вказує, як мінімум, на їх неоднозначність.

Частіше проступають контури багатополюсності світового простору та кризових явищ. Сьогодні відбувається розмивання структур ефективної економічної взаємодії цивілізаційних анклавів суспільства. Неоднозначну роль у глобальній дестабілізації та

формуванні нового глобального порядку відіграють міжнародні економічні організації. За допомогою цілеспрямованого курсу інституціоналізації фінансового сектора забезпечується асиметрія економічного розвитку між провідними країнами та країнами з транзитивними економіками. На нашу думку, процеси регіоналізації діють на противагу таким негативним проявам. Тому значну увагу слід приділити визначенню впливу регіональних інтеграційних угруповань на процеси глобальних геоekonomічних трансформацій.

Світова економічна криза 2007–2009 рр. оголила проблеми і протиріччя, що накопичилися як на рівні світогосподарських зв'язків, так і в національних економіках. Загострення конкурентної боротьби на світовому ринку сприяло посиленню нерівномірності розвитку окремих країн і регіонів, що поставило перед теорією міжнародного господарства завдання виявити сучасні форми, види і методи впливу процесів регіоналізації та розвитку міжнародних економічних організацій на геоekonomічні трансформації в умовах досягнутого рівня глобалізації світового господарства.

Мета та завдання. Метою статті є на основі аналізу функціонування Зони вільної торгівлі НАФТА виокремити особливості реагування цього об'єднання на геоekonomічні трансформації світового простору. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: з'ясування специфіки діяльності та взаємодії країн у межах об'єднання, виявлення механізму адаптації до геоekonomічних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Явище регіоналізації проявлялося різною мірою на різних етапах розвитку світової економіки. Роль регіоналізації у цивілізаційному процесі, в діяльності таких міжнародних організацій, як-то: СОТ, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд є винятково важливою. У рамках теорії міжнародної економіки важливо не лише визначитися зі змістом і формами регіоналізації в різні періоди, а й виявити її значення та вплив на геоekonomічний механізм функціонування світової економіки, роль національних держав у просуванні національного капіталу на світову арену, у стратегічному забезпеченні зростання національної конкурентоспроможності останніми роками. Виявилось, що навіть США створюючи близько п'ятої частини світового ВВП, підключилися до процесу регіоналізації, маючи намір і тут зберегти свій вплив і отримати зиск. Регіональні об'єднання різних країн стають необхідною умовою підвищення їх ролі у світовому господарстві і зміцненні національної конкурентоспроможності. Все активніше свій вплив на процеси регіоналізації демонструє КНР.

Не менш важливим є питання про пріоритети розвитку регіоналізації залежно від того, якої конфігурації набуде світовий економічний простір, і яке геоekonomічне та геополітичне значення надалі матимуть регіональні об'єднання, що вже функціонують. На нашу думку, для аналізу механізмів пристосування до геоekonomічних змін, насамперед, необхідно базуватись на класифікації за територіальними рівнями. Ця класифікація передбачає визначення найбільш ефективних інтеграційних угруповань не за ступенем інтеграції, а за кінцевими результатами діяльності. Серед зон вільної торгівлі однією з найактивніших у розрізі наднаціонального регулювання геоekonomічних трансформацій є Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА), угода про вільну торгівлю між Канадою, США і Мексикою, що ґрунтується на моделі Європейського Співтовариства (Європейського Союзу).

Наразі НАФТА є найбільшою у світі регіональною зоною вільної торгівлі з населенням у 406 млн осіб і сукупним валовим продуктом розміром 10,3 трильйонів доларів. Водночас умови цієї угоди торкаються також і руху інвестицій та послуг. Уперше регіональне утворення такого типу об'єднало в собі дві промислово розвинуті держави й одну країну, що розвивається. Зауважимо, що така угода могла бути підписана лише завдяки існуванню торговельних і коопераційних зв'язків між цими країнами, поєднанню

виробничих процесів, територіальною щільністю їх розташування, діяльністю ТНК Канади та США у цьому регіоні. З огляду на вище зазначені гео економічні передумови базовою платформою позиціонування НАФТА є зняття бар'єрів на торгівлю товарами між країнами-учасницями. Половина бар'єрних обмежень була знята відразу ж, інші ліквідовувалися поступово протягом 14 років. Така угода стала розширеним варіантом торгової угоди 1989 р. між Канадою і США. На відміну від Європейського Союзу, НАФТА не ставила за мету створення міждержавних адміністративних органів та законів, що керували б цією системою. НАФТА є лише міжнародною торговою угодою в рамках міжнародного права [1, с. 415].

Систематизація аналітичних узагальнень дає змогу визначити основні елементи реагування НАФТА на міжнародні трансформації в гео економічному просторі, головними з яких є: зняття бар'єрів та стимулювання руху товарів і послуг між країнами-учасницями угоди; створення і підтримка умов справедливої конкуренції в зоні вільної торгівлі; залучення інвестицій у країни-члени угоди; забезпечення належного й ефективного захисту та охорони прав інтелектуальної власності в цій зоні; створення дієвих механізмів впровадження й використання угоди, спільного вирішення спорів та управління; встановлення бази для майбутньої тристоронньої, регіональної та міжнародної кооперації з метою розширення і покращення Угоди [2]. Якщо брати до уваги, що НАФТА не ставила за мету створення міждержавних адміністративних органів та спільної законодавчої бази, то у такому випадку систему інституційно-функціонального середовища цієї організації можна вважати досить розгалуженою. Центральним інститутом НАФТА є комісія з вільної торгівлі, в яку входять представники на рівні міністрів торгівлі від трьох країн-учасниць. Комісія спостерігає за здійсненням і подальшою розробкою Угоди й допомагає вирішувати суперечки, що виникають при інтерпретації Угоди. Вона також спостерігає за роботою більш ніж 30 комітетів і працівників груп НАФТА. Останні збори Комісії проходили у Вашингтоні (США) у 1997 р. і в Мехіко (Мексика) на початку 1998 р. Відповідно до Угоди, з метою сприяння торгівлі та інвестиціям, забезпечення ефективного втілення в життя норм НАФТА та їх адміністрування було створено понад 30 робочих груп і комітетів. Основні сфери, в яких здійснюється робота зі створення норм, охоплюють походження товарів, митниці, торгівлю сільськогосподарськими товарами й субсидії в цю галузь економіки, стандартизацію товарів, державні поставки. Ці робочі групи та комітети щорічно подають звіт комісії НАФТА. Під час пристосування до міжнародних гео економічних трансформацій робочі групи й комітети НАФТА також допомагають забезпечити створення форуму для вивчення способів подальшої лібералізації торгівлі між країнами-учасницями. Прикладом може бути послідовна політика Канади, спрямована на прискорене зниження тарифів на деякі види товарів. Водночас робочі групи і комітети НАФТА створюють вільну від політики арену для обговорення спірних питань, використовуючи обговорення проблем на ранній стадії їх розвитку, допомагають уникнути процедур вирішення спорів. У вирішенні пов'язаних з інвестиціями питань НАФТА використовує процедури «змішаного» арбітражу між інвестором, чийм інтересам завдається шкода, та зацікавленим урядом, ґрунтуючись на загальних процедурах, встановлених канадськими угодами про захист іноземних інвестицій. Ця організація також вимагає від національних агенцій поваги до принципів справедливості та прозорості. На національні секції НАФТА покладено відповідальність за вирішення спорів за іншими угодами про вільну торгівлю, укладених цими країнами не в рамках НАФТА. Ще у 1997 р. на канадську секцію Секретаріату НАФТА була покладена відповідальність за адміністрування процесу вирішення спорів відповідно до Глави 8 канадсько-ізраїльської угоди про вільну торгівлю, і така ж відповідальність за канадсько-чилійську угоду про вільну торгівлю. Регулювання гео економічних трансформацій у країнах зони вільної торгівлі НАФТА відображено на рисунку 1.

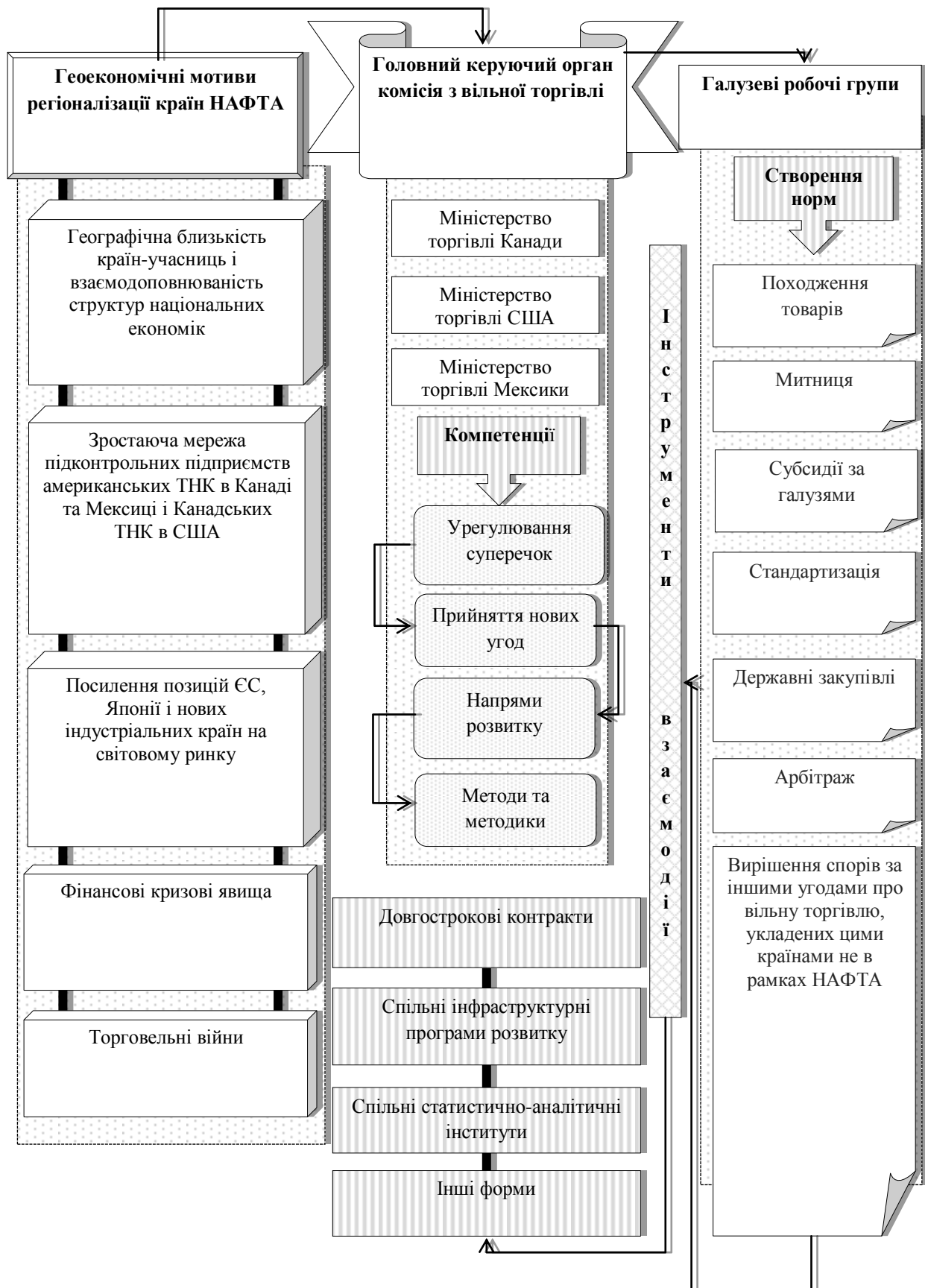

Рис. 1. Регулювання геоекономічних трансформацій у країнах зони вільної торгівлі НАФТА

Джерело: складено автором за [3]

Як видно зі структурно-логічної схеми регулювання геоekonomічних трансформацій у країнах НАФТА основними викликами, що послужили об'єднанню країн у зону вільної торгівлі, було зростання мережі підконтрольних підприємств американських ТНК у Канаді та Мексиці і канадських ТНК у США та посилення позицій ЄС, Японії і нових індустриальних країн на світовому ринку. Серед основних переваг у пристосуванні до геоekonomічних змін у країнах НАФТА стало формування такої інституційної структури, яка, з одного боку, забезпечує мобільність реагування як на зовнішні конфлікти відносно третіх держав, так і на внутрішні координаційні аспекти. Органом, що забезпечує реагування у середньостроковому періоді є галузеві робочі групи.

Керівні органи інтеграційної взаємодії в рамках аналізованих країн також мають вдалу конфігурацію. Зауважимо, що на рівні міністерств проблемні питання вирішуються набагато швидше, ніж на рівні консультативних органів, делегованих від кожної сторони взаємодії.

Таким чином, на нашу думку, досягається значна стійкість до геоekonomічних змін у світовій економіці. Прояви цієї стійкості підтверджуються економічними зв'язками у сфері торгівлі та руху капіталу між США, Канадою і Мексикою. Загалом динаміку показників внутрішньої торгівлі у країнах НАФТА за 2005–2015 рр. відображено на рисунку 2.

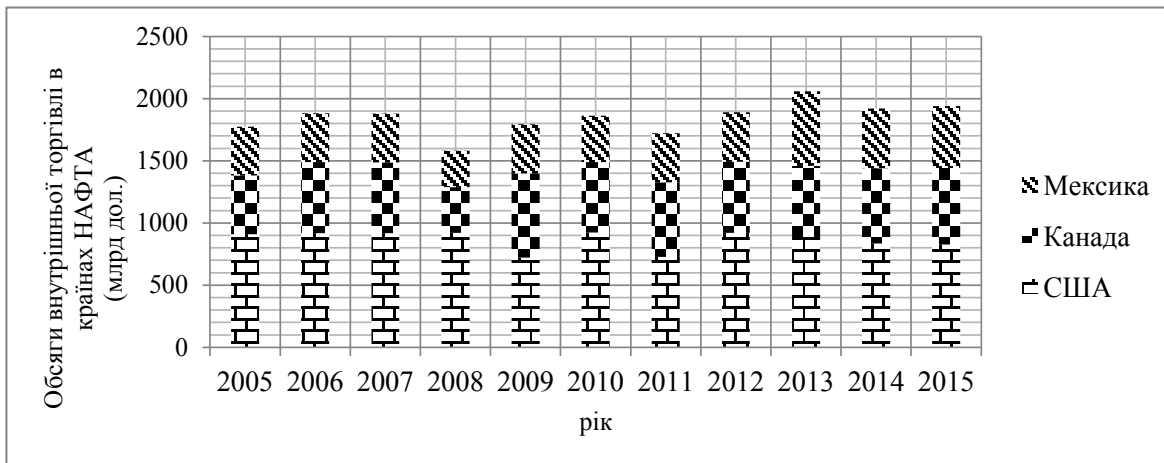

Рис. 2. Динаміка показників внутрішньої торгівлі у країнах НАФТА за 2005–2015 рр.

Джерело: складено автором за [4; 5]

Водночас структура північноамериканського інтеграційного комплексу має свої особливості в порівнянні з європейською моделлю пристосування до геоekonomічних трансформацій. Основна відмінність – асиметричність економічної залежності США, Канади і Мексики. Взаємодія господарських структур Мексики та Канади за глибиною і масштабами значно поступається канадо-американській і мексико-американській інтегрованості. Складно оцінювати діяльність Канади і Мексики як рівноправних партнерів США по інтеграції. Це пояснюється їх постійним суперництвом за американські інвестиції та технології.

Інша особливість північноамериканського економічного угруповання полягає в тому, що його члени знаходяться в різних стартових умовах. Якщо Канаді за останнє десятиріччя вдалося наблизитися за основними економічними макропоказниками (обсяги ВВП на душу населення, продуктивність праці) до США, то Мексика, що довгі роки знаходилася у статусі економічно відсталого держави з великою зовнішньою заборгованістю, поки помітно відстає від цих країн за основними базовими показниками.

Істотний розрив у рівнях економічного розвитку за розмірами ВВП на душу населення країн-членів (між Мексикою і США – 6,6 рази, а між Канадою і США – 4,1 рази) не сприяє більш тісній виробничо-збутовій діяльності. Моноцентричність НАФТА навколо США полегшує управління (країна-лідер легко може нав'язати свої рішення більш слабким партнерам), але одночасно створює середовище потенційних конфліктів (партнери США можуть виявитися незадоволеними своїм підлеглим положенням). Крім того, інтеграція виявляється однобокою: Канада і Мексика тісно інтегровані зі США, але не один з одним [6].

Водночас Сполучені Штати в результаті укладання цієї угоди отримали значні зиски: у більшості галузей були поступово зведені до мінімуму бар'єри проти іноземних виробників з країн-партнерів по НАФТА, що дозволяло закупляти у них багато товарів дешевше, ніж в самих США; перед американськими компаніями відкрилися набагато більші можливості доступу на ринки країн-сусідів, що розширювало ринок збуту. Участь США в регіональному інтеграційному процесі перетворилася на могутній чинник довгострокової позитивної дії на внутрішньо економічний розвиток. Загальний товарообіг з Мексикою тільки за 2003–2013 рр. виріс майже у 2,5 рази (з 80,5 млрд дол. до 197 млрд дол.), з Канадою – майже у 2 рази (з 197 до 364 млрд дол.) [4].

На ці дві країни припадає третина зовнішньої торгівлі США. На початку 2000-х рр. середній щорічний приріст товарообігу з Мексикою становив понад 20%, з Канадою – 10%. Статус безмитних товарів розповсюдився вже на дві третини всього американського експорту в регіоні, і ці можливості продовжують розширюватися. США потребують такої регіональної економічної інтеграції для підвищення своєї конкурентоспроможності щодо основних економічних суперників – ЄС і Японії. Проте, незважаючи на внутрішні асиметричні відносини, якщо говорити про захист внутрішнього ринку і розвиток співробітництва з партнерами не членами НАФТА, то в цілому помітна позитивна динаміка протягом останніх років. Це підтверджує динаміка припливу ПІІ в країни НАФТА за період 2005–2015 рр., що зображено на рисунку 3.

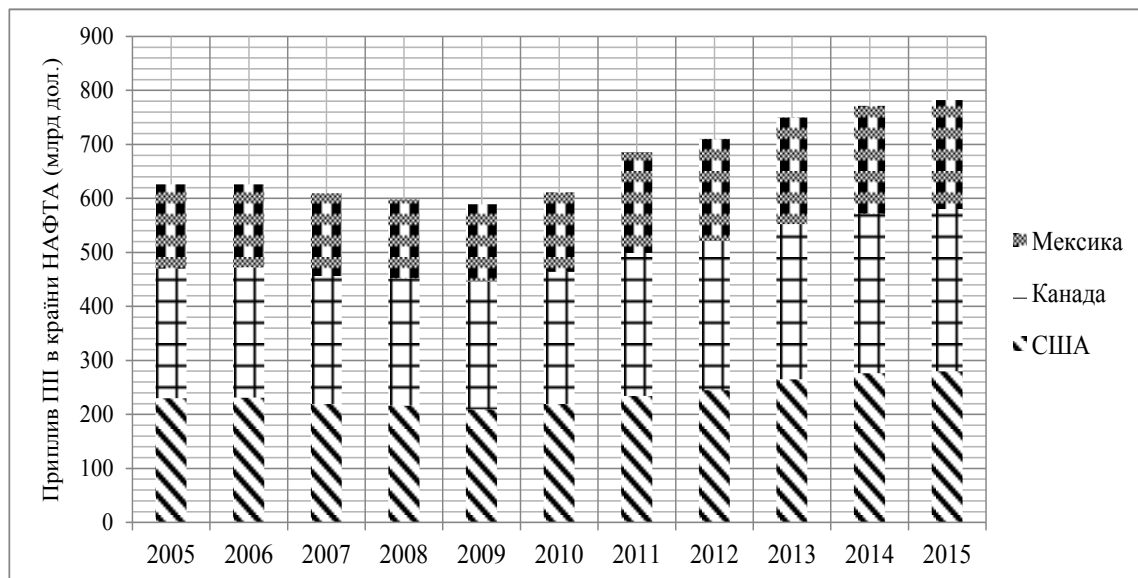

Рис. 3. Приплив ПІІ в країни НАФТА за період 2005–2015 рр.

Джерело: складено автором за [5]

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, країни НАФТА мають досить помірний рівень регулювання гео економічних трансформацій. Проте такий підхід забезпечує стабілізацію показників внутрішньої торгівлі в країнах аналізованого

інтеграційного угруповання та забезпечує гармонізацію стосунків у сферах, що є вигідними для всіх трьох країн. Як свідчить динаміка припливу прямих іноземних інвестицій, стійкість до кризових явищ в аналізованих країнах також є результатом не стільки взаємодоповнюваної структури торгівлі, скільки оперативного реагування на диспропорції у монетарній та фіскальній сфері.

Водночас до негативних елементів цієї системи слід віднести відсутність узгодженості дій у довгострокових стратегічних кроках і вироблення програм для реагування на такі негативні гео економічні процеси для цих країн, як-от: нерівномірність, посилення диференціації у рівні розвитку між країнами, окремими регіонами; розширення економічного потенціалу в цих країнах, а як наслідок – виникнення центрів, де зосереджуються інтелектуальні сили і куди залучається фінансовий капітал. Таким чином, йдеться про тарифно-орієнтовану систему адаптації до гео економічних змін, що базується на регіоналізації торгових елементів та охоплює спільні інфраструктурні, аналітичні, контрактні відносини між аналізованими країнами.

Незалежно від ступеня інтеграції, в регіональному інтеграційному угрупованні НАФТА за гео економічним впливом слід розрізнити дві категорії країн: країни-домінанти та країни-наслідувачі. Перша категорія – це країни, що мають можливість коригувати динаміку економічної активності за рахунок інших країн, не витрачаючи власні ресурси. Такі країни забезпечують процвітання своєї економіки завдяки регулюванню тих чи інших параметрів країн, які повинні підпорядковуватися спільним та виключним компетенціям головуючих акторів міжнародного ринку. Для останніх ці дії можуть мати загрозу зниження конкурентоспроможності національної економіки, обмеження присутності на міжнародних ринках, погіршення інвестиційного клімату, деградації екологічної ситуації тощо.

Перші є лідерами в галузях інформаційної сфери та технологій постіндустріальної сфери. Другі – відокремлені від лідерів технологічною та інституційною завісою. Вони не мають можливості створити свій сектор високих технологій та інституційних бар'єрів (зокрема, СОТ, МВФ тощо). Їм залишається лише купувати високотехнологічну продукцію за монопольно високими цінами та в інституційних рамках країн-домінантів. Ті країни, які швидше освоюють ядро майбутнього нового технологічного укладу, опиняються у ситуації лідерів.

В умовах відкритості економік країн-наслідувачів країнам-домінантам легко вдається знайти ринок збуту товарам, які в інших умовах загрожували б останнім кризою перевиробництва. Продовження життєвого циклу продукції, а по суті «перенесення» кризи перевиробництва в країни-наслідувачі, стають можливими за рахунок відсутності аналогів на ринку, неконкурентоспроможності вітчизняної продукції, дефіциту тих чи інших товарів на ринку, заниженого рівня споживчих вимог тощо.

На нашу думку, розширення НАФТА можна сприймати як своєрідну модель нейтралізації кризових проявів в економічному розвитку його провідних країн. Зокрема, у країнах НАФТА Сполучені Штати Америки вирішують економічні проблеми за рахунок Канади та Мексики. В сучасному світі людський фактор, будучи головною рушійною силою прогресу, є чи не найголовнішим багатством країни. Тому країни-лідери здійснюють політику активного залучення висококваліфікованих фахівців, учених, завдаючи величезних економічних збитків країнам, що намагаються наслідувати політику попередніх. Приймаючи і забезпечуючи приплив капіталу, країни-домінанти водночас збагачуються і на величезний за обсягами та дешевий інтелектуальний капітал.

Список використаної літератури

1. Кібальник Л.О. Структура та динаміка гео економічних трансформацій під впливом фінансових криз: Монографія / Любов Кібальник. – Черкаси: Видавець Ольга Вовчок, 2014 р. – 484 с.
2. World Trade Organization International Trade Statistics 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2013_e/its2013_e.pdf.

3. The International Monetary Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.imf.org/external/country/index.htm.
4. North American Free Trade Agreement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.naftanow.org/about/default_en.asp.
5. Trade Investment and Economic Statistics. Foreign Affairs Trade and Development Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.international.gc.ca/economist-economiste/statistics-statistiques/index.aspx?lang=eng.
6. Кібальник Л. О. Регіональні механізми адаптації до гео економічних змін [Електронний ресурс] / Л. О. Кібальник // Ефективна економіка. – 2014. – № 9. – Режим доступу : www.economy.nayka.com.ua.

References

1. Kibalnyk, L. O. (2014). *Structure and dynamics of geoeconomic transformations under the impact of financial crisis*. Cherkasy: Olga Vovchok (in Ukr.)
2. *World Trade Organization International Trade Statistics* (2013, January). Retrieved from www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2013_e/its2013_e.pdf
3. *The International Monetary Fund*. Retrieved from www.imf.org/external/country/index.htm
4. *North American Free Trade Agreement*. Retrieved from www.naftanow.org/about/default_en.asp
5. *Trade Investment and Economic Statistics. Foreign Affairs Trade and Development Canada*. Retrieved from www.international.gc.ca/economist-economiste/statistics-statistiques/index.aspx?lang=eng
6. Kibalnyk, L. O. (2014). Regional mechanisms of adaptation to geoeconomic changes. Dnipropetrovsk: Effective economics. Retrieved from www.economy.nayka.com.ua (in Ukr.)

Kibalnyk Liubov Oleksandrivna

Dr. Sc. (Economics), Associate Professor, Acting Head,
Professor of the Department of Economics and Business,
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

FEATURES OF RESPONSE OF THE NAFTA INTEGRATION GROUP TO GEOECONOMIC TRANSFORMATIONS

Introduction. *An ambivalent role in the destabilization and the formation of a new global order is played by international economic organizations. Using the targeted policy of the financial sector institutionalization is provided by the asymmetry of economic development between the leading countries and the countries with transitive economies. The processes of regionalization act contrary to such negative manifestations. As a result, the determination of the impact of regional integration groups on the global geoeconomic transformation processes and their reverse reaction to these changes become the issues of special significance.*

Purpose. *To highlight the features of the response of the Free trade area NAFTA to the geoeconomic transformation of the world based on the analysis of this group's functioning.*

Methods. *In the course of solving the tasks various scientific and special methods of investigation have been used, such as logical-historical method (for uncovering the causes of formation and the specifics of the functioning of NAFTA); method of system generalization and empirical analysis (to ensure the demonstration effect of the modern consequences of geoeconomic transformations on the integration group), statistical methods of processing the data are reflected in the tabular and graphic material (to illustrate the interaction between the USA, Canada and Mexico within NAFTA).*

Results. *The NAFTA countries have quite a moderate level of regulation of the geoeconomic transformations. At the same time, this approach provides stabilization of indicators of domestic trade in the group countries and ensures harmonization of relations in the areas that are beneficial to all three countries. Resistance to crises is the result of a rapid response to imbalances in the monetary and the fiscal sphere rather than of the complementary structure of trade. Negative elements of this system include the lack of coordination in long-term strategic steps and development of programs for responding to such negative geoeconomic processes for these countries, such as: unevenness, increasing differentiation in the level of development between countries, individual regions; differentiation of economic potential in these countries, and, as a consequence, the emergence of centers where the intellectual forces are concentrated and the financial capital is attracted.*

Originality. *In the existing theoretical and practical works, that concern the regulation of the geoeconomic transformation at the regional level, there are no concepts that would explain the asymmetrical development of national economic systems and significant differentiation of the effects of global financial and economic crises. As a result of the author's analysis, it was substantiated that, despite the degree of integration, in the regional group NAFTA two categories of countries should be distinguished based on geoeconomic influence: dominant countries and following countries. The first category includes countries that have the ability to adjust the dynamics of economic activity at the expense of other countries, without wasting their own resources, they are leaders in the information*

technology and the post-industrial technology areas. The second category includes countries that do not have the ability to create their own sector of high-tech and institutional barriers. Those countries, which master the core of the future new technological ways quicker, find themselves in the leading position.

Conclusions. *Based on the analysis of the dynamics of the major indicators of the functioning of the Free trade area NAFTA the features of its response to the geoeconomic transformations of the world were highlighted. They are realized in the formation of tariff-oriented system of adaptation to the geoeconomic changes. This system is based on the regionalization of trade items and covers common infrastructure, analytical, contractual relations between the analyzed countries. It was proved that within the group there are leading countries (United States, Canada) and the following country (Mexico).*

In terms of the openness of the economies of the «following countries», dominant countries can quite easily find the market for the goods, which in other circumstances could cause the overproduction crisis. Taking and providing an influx of capital, the dominant countries enrich themselves with huge and cheap intellectual capital as well, at the same time causing huge economic losses to the countries that are trying to follow their policies. In the long term, the expansion of NAFTA can be taken as a kind of model of the neutralization of crisis manifestations in the economic development of its leading countries. Today, the United States of America partially solve their internal economic problems at the expense of Canada and Mexico.

Key words: *integration, regionalization, geoeconomic transformations, North American economic group, free trade area, volume of trade, trade barriers, investment.*

*Одержано редакцією 25.10.2016 р.
Прийнято до публікації 30.10.2016 р.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Гриневіцька Магдалена, факультет історії та соціальних наук, Варшавський університет імені кардинала Стефана Вишинського, Польща

Губа Анастасія Андріївна, студентка IV курсу фінансового факультету Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна

Денисенко Вікторія Олександрівна, ст. викладач кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Дроботова Марина Володимирівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Дуб Богдана Станіславівна, аспірантка кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Дудник Оксана Сергіївна, викладач, ВСП Городищенський коледж Уманського національного університету садівництва, м. Городище, Україна

Заглинська Любов Василівна, к.е.н., доцент, завідувач кафедри економічної теорії, Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

Заглинський Анатолій Олексійович, к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна

Зінгаєва Наталія Євгеніївна, аспірант кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету, Україна

Качан Анна Володимирівна, студентка IV курсу фінансового факультету Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна

Кирилюк Євгеній Миколайович, д.е.н., професор, професор кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Україна

Кібальник Любов Олександрівна, д.е.н., доцент, в.о. завідувача, професор кафедри моделювання економіки і бізнесу, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Кузьма Валерія Іванівна, аспірант кафедри готельно-ресторанної справи, Мукачівський державний університет, Україна

Кукурудза Іван Іванович, д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Мартінович Віктор Геннадійович, к. е. н., старший викладач кафедри економіки та підприємництва, Черкаського державного технологічного університету, Україна

Масич Дмитро Андрійович, студент, напрям підготовки «Економічна кібернетика» Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, Україна

Мілашовська Ольга Іванівна, д. е. н., професор, професор кафедри готельно-ресторанної справи, Мукачівський державний університет, Україна

Напора Ірина Юріївна, аспірант кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Пономарьова Оксана Борисівна, старший викладач кафедри фінансів суб'єктів господарювання та страхування Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна

Прощаликіна Аліна Миколаївна, к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Федотова Тетяна Анатоліївна, к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та управління національним господарством Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, Україна

Шепель Таїсія Олександрівна, студентка, напрям підготовки «Прикладна статистика» Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, Україна

ЗМІСТ

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ

Заглинська Л. В., Заглинський А. О. Доход як сенс зайнятості населення	3
Федотова Т. А., Масич Д. А., Шепель Т. О. Вплив освітлення на продуктивність праці	13
Денисенко В. О., Мартінович В. Г. Механізм формування середнього класу на загальнодержавному та регіональному рівнях.....	23

НЕВИРОБНИЧА СФЕРА

Нгунієвічка М. Przedsiębiorstwo w «chmurze» – szansa czy zagrożenie?	30
Мілашовська О. І., Кузьма В. І. Теоретичні аспекти соціально-економічного розвитку курортної галузі гірських територій	38
Пономарьова О. Б., Губа А. А., Качан А. В. Сучасний стан і тенденції розвитку страхування життя в Україні.....	43

ПІДПРИЄМНИЦТВО. МЕНЕДЖМЕНТ. МАРКЕТИНГ

Кирилюк Є. М., Зінгаєва Н. Є. Роль та місце функціональних стратегій у загальних стратегіях сталого розвитку аграрних підприємств	48
Прощаликіна А. М., Дудник О. С. Напрями вдосконалення інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного підприємництва в регіонах.....	55
Дуб Б. С. Поняття економічної безпеки підприємства в контексті розвитку сучасної української економічної науки.....	62
Дроботова М. В. Розробка стратегії розвитку внутрішнього туризму та її реалізації на основі методології проектного менеджменту	73
Напора І. Ю. Організація системи інформаційної безпеки банківських установ	81

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Кукурудза І. І. Міжнародна конкурентоспроможність української економіки в контексті польського досвіду	87
Кібальник Л. О. Особливості реагування інтеграційного угруповання нафта на геоекономічні трансформації.....	97

CONTENTS

SOCIAL AND LABOR RELATIONS

Zahlynska L. V., Zahlynskiy A. O.	
Income as meaning of employment.....	3
Fedotova T. A., Masych D. A., Shepel T. O.	
Influence of light on the productivity	13
Denisenko V. O., Martinovych V. G.	
Mechanism of forming a middle class at the national and regional levels	23

NON-PRODUCTION SPHERE

Hrynyevitska M.	
The company in the "cloud" – an opportunity or a threat?	30
Milashovska O. I., Kuzma V. I.	
Theoretical aspects of mountain resort areas socio-economic development	38
Ponomareva O. B., Guba A. A., Kachan A. V.	
Current status and trends in life insurance in Ukraine	43

ENTREPRENEURSHIP. MANAGEMENT. MARKETING

Kyryliuk Y. M., Zingaieva N. E.	
Role and place functional strategies in the general sustainable development strategy agricultural enterprises.....	48
Proschalykina A. M., Dudnik O. S.	
Directions of improvement information and consultancy for the agricultural business in region.....	55
Dub B. S.	
Concept of enterprise economic security in context of modern Ukrainian economic science development.....	62
Drobotova M. V.	
The development strategy of domestic tourism and its implementation on the basis of project management methodology.....	73
Napora I. Y.	
Organization of information security system of banking institutions.....	81

GLOBALIZATION AND INTEGRATION PROCESSES

Kykyrydza I. I.	
International competitiveness of Ukraine's economy in the context of polish experience	87
Kibalnyk L. O.	
Features of response of the NAFTA integration group to geoeconomic transformations.....	97

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія економічні науки
№ 4. 2016

Відповідальний за випуск
Кукурудза І.І.

Відповідальний секретар
Прощаликіна А.М.

Комп'ютерне верстання
Любченко Л. Г.

Підписано до друку 28.12.2016.
Формат 84x108/16. Папір офсет. Друк офсет. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 14. Обл. вид. арк. 13,7.
Замовлення № 3. Тираж 300 прим.

Бізнес-інноваційний центр
Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького
18000, Україна, м. Черкаси, бульвар Шевченка, 205.
тел.: (0472) 32-93-05

Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №3427 від 17.03.2009 р.